

TITU MAIORESCU

Critice

1866—1907

EDIȚIE COMPLETĂ

VOLUMUL III

„MINERVA“

BUCUREȘTI

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

Cota 56104

Inventar 55478

CRITICE

1866—1907

Inov. A. 12.407

245530

TITU MAIORESCU

II 56104

CRITICE

1866—1907

EDIȚIE COMPLETĂ

55478

VOLUMUL III

Donațiunea:

C. C. ARION

BUCUREȘTI

«MINERVA» Institut de Arte
Grafice și Editură, B-dul Aca-
demiei, 3 — Edgar-Quinet, 4

1908

CONȘTIINȚĂ
1956

1956

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota: 56104

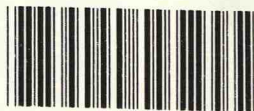
Inventar 55478

QC 123/02

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ «MINERVA»
BUCUREȘTI. — B-DUL ACADEMIEI 3.

REPRODUCEREA OPRITĂ

B.C.U. Bucuresti

C55478

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI STRĂINĂTATEA

(1882)

I.

În timpul din urmă mișcarea politică și literară a României începe să fie un obiect de mai mare luare aminte pentru Europa apuseană.

Vitejia armatei noastre în războiul de peste Dunăre a fost o surprindere pentru opinia publică a Europei, care până atunci era deprinsă a-și dobândi cunoștințele sale despre noi mai ales prin corespondenții de ziare. Astăzi oamenii luminați din străinătate par a simți, că în privința întregii vieți a poporului român au fost prea puțin și prea rău informați și se întorc cu oarecare curiozitate spre cunoașterea unei națiuni, ce a arătat o valoare mai mare decât i se presupunea.

Se înțelege că o parte a acestui interes s'a îndreptat și spre literatura română ca spre manifestarea cea mai directă a chiar firei poporului. Însă, din necunoștința limbei, interesul ar fi rămas zadarnic, dacă, cel puțin în Germania, nu s'ar fi aflat publicate tocmai în timpul din urmă un șir de traduceri a multora din poeziile și novelele, care au caracterizat literatura română din zilele noastre. Dar așa, întâlnindu-se și interesul și mijlocul de a-l mulțumi, s'a putut produce în Germania o întreagă mișcare de critică literară relativă la viața noastră intelectuală, adică la acea parte a ei, care se găsește exprimată în forma poetică.

*Convorbirile literare*¹⁾ se cred chemate a da seamă cetitorilor lor despre acest fapt de oare-care însemnătate. Vorbind însă de traducерile cele nouă, ni se impune datoria de a reaminti împreună cu ele lucrările mai vechi ale d-lui W. Kotzebue, care pe timpul publicării lor nu au avut poate răsunetul meritat din cauza lipsei de interes, ce ne întâmpină pe atunci în Germania, dar care astăzi sunt menite să ia locul ce-l merită atât în judecata străinilor, cât și în recunoștința noastră.

Cărțile germane, despre a căror primire ne propunem astfel să facem o scurtă dare de seamă, sunt următoarele:

1. Carmen Sylva și Mite Kremnitz: *Rumänische Dichtungen*. (1 vol. în 12° de VIII+214 pag., Lipsca 1881 la Wilhelm Friedrich).
2. D-na Mite Kremnitz: *Rumänische Skizzen*. (1 vol. în 12 de XXII+232 pag. București, 1877. la Socec).
3. Aceeaș: *Neue rumänische Skizzen* (1 vol. în 8° de VIII+161 pag. Lipsca, 1880 la W. Friedrich).
4. W. von Kotzebue: *Rumänische Volkspoesie* (1 vol. în 16° de XVI+178 pag. Berlin, 1857 la Decker).
6. Aceleaș: *Aus der Moldau. Bilder und Skizzen*. (1 vol. în 12° de 140 pag. Lipsca 1860 la Carol B. Lork).
6. Aceleaș: *Laskar Vioresku*. (1 vol. în 8° de 307 pag. Lipsca 1863 la Voigt & Günther).

Trecem cu vederea, ca fiind mai în afară de obiectul acestui articol, traducерile d-lui Theochar Alexi (*Rumänische Kunstdichtungen*, Kronstadt 1880), precum și publicările novelistice din viața societății române de Karl Emil Franzos, de George Allan (*aus der rumänischen Gesellschaft*, Leipzig, 1882, o parte apărută și în revista din Berlin *Nord und Süd* dela August 1880), de M. Brociner (*Aus zwei Zonen. Rumänische Kulturbilder*. Bremen 1880), etc.

Dar și în darea de seamă asupra cărților enu-

1) unde a apărut această dare de seamă, la 1 Ianuarie 1882.

merate mai sus ne vom mărgini a reproduce pe scurt câteva din opiniile criticilor germani asupra lor, fiind aici vorba — nu de părerea noastră, ci de efectul produs asupra publicului străin prin literatura română ajunsă la cunoștința lui. Numai în privința scrierilor d-lui Kotzebue ne vom permite a spune și părerea noastră, fiindcă nu mai putem controla opiniile presei din timpul publicării lor.

Cel mai mare răsunset din acele 6 publicări îl are în momentul de față cea însemnată în rândul dintâi: *Poezii române*, traduse de Carmen Sylva și publicate de d-na Mițe Kremnitz, care le-a înavuțit și cu traduceri de ale sale. După o dedicare «la patria mea» (*an meine Heimath*) de Carmen Sylva și o scurtă notiță literară a editoarei, cartea cuprinde 36 de poezii traduse de Carmen Sylva și 27 de d-na Kremnitz. Din poeziile traduse, cele mai multe sunt de Alecsandri și de Eminescu, celelalte de Bolintineanu, Iacob Negruzzi și Șerbănescu.

Se știe astăzi, și prin urmare nu comitem nici o indiscreție spunând-o și noi, că sub pseudonimul Carmen Sylva se ascunde, adică nu se mai ascunde, însăș Regina României Elisabeta, născută Prințesă de Wied. Poate această ilustră proveniență a cărții a contribuit și ea la impresia produsă în Germania și a făcut-o așa de răspândită, încât în momentul de față, puține luni după publicarea întâiei ediții, se pregătește ediția a doua¹⁾. Casa Prințiară de Wied este bine însemnată în memoria Germanilor, și nu pentru întâia dată se întâlnește un reprezentant al ei în sfera literaturii germane. Cu atât mai mare recunoștință trebuie să avem noi Români pentru Regina, al cărei renume și ale că-

1) Care a și apărut, dar fără dată.

rei lucrări au contribuit să ne facă mai bine cunoscuți și mai bine judecați în Germania și Austria.

De altminteri, oprindu-ne dela orice exprimare a părerii noastre propriie asupra traducerilor publicate, ne mărginim a rezumă aici glasurile critice germane.

Literarische Beilage der Montags-Revue din 21 Martie 1881, după o introducere asupra timpurilor vechi, vorbește despre literatura română de astăzi și zice :

România poate privi cu mulțumire și cu mândrie la creșterea sănătoasă și puternică a literaturii sale naționale, care în poezia lirică a ajuns aproape la înălțimea celor mai frumoase produceri ale acestui gen literar la celelalte popoare.

Urmează apoi o laudă a lui Alecsandri :

cel mai mare și mai iubit poet al României, căruia izvorul poeziei lirice îi curge nesecat,

și reproducerea poeziilor sale «Stelele» (doină) și «Fântâna» în traducerea Reginei.

După Alecsandri trece de cel mai însemnat poet M. Eminescu, reprezentantul pesimismului. Însă multe din cântecele sale sunt lipsite de claritate și de precizie. Câteva poezii lirice ale acestui autor le cunoaștem de mai nainte din *Ge-genwart* (vol. XIV No. 29, vol. XV No. 17). În totalitate spiritul său se arată înrudit cu al lui Leopardi.

Se reproduce după aceasta, în traducerea «măeastră» a Reginei, «crăiasa din povești» de Eminescu. Articolul urmează :

Un poet de talent este Iacob Negruzzi, ale cărui poezii plac prin simplitatea lor naturală.

Se vorbește apoi despre «probele frumoase» de poezii ale lui Șerbănescu, se reproduce «Sărutarea» lui și se amintesc «admirabilele» trei balade de Bolintineanu.

Cu aceeași recunoaștere a valorii poeziei române

și a meritului traducătoarelor se exprimă *Magdeburgische Zeitung* din 18 August 1881; cu laudă, dar cu mai multă rezervă, *St. Petersburger Zeitung* din 27 Iulie 1881; cu admirare pentru regina traducătoare, dar cu puțină cunoștință de cauză, o notiță din *Neue Freie Presse* dela 1 Martie 1881; cu multă căldură un articol din *rivista internazionale*, asemenea dela 1 Martie.

În fine, ca să lăsăm la o parte pe celelalte, *Neue preussische (Kreuz-) Zeitung* (No. 22, 1881) zice între altele :

Poeții traduși ne conduc într'o lume particulară. Pare-c'ar fi un vâl ușor care este aruncat peste toate aceste cântece; deabia se ivește o izbucnire mai vie a bucuriei; iubirea înflăcărată a patriei este însă o temă adeseori tratată. Considerând aplicarea muzei române spre tristeță, nu este de mirat că a produs și un reprezentant al pesimismului, M. Eminescu, ale cărui poezii sunt în colecția de față cele mai însemnate lângă acele ale lui Alecsandri, poetul de predilecție al patriei sale.

Trecând la a doua și a treia din cărțile enumerate mai sus, vedem în *Schițele române*, introduse și traduse de d-na Kremnitz, o ochire asupra literaturii române dată sub formă de prefață; apoi urmează traduse: Crucea din Sat și Popa Tanda, de Slavici; Popa Gavril și Cucoana Nastasica, de I. Negruzzi; Mihnea cel rău, de Odobescu; povestea Doi feți cu stea în frunte, după redacțiunea lui Slavici, și Șanta, de N. Gane.

Nouele schițe române, publicate de aceeaș autoară cuprind traducerea a două novele de Slavici: *Gura Satului* și *Budulea Taichii*, a două novele de Gane: *Andrei Florea Curcanul* și *Sfântul Andrei*, și a unei copii de pe natură de I. Negruzzi: *Ioniță Cocovei*. Din aceste traduceri, «Gura Satului» apăruse mai înainte cu ilustrațiuni în revista *Illustrirte Welt* (Hallberger, No. 22 și 23 din 1879), iar «Andrei

Florea Curcanul» în revista *Nord und Süd* (red. Paul Lindau, numărul de la Decembrie 1879).

Rezumând aici unele din părerile criticei germane asupra acestor lucrări, lăsăm la o parte notițele, de altminteri foarte favorabile, publicate în unele organe de mai puțină însemnătate pentru opinia literară în Germania, precum sunt *Europa* (No. 12 din 1881), *Wiener Allgemeine Zeitung* (No. 233 din 1880), *Berliner Fremdenblatt* (No. 207 din 1880) etc., precum și critica d-lui Remy din *Vossische Zeitung*, reprodusă în întregul ei în «Convorbirile literare» de la 1 Ianuarie 1878.

În *Blätter für literarische Unterhaltung* No. 40 din 1880 cetim:

Rumänische Skizzen etc. Aceste novele țărănești, povești și istorioare, pline de atracție și scrise cu inimă, sunt introduse din partea traducătoarei prin o ochire asupra dezvoltării literaturii române. Primele patru novele de Slavici și Negruzzi sunt bogate în observări fine, toate pline de un humor adevărat, insufleteite de o veselie aleasă, și se citesc în traducere ca niște lucrări de mare însemnătate. Unele amănunte, d. e. cum fiecare din cei doi amanți, Bujor și Ileana, stăpâniți de patimă, părăsesc noaptea repaosul lor, cum fata se duce la mama încă neînduplecată a iubitului ei, Bujor în aceeași intenție la tata Ilenei; apoi metoda popei Tanda care dintr'un sat căzut în mizerie (Sărăcenii) face mai întâi prin predică, apoi prin batjocură, apoi prin muștrare și în fine prin un admirabil model de muncă, un sat plin de bogăție, merită cea mai mare laudă și sunt demne de punctul de vedere al unei înalte culturi. Plină de măduvă este narațiunea «Mihnea cel rău», foarte plăcută povestea «doi feți cu stea în frunte», care în parte aduce aminte de poveștile germane, și interesantă novela «Șanta». Cartea întregă stă cu mult deasupra literaturii de romane obișnuite, și novelele țărănești ale lui I. Negruzzi și Slavici se pot pune alături cu ale lui Auerbach.

Din aceeași revistă pag. 137 și 138 din 1881:

Neue Rumänische Skizzen, etc. Traducătoarea urmărește scopul de a câștiga câțiva noi amici pentru literatura română. Nu toate novelele vor contribui la aceasta. Unele din ele sunt prea neînsemnate în cuprinsul lor sau, ca novela popu-

lară din Transilvania «Budulea Taichii», de o nesuferită lungime. Însă cele două romane puse cu drept cuvânt în fruntea cărții, «Gura Satului» de Slavici și «Andrei Florea» de Gane, produc din contra un efect mai mare decât îl așteaptă traducătoarea: ele ne pun în stare să privim foarte de aproape în viața țaranului român, adică a națiunii române aproape întregi; ne arată omul din popor în pașnica idilă săteană și în vârtejul bătăliei, și ne dovedesc în mod evident, că ultimele fapte răsboinice ale Românilor au deșteptat simțământul național al acestui popor, despre care până acum abia se făcea amintire, și au deșteptat totdeodată o puternică lucrare literară.

Urmează apoi o analiză a cuprinsului celor două romane de Slavici și Gane, cu relevarea textuală a unor pasaje marcante.

Magazin für die Literatur des Auslandes (No. 22. 1878) într-o întinsă dare de seamă scrisă cu o vie simpatie, pentru obiectul traducerilor doamnei Kremnitz, zice între altele:

Cartea produce un interes călduros pentru poporul român... Figurile sunt atât de vii și zugrăvite cu un realism atât de palpabil, încât nu ne putem îndoi, că ele au fost luate din viața adevărată... Or cât de deosebită ar fi materia și concepția acestor romane, în o privință le este tuturora întipărită marca unei literaturi tinere, care înaintează cu multă pază... pe o cale puțin bătută. În toate lipsește elementul, în care literatura Europei cu civilizația veche își află în ziua de astăzi punctul de gravitare: analiza psihologică. Această lipsă devine aici, după materia tratată, când un defect, când un merit. Idila «La crucea din sat» de I. Slavici nu are în simplitatea ei naturală și în descripția ei puternică trebuință de o dezvoltare psihologică. Acești oameni simpli nu reflectează asupra faptelor lor, care sunt spontane ca ei înșiși, ci stau înaintea noastră așa cum au fost scoși din viață... Schița lui Slavici este, prin privirea ei clară asupra vieții țaranului român, cea mai remarcabilă și cea mai originală dintre toate... Chiar și mici lucruri exterioare, cum sunt d. e. numele de femei pline de dulceata vocalelor, ne ating în mod plăcut... Cele două schițe de I. Negruzzi: «Popa Gavril» și «Cucoana Nastasia» întrec această novelă simplă în ceea ce privește măiestria descripției, dar nu le este atât de hotărât imprimat spiritul specific românesc. «Popa Gavril» e o mică capodoperă de humor, are însă o trăsătură predominant rusească, care în «Cucoana Nastasia» iese și mai mult la iveală... Autorul își

desemnează micul tablou cu atâta precizie și cu atâta siguranță realistă, încât parcă avem înaintea noastră o schiță a marelui descriitor al moravurilor rusești, numai cu mai puțină psihologie de cum obișnuște Turgeneff... În «Popa Tanda» de I. Slavici și în «Șanta» de N. Gane se dă însă pe față lipsa unei concepțiuni mai adânci...

În *Gegenwart* (No. 34, 1879) cetim despre aceleași traduceri între altele:

Valoarea principală a acestor povestiri stă în înfățișarea plină de căldură a vieții populare române. S'a făcut atâta abuz de vorba ironică despre «naționalitățile cele interesante». Însă viața populară română e într'adevăr interesantă și nu merită ironie. Ea posedă o comoară de cântece populare, de care nu are să-i fie rușine (a fost dintru'tâi adunată de Alecsandri), are proverbe pline de înțelepciune. Intre povestirile comunicate aș vrea să relev mai ales două: «Popa Gavril» de Negruzzi și «Popa Tanda» de Slavici, două portrete de preoți ortodocși dela sat, zugrăvite cu mare claritate, o imagine luminoasă și o imagine întunecată din istoria lor. Cea din urmă, de Slavici, este un mărgăritar al cărții, chiar din punct de vedere al operei de artă în sine, făcând abstracțiuni de valoarea ei pentru istoria culturai...

Urmează apoi o analiză a novelelor Popa Gavril și Popa Tanda.

Cunoscutul etnograf și limbist Lorenz Diefenbach zice în *Völkerkunde Osteuropas*, vol. II pag. 187, asupra acelorași scrieri:

Cele două novele sătene de Slavici (Crucea din sat și Popa Tanda) stau pe aceeaș treaptă cu cele mai bune novele germane de felul lor. Istoria lui Gane (Șanta) e mișcătoare, iar povestea (Doi feți cu stea 'n frunte) o minune...

Luând cunoștință de aceste aprețieri ale criticei germane, mulți cetitori vor constată poate cu părere de rău, că scrierile unor autori de ai noștri, pe care străinătatea îi înalță alături cu Turgenev și cu Auerbach, sunt mai puțin cunoscute și par a fi mai puțin prețuite în patria lor proprie.

Dar aceasta să o spunem încet și numai între noi, ca să nu ne audă străinii. Iar până când vor ajunge și străinii să ne auză și să ne înțeleagă în chiar limba noastră, să sperăm că ne vom fi îndreptat și vom fi ieșit din nepăsarea, în care ne aflăm astăzi.

Nu putem încheia un articol despre literatura română în Germania, fără a vorbi cu recunoștință de lucrările mai vechi ale d-lui de Kotzebue ¹⁾. Dacă în rândurile următoare ne încercăm a ne îndeplini această datorie, sperăm totdeodată, că favoarea ce au găsit-o în literatura germană ultimele traduceri, se va răsfrânge și asupra scrierilor d-lui Kotzebue și va redesteptă în conștiința publicului cetitor de astăzi aducerea aminte a acestui cunoscător și prieten de frunte al poporului român.

Locul cel dintâi, atât în privința cronologică, cât și în privința meritului, îl ocupă traducerea poeziilor române de d-nul Kotzebue în «*Rumänische Volkspoesie*» dela 1847. Cartea, dedicată d-lui Alecsandri, cuprinde între altele Miorița, Toma Alimoș, Meșterul Manole, Blăstemul, Movila lui Burcel, Înșiră-te Mărgărite, și ca apendice două poezii de Conachi și câte una de Constantin Negruzzi, Sion și Crețeanu. Poeziile populare sunt urmate de note explicative. Traducerea d-lui Kotzebue este din cele mai bune, și cel ce cunoaște amândouă limbile, rămâne surprins de arta, cu care traducătorul a știut să reproducă într'o limbă așa de heterogenă, precum este cea germană, o parte esențială a farmecului poeziei populare române.

Meritul d-lui Kotzebue este cu atât mai mare,

¹⁾ Vezi și mai jos notița dela 1887: «întru amintirea lui Wilhelm de Kotzebue».

cu cât însăș literatura germană nu-i oferea prea multe exemple de traduceri bune. Este curios să vezi tocmai în Germania disproporția între calitatea și cantitatea traducerilor ce se publică. De când cu *Stimmen der Voelker in Liedern* ale bătrânului Herder — a trecut un secol de atunci—Germanii s'au arătat a fi națiunea, care se interesează mai mult de spiritul literar al altor popoare. Suma de traduceri ce apar în Germania din franțuzește, englezește, italienește, etc., este foarte mare și întrece singură toate traducerile făcute în celelalte limbi, afară de literatura științifică, în care Franța de câțva timp încoace urmărește cu mare silință producerile străine. Dar obiceiul Germanilor de a traduce romanurile, dramele și poeziile altor popoare, nu pare a le fi întărit și arta de a traduce, și ușurința, greutatea stilului și nepriceperea multor traduceri germane a ajuns să fie un fel de calamitate literară, încontra căreia de altminteri se ridică astăzi cu energie însăș critica germană. Nu este chemarea noastră de a intra aici în amănunte; am atins acest punct numai pentru a ne putea bucura cu atât mai mult de traducerea d-lui Kotzebue, care se înalță cu mult deasupra celor mai multe lucrări de felul ei. Cine a putut traduce d. e. pe Toma Alimoș, precum se vede tradus în pag. 15.—20 din cartea d-lui Kotzebue, merită epitetul de a fi un traducător din cei de frunte și de model, ce vedem că i se dă în prefața la *Rumänische Skizzen* și la *Rumänische Dichtungen*.

Celelalte două cărți ale d-lui Kotzebue ies din cadrul articolului de față, nefiind traduceri din românește, ci lucrări originale ale autorului. Inșă materia acestor lucrări este luată din viața Românilor moldoveni și este tractată cu atâta cunoștință de cauză, cu atâta iubire de adevăr și totdeodată cu

atâta iubire a Românilor încât ne înfățișează despre țara noastră de acum 30 de ani o icoană credincioasă, care trebuie să contribuie și ea a ne face mai bine înțeleși și mai bine văzuți în străinătate. Noi ne vom îngrijii ca aceste scrieri ale d-lui Kotzebue să fie traduse în românește, căci dacă ele pot fi interesante pentru Germani, vor fi de sigur cu atât mai interesante și mai prețioase pentru Români, cărora le înfățișează oglinda unor vremuri pentru totdeauna trecute¹⁾.

Bilder und Skizzen aus der Moldau ne dau următoarele «copii de pe natură» din societatea noastră dintre 1852 și 1856: o vânătoare în Moldova, mănăstirea Tomnatica (Varaticul); băile dela Slănic; o istorie țărănească; o vizitare a bălciului sau a «iarmarocului» din Fălticeni. Toate sunt scrise cu vioiciune, cu îngrijire pentru amănuntele împrejurărilor reale și, pe lângă unele muștrări meritate, cu bunăvoință pentru noi. Numai douăzeci și cinci de ani²⁾ au trecut dela epoca descrisă acolo, și deabia ne mai putem recunoaște în schițele d-lui Kotzebue. Viața boerească din povestirea dela început s'a schimbat astăzi pretutindeni, categoria a treia a călugărițelor, de care se plânge autorul cu drept cuvânt (fetele de boer duse cu sila la călugărie), a dispărut asemenea din mănăstirile noastre, băile dela Slănic s'au reformat și «iarmarocul» din Fălticeni a încetat de mult să mai fie ceea ce eră pe atunci. Numai țaranul român în bine și în rău și frumusețea naturei au rămas neschimbate și sunt încă elementul statornic în marea mișcare a țării românești.

¹⁾ Traducerile, de care se vorbește aici, s'au și publicat de atunci incoace, și anume *Schițe din Moldova* (București, Haimann, ediția a 2-a 1886), și *Lascar Vioreșcu* (ibid. 1892), amândouă traduse de d-na A. M.

²⁾ Acum (1908) 52 ani.

Pe o scară mai întinsă ne dă și romanul *Lascar Vioresku* o descriere a vieții noastre sociale din generația trecută, adecă de pe la 1851, și ne înfățișează tocmai tranziția dela obiceiurile vechi spre spiritul cel nou al generației după 1848. Contrastul între junele Lascar și bătrânul Ienachi însufletește întreaga lucrare, și mai ales figura lui Ienachi este o creațiune ce poate stă alătura cu cele mai însemnate produceri ale romanului modern.

Incheiând aci darea noastră de seamă, nu ne putem opri dela încercarea de a ne explica favoarea neașteptată ce au găsit-o mai ales în Germania literatura poetică a unui popor, care până atunci fusese întâmpinat sau cu nepăsare sau cu antipatie.

Ceea ce a trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și în novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane este, pe lângă măsura lor estetică, originalitatea lor națională. Toți autorii aceștia, părăsind oarba imitare a concepțiunilor străine, s'au inspirat de viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gândește și ceea ce simte Românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice. Acest element original al materiei, îmbrăcat în forma estetică a artei universale, păstrând și în această formă ca o rămășiță din pământul său primitiv, a trebuit să încante pe tot omul luminat și să atragă simpatia lui luare aminte asupra poporului nostru. Căci or-ce individualitate de popor își are valoarea ei absolută, și îndată ce este exprimată în puternica formă a frumosului. întâmpină un răsunset de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei.

La această cauză generală se mai adaogă în deosebi pentru novelele lui Slavici, Gane și Negruzzi

întâmplarea favorabilă, că ele se găsesc în armonie în privința obiectelor ce ni le înfățișează și care sunt mai ales figuri tipice din popor, cu un întreg curent al gustului estetic în Europa, curent pe care noi îl credem foarte sănătos și în urma căruia romanurile țărănești și descrierile tipice au ajuns să fie cele mai prețuite produceri ale literaturii de romaniști.

Poate nu se va găsi nepotrivit, dacă, pornind dela novelele noastre populare, ne oprim ceva mai mult asupra unei discuții estetice, care se află în legătură așa de strânsă cu mișcarea noastră literară.

Citirea unor romane și novele ca *Lascar Viorescu* de Kotzebue, ca *Buna pescuire* a spaniolului Alarcon (vezi «Convorbirile literare» dela 1 Ianuarie 1881), ca *Rabbiata* lui Heyse, ca *Gura Satului* de Slavici, *Amintirile din copilărie* de neprețuitul Creangă, *La mare au diable* și *Petite Fadette* de George Sand, *Madame Bovary* de Flaubert, *Memoriile unui vânător* și *Nov* de Turghenew, *Norocul în Roaring-Camp* de Bret-Harte (vezi «Convorbirile literare» dela 1 Ianuarie 1874), *David Copperfield* de Dickens și mai presus de toate *Ut mine Stromtid* de Fritz Reuter, ne-a întărit în convingerea, că se poate formulă de-adreptul un nou principiu estetic în privința romanului modern, în deosebire de tragedie.

Se știe, și acest punct se află studiat în multe tractate de estetică și formulat și de Goethe, că în tragedie persoana principală este mai întâi de toate activă, este izvorul propriu al faptelor sale, prin care se înlănțuște catastrofa finală, și în această activitate problema tragică este cu atât mai clară și cu atât mai măreață, cu cât acea persoană este mai puternică, mai puțin strâmtorată prin marginirea împrejurărilor și prin urmare mai liberă să lucreze după firea sa individuală. Deaceea

subiectele tragediei sunt mai ales regii și eroii, în genere un tip de o puternică individualitate, dar fără nici o mărginire națională și afară de orice idee tipică de clasă.

În roman și în novelă din contra persoana principală este în esență pasivă și, departe de a stăpâni la început împrejurările, este ea stăpânită și bântuită de ele și trece prin conflicte tocmai din cauza întâmplărilor din afară. Deaceea, susținem acum noi, subiectul propriu al romanului este viața specific națională, și persoanele principale trebuie să fie tipurile unor clase întregi, mai ales a țăranului și a claselor de jos. Căci o figură din popor este dela început pusă sub stăpânirea împrejurărilor ca sub o fatalitate, ea poate fi pasivă fără a fi slabă, fiindcă înfățișează în sine toată puterea impersonală a tradiției de clasă, și totdeodată exprimarea simțirilor și pasiunilor ei poate fi mai clară, fiind mai primitiv firească și mai puțin meșteșugită prin nivelarea culturii mai înalte.

Deaceea și vedem, că romanul poporan se poate înălța la o culme de emoțiune ce-l pune alături cu adâncă mișcare a tragediei, la care nu ajung romanurile din societatea de cultură cosmopolită, și scene ca aceea, în care Havermann din *Ut mine Stromtid* părăsește cu o acțiune violentă pe stăpânul său Axel, sau în care Miron din *Gura satului*, despărțindu-se de Marta, își frânge fluerul de genuchi și pleacă din sat, sau în care bătrânul Ienachi din *Lascar Viorescu* nu știe să zică soției sale dinaintea iconiței Maicii Domnului decât simple cuvinte «nu mă părăsi», sunt de o putere mișcătoare de gradul cel mai înalt și pun efectul romanului în linie paralelă cu cel formulat de Aristotel pentru tragedie: de a produce adecă, deșteptând un fior de frică și de compătimire în cetitor, o catarsis, o înălțare

și purificare a acestor pasiuni. Dar pe când eroul tragic ca tip individual poate exista în toate țările (Hamlet nu e specific danez. Antigone nu e numai greacă sau «Misanthropul» francez), eroul romantic este mai bine caracterizat prin tipul său național, cu care nu poate exista decât într'un anumit popor și într'o anumită țară (Havermann e specific german, Miron român, Madame Bovary franceză, Stumpy californian, Bumble englez); și pe când eroul tragediei, împins de puternica sa personalitate, își crează însuș prin simțirile și faptele sale conflictul împrejurărilor și o catastrofă în acțiune, eroul romanului se află de mai nainte pus într'un mod fatal în limitele de clasă și în limitele de naționalitate, și evoluțiunea lui stă în lupta de suferință cu aceste limite spre o catastrofă în simțământ. În această evoluțiune eroul romantic se înalță din strămtoaarea timpului și a spațiului spre o simțire universal omenească, și catastrofa lui psihologică samănă cu momentul, în care un râu, ținut până atunci în îngustimea țărmurilor, se varsă deodată în oceanul nesfârșit.

Teoria romanului expusă aci, ca toate teoriile estetice, nu vrea să fie o formulare absolută; în deosebi nu vrea să condamne romanurile moderne, care nu ar fi o reprezentare a figurilor tipice dintr'un popor dat, și să recunoască exclusiv numai romanurile claselor de jos. Nici tragedia nu este exclusiv mărginită la regi și la eroi, ci există și tragediile așa numite burgeze, precum e «Cabala și Amorul» de Schiller și «Nora» de Ibsen.

Dar ceea ce voim să zicem este, că, precum tragedia prin chiar natura ei a fost silită să-și ia mai ales regii și eroii drept persoane principale, tot așa romanul este și va fi din ce în ce mai mult silit să-și caute elementul său propriu în tipurile

mărginite ale unei anume clase sociale dintr'un anume popor, de regulă ale claselor de jos. Căci mai ales tipul poporan este nemeșteșugit și se impune cu realitatea unui product al naturei primitive. Figurile romantice din societatea înaltă sunt întru câțva rezultate ale convențiunii; simțirile lor sunt în mare parte meșteșugite prin *modă* și trecătoare ca și moda. Conflictele de salon ale domnilor și doamnelor lui Octave Feuillet vor fi tot așa de sarbede și fără interes peste o sută de ani, precum sunt astăzi Pamela și Clarissa lui Richardson de acum o sută de ani, pe când Sancho-Pansa și Vicarul dela Wakefield trăesc din viața veșnică a omenirii.

Însăș firea omenirii și nu moda convențională este obiectul artei novelistice; deaceea tipul poporan este materialul ei, și nu figura din salon.

Tot așa statua frumoasă înfățișează conturile tipice ale omului, fie nude, fie astfel învălitate încât linia lor se apară cu claritate. Venus de la Milo este pe jumătate nudă, Pudiciția din Vatican este în haină transparentă; iar statua unei femei îmbrăcate după cea din urmă modă de la Paris ar fi poate o caricatură.

Dar lăsând la o parte teoria romanului explicată mai sus, un lucru rămâne sigur: că romanurile poporane de felul celor citate în articolul de față, sunt primite astăzi cu o deosebită favoare în lumea apuseană și că a fost prin urmare o coincidență fericită, ca literatura noastră mai nouă să poată da cetitorilor străini tocmai niște probe alese din acest gen.

Noi Românii însă trebuie să ne bucurăm văzând că, după ce mai multe generații ale tinerimii noastre au primit atâtea idei de știință și atâtea simțiri de artă din străinătate, a sosit timpul ca și noi

să putem răspunde cu ceva, și că tânăra literatură română a fost în stare să dea bătrânei Europe prilejul unei emoțiuni estetice din chiar izvorul cel curat al vieții sale populare.

II.

În partea dintâi a cercetării de față am făcut o dare de seamă asupra primirii, ce au aflat-o în Germania traducerile unora din poeziile și novelele române.

Văzând favoarea, de care s'au bucurat în străinătate aceste probe ale literaturii noastre, nu ne putem ascunde părerea de rău, că numai prin poezii și prin novele ne-am manifestat viața intelectuală și că nu am avut și nu avem din toată viața noastră publică de vr'o treizeci de ani încoace aproape nici o lucrare, pe care să o fi putut arăta oamenilor luminați din Europa ca o dovadă a activității noastre științifice.

Lucrul merită de sigur cea mai serioasă luare aminte, și introdus precum este astăzi Regatul României în familia cea mare a Europei apusene, el are și datoria de a se întrebă, care este partea de cultură și suma de adevăruri științifice, cu care contribuie la comoara generală a cunoștințelor omenesii.

Două lucruri așteaptă străinii și sunt în drept să aștepte de la știința română: istoria patriei noastre și cercetarea limbei noastre materne.

Cum răspundem noi la aceste așteptări?

Știința Istoriei (dacă putem numi Istoria o știință) este aproape părăsită în generația română de as-

tăzi ¹⁾. După niște începuturi, care promiteau ceva, după Șincai, Petru Maior și Magazinul Istoric de Laurian și Bălcescu, după publicarea Letopisetelor de Mihail Kogălniceanu, lucrarea noastră a amorțit cu desăvârșire pe acest tărâm.

Lumina erau în drept să o aștepte Români de la cele două universități, înființate în orașele lor de căpetenie, în București și în Iași. Din nefericire profesorii de istorie de la aceste institute de cultură ale țării nu s'au arătat la înălțimea chemării lor. Avem un profesor titular de istoria universală la universitatea din București (Petre Cernătescu), unul la universitatea din Iași (Nicolae Ionescu), un profesor titular de Istoria Română la București (Vasile Alexandrescu Urechiiă), unul la Iași (Andrei Visanti). Acești profesori, puși de atâția ani în fruntea studiilor celor mai importante pentru națiunea română, n'au făcut toți patru împreună aproape nimic pentru înaintarea științei ce o profesază. Nici un studiu prin arhive, nici o publicare de documente, nici o monografie de oare care valoare asupra vre-uneia din multele părți obscure sau controversate ale trecutului nostru, necum o istorie întregă—nimic, absolut nimic. Și astfel vedem că universitățile române, în cei douăzeci de ani ai existenței lor, nu au produs nici un scriitor istoric și că înșelate au fost așteptările țării în privința acelor bărbați cărora le încredințase căutarea și înaintarea celei mai prețioase științe a ei ²⁾.

¹⁾ E vorba de anul 1882.

²⁾ De atunci încoace lucrurile au început să se îndrepteze într-o câtva. Petre Cernătescu a încetat din viață; d. Nicolae Ionescu s'a retras la pensie; d. Urechiiă publică două voluminoase Istorii: a școalelor de la 1800 la 1864, și a Românilor; d. Al. Xenopolu, numit mai târziu profesor la Universitatea din Iași, a terminat în 6 volume «Istoria Românilor», o dovadă cel puțin de mare stăruință. Dintre cei citați

Spre umilirea noastră, istoria română nu se poate încă astăzi cunoaște decât din lucrările străinilor, și tot la Engel, ba chiar și la Rösler și la Jung, cu neajunsurile lor, trebuie să se adreseze cine vrea să știe ceva despre trecutul nostru.

Dar dacă cele două Universități din București și din Iași nu au produs nimic, trebuie să amintim că, în afară de cercurile lor, s'au arătat unele lucrări române, care dau cel puțin elemente de ajutor pentru studiul Istoriei. Câteva cercetări arheologice ale d-lui Odobescu (pentru a nu vorbi de răposatul Boliac, care nu știa ce e știința), câteva notițe numismatice ale d-lui Mihail Șutu și Dimitrie Sturdza își au valoarea lor pentru aceasta.

De însemnătate ar fi mai ales publicările de documente, întreprinse de unii și de alții, dacă meritul celor mai multe nu ar fi așa de redus prin lipsa lor de sistem și uneori chiar prin lipsa de seriozitate. Fără îndoială or ce document autentic privitor la Istoria Română are prețul său, fie că este adevărat și trebuie primit ca temei pentru cele ce spune, fie că este neexact și trebuie combătut. Dar când este vorba de o anume publicare de documente, precum sunt cele încercate la noi, atunci sunt de păzit oare cari reguli, fără a căror păzire publicarea își pierde cea mai mare parte a folosului ei. Dacă ni se înfățișează d. e. o publicare de documente din vre-o arhivă sau bibliotecă străină, această publicare trebuie, pe lângă exactitatea ei, să îndeplinească neapărat o condițiune esențială; să fie *completă*, sau completă

în text la 1882 numai d. Visanti continuă a fi în activitate bugetară și în neactivitate profesorală. (Notă scrisă la 1893).

Cât pentru starea de astăzi (1908), vezi mai jos adaosul de la sfârșitul acestui studiu, pag. 37 și urm.

în înțelesul cel larg de a ne da *toate* documentele din acea arhivă privitoare la Români, sau cel puțin completă în înțelesul de a ne da toate documentele principale privitoare la cutare epocă sau la cutare obiect special din Istoria română. În amândouă cazurile ea aduce istoricului folosul de a-i cruța osteneala propriei sale cercetări asupra aceluiaș obiect în aceeaș arhivă.

Lucrul este elementar și nici nu merită să fie relevat aici, dacă nu-l vedeam trecut cu vederea de câțiva «istorici» de ai noștri și de opinia multor tineri asupra lor.

Așa d. e. noi credem «Tesaurul de monumente istorice pentru România», început de Papiu Ilarianu și întrerupt după vre-o câțiva ani, o întreprindere cu desăvârșire greșită în concepție și în executare. Ce înțeles poate să aibă d. e. retipărirea tratatului latinesc al arhiepiscopului Verancius *De apparatus Ioannis regis contra Solimanum* (1536—1538) din *Monumenta Hungariae historica* (1857) și traducerea lui în românește? Nici *Monumenta Hungariae historica* nu sunt o carte rară, nici limba latină nu este o limbă, care va putea fi necunoscută unui viitor istoriograf român.

Dar și la cărțile mai rare, precum este războiul lui Ioan Vodă de Gorecki, Istoria turburărilor Moldovei de Baret (Joppecourt) și alte curiozități publicate așa pe sărite în Tesaurul lui Papiu, noi nu vedem folosul în raport cu mijloacele intelectuale și materiale întrebuintate pentru traducerea și răspândirea lor. Memoriile lui Joppecourt Baret sunt tipărite în franțuzește la 1620, se află menționate în lexiconul cel voluminos al lui Feder, citate în Haner și chiar în Engel. Cartea se găsește în bibliotecile dela Paris, Petersburg, Odesa, Brașov. Ea nu este una din acele scrieri de va-

loare universală, care ar merita să fie traduse și s'ar putea răspândi printre cetitorii români de toate clasele; ea este o carte interesantă numai pentru istorici. Apoi își poate închipui cineva astăzi un istoriograf român, care să nu cunoască limba franceză nici măcar cât răposatul Papiu, ci să aibă trebuință de traducerea acestuia pentru a înțelege pe Baret?

Tezaurul lui Papiu este plin de asemenea lucrări zadarnice, și toată publicarea sub un aer de «profundă erudițiune» este foarte puțin serioasă. Iar de «Istoria Românilor din Dacia superioare» nici nu putem vorbi aici: ea este o scriere tendențioasă, poate patriotică, poate și politică, dar istorică nu.

Și mai puțin serioase sunt îndeletnicirile d-lui C. Esarcu cu de ale Istoriei. D-sa a «descoperit» deodată în câteva orașe italiene, în Veneția, în Florența, etc., documente istorice, le-a «desgropat» din arhive, a «scuturat pulberea lor de mai multe ori seculară» și a pus de i-a copiat câteva și le-a tipărit în «România». (*Documente istorice descoperite de C. Esarcu*, București, 1878, o broșură de 97 pag.).

Aceste «descoperiri» din Italia au aprins în d. Esarcu, după cum ne mărturisește (pag. 7), o «adevărată pasiune», și au dat «spiritului» d-sale «o impulsivitate iresistibilă către cercetările istorice».

Dacă pasiunile d-lui Esarcu se deșteaptă așa de ușor, ne cerem voie să-i recomandăm mai întâi de toate... arhivele statului din București. Aici sunt în adevăr foarte multe documente de «desgropat», și ne e teamă, că ele vor da și prilejul de a «scutura pulberea de mai multe ori seculară» de pe ele, pe când arhivele străine, mai bine așezate și mai mult întrebuintate, se țin de regulă

și mai curat, și n'ai decât să te adresezi la directorii lor, pentru a «descoperi» cele mai multe acte relative la România fără nici o muncă.

În afară de orice comparare mai însemnată este «Arhiva istorică a României», a cărei publicare o începuse d. Hasdeu la 1865. În trei părți sau două tomuri apărute, ea cuprinde documente române și «ne-române», mai ales slavone, din arhiva statului, din arhiva municipală și alte arhive din Lemberg, din acta Tomiciana, din alte publicări rusești, etc. D. Hasdeu dă adeseori textul original slavon, dă totdeauna traducerea română, însoțește actele de observări foarte viu scrise, ne expune în Introducere niște principii de publicare și «regule de clasificățiune» foarte bune, precum în general d. Hasdeu poate păcătuî uneori prin a exagera importanța lucrurilor, ce nu prea au importanță, dar nu păcătuiește niciodată prin a nu releva importanța întreprinderilor d-sale.

Dar ce folos! Deabiă începuse publicul să se încălzească la lumina «Arhivei», deabiă cetitorii mai critici erau dispuși să se bucure de cunoștințele împărtășite dintr'o limbă așa de puțin cunoscută Românilor, precum e cea slavonă, și să uite neajunsurile publicării, lipsa ei de sistemă în privința complectării vreunui șir de documente, lipsa de registre pe care d. Hasdeu le promitea în broșuri separate «astfel în cât broșurile pe zece ani (!) să formeze un tom»: când deodată toată «Arhiva» încetă de a mai apare, fiind suprimată, după cum ne spune d. Hasdeu într'o notă malițioasă, «din ordinul d-lui ministru de Instrucțiune publică C. A. Rosetti» (1867).

Deatunci d. Hasdeu a mai publicat câteva părți dintr'o «Istorie critică a Românilor» cu multe lucruri frumoase pe copertă și cu multe ipoteze

nedovedite în text, a ajuns chiar a fi mai mulți ani de-a rândul și este și astăzi director al Arhivelor Statului din București. Inșă nervul d-sale istoric pare a fi amortit: d-sa face acum limbistică, și cu Arhiva istorică și cu Istoria critică s'a întâmplat ceea ce s'a întâmplat cu multe alte întreprinderi literare ale d-sale: au promis mult și au ținut puțin.

Singura publicare istorică de o valoare netăgăduită, completă în felul ei, folositoare pentru istoriografii viitori, întrucât îi scutește de munca de a mai cercetă ei înșii arhivele din Viena, este culegerea de documente a lui Eudoxie Hurmuzachi. Dacă nu se poate recunoaște acelaș merit însuș textului istoric compus de Hurmuzachi și dacă nici nu ar fi drept să facem pe repositul autor într-o toate răspunzător de fragmentele publicate după manuscriptul său postum, tocmai fiindcă lucrarea a fost întreruptă prin moartea lui: nu putem găsi din contră destule cuvinte de laudă pentru culegerea documentelor. Mai multe zecimi de ani de muncă conștiințioasă au pus pe Hurmuzachi în stare să deschidă scriitorilor români o adevărată comoară pentru istoria țării și să lase totdeodată urmașilor săi o operă desăvârșită, un model pentru lucrările de felul ei. La privirea acestei culegeri dobândim dreapta măsură pentru meritul compilărilor din arhive întreprinse de alții, și tinerimii române trebuie să-i arătăm pe Hurmuzachi, dacă vrea să înțeleagă, ce însemnează ca cercetători de arhive Papiu, Hasdeu, necum Esarcu.

Dar Hurmuzachi a murit, culegerea lui de documente este o condițiune pentru scrierea Istoriei, dar nu este însăș Istoria, și pe tot câmpul literaturii române nu mai vedem deocamdată decât un sin-

gur autor, care ne-a dat dreptul de a aşteptă ceva dela d-sa pentru istoriografia română: d. Grigore Tocilescu. Cartea d-sale «Dacia înainte de Romani» (594 pag. în 8 mare, 4 harte şi 38 stampe litogr., Bucureşti, 1880) are meritul de a cuprinde într'un mod aproape complet datele cunoscute asupra obiectului ce-l tratează, şi, de şi d-sa nu ajunge adeseori la un rezultat precis al cercetărilor şi păcătuşte prea des prin aparenţele erudiţiunii, fără a avea totdeauna realitatea ei folositoare, totuş lucrarea publicată este un început de valoare, şi cine a citit fie numai paginile 559—574, unde d. Tocilescu face critica părerilor d-lor Hasdeu şi Boliac asupra alfabetului dacic, sau importantul capitol XII (p. 412—554) despre monumentele Daciei, va recunoaşte în d-sa un autor, care are destulă metodă şi destul erudiţiune pentru a putea fi un scriitor de Istorie.

Aceste merite, dacă sunt reale în d. Tocilescu, nu pot fi micşorate prin alţii. Critica violentă şi personală, ce d. Hasdeu a publicat-o în primăvara anului trecut (*Binele Public*, Martie 1881) în contra şcolarului său, în contra singurului şi unicului său şcolar, despre care încă la 1878 (*Cuvente den Bătrâni*, I, pag. 315) zicea, că este un june amic, ale cărui cercetări sunt «totdeauna solide», va fi pentru d. Tocilescu (ba poate şi pentru d. Hasdeu) o lecţie de mare folos şi-l va face să-şi îndrepteze mai curând greşelele ce şi le-a însuşit tocmai în şcoala magistrului: incoherenţa părerilor, publicarea pripită a unor cercetări fără rezultat şi mai ales îmbrobodirea cu aparenţele deşerte ale erudiţiunii.

Cu aceste notiţe critice am încheiat inventarul sărăciei noastre istorice, şi dacă ne mai cerem voie

să-i adăugăm câteva rânduri de anexă, în care să vorbim despre o carte a d-lui Slavici, este pe de o parte materia acestei cărți ce ne îndeamnă, iar pe de alta legătura ei cu obiectul întregului articol de față. Deși, precum am văzut mai sus, nu putem arăta învățaților străini, afară de cartea d-lui Tocilescu și de notițele d-lor Odobescu, M. Suțu și Sturdza, nici o cercetare istorică în literatura română mai nouă, care să aibă o adevărată valoare și de care să se poată folosi știința în genere, le putem arăta cel puțin un Român, care din contra a scris în limba străină o carte bună despre națiunea sa. Într'o lucrare colectivă în limba germană asupra etnografiei și istoriei culturai popoarelor din Austro-Ungaria, întreprinsă sub auspiciile baronului Helfert din Viena, a apărut volumul al șaselea sub titlul: *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina, von I. Slavici* (1 vol. în 8°, 236 pag. Viena și Teschen, ediț. lui Karl Prohaska, 1881).

Lucrarea germană a domnului Slavici este de mare interes și a început să atragă luarea aminte a Germaniei asupra-i (vezi dările de samă în *Augsb. Allgem. Zeit.* din Iulie 1881, în *Ausland* No. 39/1881, în *Globus* No. 17 din 1881 etc.) Scrisă într'o limbă destul de bună, cartea, dacă nu cuprinde multă știință istorică sau etnografică, are cel puțin meritul de a fi întemeiată pe o intuițiune originală a obiectului ei. Deprins precum eră d. Slavici cu viața poporului român, observator sigur, conștiințios la lucru, d-sa a dat mai ales prin expunerile sale asupra situațiunii geografice, asupra religiunii și asupra particularităților naționale o icoană credincioasă a culturai noastre de peste Carpați și Molna, cu atât mai interesantă, cu cât este des-

brăcată de orice pedantism pretențios și însuflețită oarecum de însăș pulsarea vieții reale a poporului.

* * *

Să trecem acum la celălalt obiect al activității științifice, pe care suntem datori să-l examinăm, de câte ori ne gândim la punctul de vedere, din care trebuie să privească Europa progresul vieții intelectuale în România.

A doua întrebare, ce se pune științei române cu drept cuvânt, are de obiect limba noastră maternă. Care sunt elementele ei constitutive? Care este evoluțiunea ei istorică? În ce stă geniul ei individual?

Din norocire starea noastră intelectuală este pe cale de a se îndrepta în această privință, și pe cât ni se pare, începe a se revărsa lumina zilei în întunericul de până acum. După ce cu *Tentamen Criticum* al bătrânului Laurianu și cu *Dictionarul Academic* Laurianu-Massimu ne înfundasem într'o potecă fără ieșire, ne întoarcem astăzi pe calea cea adevărată, și poate că aici știința română va fi în stare să aducă cel dintâi folos adevărat științei generale. Câteva monografii de merit publicate în «Convorbiri literare» de Lambrior și Burla, cercetările lui Lambrior în revista franceză *Romania*, studiile d-lui Gaster ne deschid o perspectivă mai sigură în viitorul acestei ramure a științei în România. Prețioasa *Crestomatia sau Analecte literare* de Cipariu asemenea este de amintit aici.

Dar mai 'nainte și mai presus de aceste lucrări încă prea fragmentare suntem datori să punem studiile d-nului Hasdeu asupra limbei române vorbite în secolul XVI, apărute în 1878 și 1880 sub titlul «Cuvente den bătrâni», 2 volume, cu un su-

pliment la vol. I și cu o primă fascioară al unui al treilea volum, publicată în 1881. Cu cât aproape toate lucrările de mai nainte ale d-lui Hasdeu nu puteau să întâmpine decât neîncredere din partea unui cetitor serios, cu atât mai mult trebuie să ne bucurăm, când vedem pe d-nul Hasdeu, ajuns astăzi într'o vârstă mai matură, că s'a arătat în stare de a îndeplini cerințele unei adevărate științe și că via d-sale inteligență, ajutată de o memorie însemnată și de o mare putere de lucru — însușiri ce nu i s'au tăgăduit niciodată — au putut să se concentreze până la o așa pătrundere a materiei și să câștige acea stăruință conștiințioasă în urmărirea unei probleme, fără de care nu se poate aștepta nici un rezultat dela munca științifică.

Cele patru volume din cartea despre care vorbim, nu ne par să aibă o egală valoare. Așa suplimentul la tomul I arată încă unele din relele deprinderi ale d-lui Hasdeu: violența dusă până la injurii încontra celor ce-l combat (aici încontra d-lui Cihac) și o nepotrivită amestecare a personalităților în materie științifică. Pe de altă parte fascioara I din tomul III, cu principiile de limbistică în genere, dovedește, cât de greu îi este unui autodidact ca d. Hasdeu să se deprindă cu mânănuirea noțiunilor abstracte, ce pare să-i fi lipsit în tinerețe. Alătura de paragrafe scrise lămurit, unele chiar ingenioase, precum este § 19 despre limba în circulațiune, dăm de paragrafe pripite, a căror confuzie nu se poate acoperi prin tonul apodictic, în care își expun cuprinsul lor.

Dar tomul I și mai ales tomul II ne par mai presus de laudă. Lucrate cu o deosebită silință, consolidate prin îmbrățișarea celui mai întins câmp de cercetări, luminate prin argumentări ingenioase și înfrumusețate printr'un stil foarte viu: obser-

vărilor d-lui Hasdeu cuprinse în notele tomului I, Glosariul d-sale de cuvinte române intercalate în documente slavice, dar mai ales «ochirea asupra cărților poporane» și monografiile asupra baladei «Cucul și Turturica» și asupra poveștii numerelor din tomul II, fac din această operă a d-lui Hasdeu o carte de mare folos pentru știință în genere și o adevărată podoabă a încercărilor științifice la Români.

Fie ca d-l Hasdeu, ajuns astăzi la înălțimea științei și văzând luarea aminte și laudele Europei culte, cu drept cuvânt atrase asupra-și (Schuchardt, *Gubernatis* în *Nuova Antologia* 1878, Gustav Meyer în *Augsb. Algem. Zeit.* No. 42 din 1879, etc.) să-și aducă aminte, că *noblesse oblige* și, părăsind violențele personale din publicările de mai nainte și descurcându-se mai curând din «principiile» generale de limbistică, să ne dea însfârșit din comoara cunoștințelor sale opera cea adevărat însemnată și adevărat națională, ce dintre toți Români de astăzi numai d-sa ne-o poate da: Istoria limbei române!¹⁾

Ca un anex la ochirea de mai sus asupra ști-

1) Așteptarea nu s'a îndeplinit, cu toată favoarea împrejurărilor. Prin munificența Regelui, prin alocațiuni în bugetul ministerului cultelor și cu ajutoare dela Academia Română, s'au adunat cu îmbelșugare mijloacele materiale pentru marele «dicționar al limbei istorice și poporane a Românilor». După propunerea d-ilor Alecsandri, Dimitrie Șturduza și a subscrisului, Regele (cu Academia) a încredințat lucrarea domnului Hasdeu încă în 1884; d. Hasdeu a întreprins-o cu înfocarea d-sale obișnuită... la început, după un an a și apărut fascicula I, după alt an eră terminat vol. I de 1116 coloane (litera A până la amurțesc), dar vol. II cu sfârșitul literei A s'a întârziat 7 ani, și acum suntem abia la începutul lui B, împănăt cu alotrii nepotrivite pentru dicționar (genealogia popoarelor balcanice, etc.). Mijloacele continuă a se da d-lui Hasdeu, dar lucrarea d-sale lăncezește, focul e stins. D. Hasdeu s'a apucat de redacția unei noue reviste, dar mai ales de spiritism. Însă în mijlocul acestor vicisitudini rămâne totuș una din cele mai interesante figuri literare.

Notă scrisă în 1893. Vezi și adaosul dela 1908 la pag. 37 și urm.

inței limbistice în România, trebuie să menționăm și aici cartea unui român, scrisă într'o limbă străină asupra acestei materii, o carte distinsă prin sufragiile Institutului de Franța, aprețiată în deosebite moduri de critica științifică străină, dar consultată de toți cei ce se ocupă de obiectul ei ca o lucrare fundamentală. Vorbim de

Dictionnaire d'Étymologie daco-romane. Par A. de Cihac.
Vol. 1. Éléments latins (1870).
Vol. 2. Éléments slaves, magyars, etc. (1879).

Nu putem numi pe d-l Cihac, fără a-i mulțumi pentru marele serviciu adus literaturii române prin aceste două dicționare etimologice ale d-sale. A-i aduce mulțumirea în public, ne pare o datorie de conștiință. Volumul al doilea din lucrarea d-sale, adică cel cu elementele slavone, a fost obiectul unor atacuri foarte vii din partea literaților români, cărora însă și d-l Cihac le-a răspuns cu violență. Că unele din derivările d-lui Cihac vor trebui să fie îndreptate, nu mai încapе îndoială: că părerile d-sale din prefață asupra cantității relative a latinismelor și a slavonismelor se pot combate cu temei, și aceasta ne pare sigur. *Quel est le dictionnaire qui ne donne pas prise par quelque côté à la critique, et même a une très juste critique?* zice prefața dicționarului Academiei franceze. Câmpul este deschis tuturilor discuțiilor, și va fi cea mai fericită zi pentru limbistica română, când contradicțiilor d-lui Cihac vor pune în locul dicționarului d-sale o altă lucrare tot așa de amănunțită, însă lipsită de greșeli. Dar până atunci trebuie să recunoaștem, că d. Cihac a făcut ceea ce n'au putut face ceilalți limbști ai noștri, și chiar după statornicirea unei etimologii mai sigure pentru toate cuvintele române, va rămâne d-lui Cihac meritul

de a fi pus temeliea unui dicționar complet de etimologie daco-română.

* * *

Recapitulând acum la sfârșit impresia ce ne lasă întreaga noastră mișcare literară de astăzi, ne putem rezuma în două constatări deosebite:

În literatura poetică ne aflăm în progres și progresul este netăgăduit: avem autori de merit, și de merit statornic; prin urmare influența lor se va răspândi din ce în ce mai mult în tinerimea română, și dacă chiar străinătatea îi recunoaște, cu atât mai mult îi va prețui patria lor proprie.

În literatura științifică am rămas înapoi: studiile istorice sunt aproape pierdute, studiile limbistice sunt deabiă susținute,

Cauza acestei disproporții trebuie să fie mai adâncă, și dacă am fi chemați să o exprimăm într'o singură frază, am întrebuița următoarea formulă din teoria evoluționistă aplicată la viața spirituală a poporului: pătura psihologică a generației noastre de astăzi este pregătită pentru poezia lirică și pentru novela poporană, dar nu este încă pregătită pentru lucrarea științifică.

Înlănțuirea logică a unui foarte întins șir de idei, și aceasta este știința, este o treaptă mai târzie a dezvoltării intelectuale și cere o tărie mai mare a gândirii abstracte decât se găsește astăzi în majoritatea capetelor noastre.

Dar ceea ce nu este astăzi, trebuie să fie mâine; și pentru ca să fie, trebuie să fie pregătit.

O pregătire, un ferment al evoluției, este simțirea neajunsului stării de astăzi.

Când majoritatea tinerimii va fi în adevăr pă-

trunsă de această simțire, se va face cu siguranță cel dintâi pas spre îndreptare.

De aceea critica.

* * *

Adaos la 1908.

De părăsirea studiilor istorice nu ne mai putem plânge astăzi. Indreptarea semnalată în nota dela 1893 a continuat, și acum profesorii noștri universitari, dacă nu toți cei vechi, dar de sigur cei nou numiți își îndeplinesc datoria în ceea ce privește istoria națională cu tot zelul cerut. Dintre cei vechi Vasilie Alexandrescu Urechia și Nicolae Ionescu au încetat din viață fără a fi lăsat în urma lor vreo scriere de valoare. Andrei Vizanti s'a văzut silit să părăsească țara; d. Al. Xenopol a mai publicat între altele 2 volume despre Cuza Vodă fără nici o însemnătate (mult mai bună este o scurtă broșură a d-lui Petru Rășcanu, scrisă cu prilejul aniversării de 40 de ani dela abdicarea lui Cuza) și se vede încurcat în formularea unei preținse legi istorice. Nici d. Gr. Tocilescu nu ne pare a se fi ferit de greșelele atinse mai sus la pag. 30; dar trebuie să i se recunoască meritul publicărilor relative la monumentul dela Adam Klissi.

Însă renașterea și întemeierea istoriografiei noastre naționale se datorește profesorilor universitari mai noi, d-lor N. Iorga și D. Onciul, cărora li se poate adăoga din partea studiilor paleo-slavice d. I. Bogdan. Comoara de documente, descoperită și pusă la îndemâna publicului de nepilduita sânguință a d-lui Iorga, soliditatea cercetărilor,

claritatea și cumpătarea expunerii în scrierile d-lui Onciul, precum și — alături de ele — monografiile d-lui Bogdan au făcut să se nască o literatură istorică din cele mai însemnate și au avut totdeodată darul să producă, drept rezultat al înrâurii asupra tinerimii universitare, un șir de scriitori mai noi, cari de pe acum garantează continuarea ei în acelaș spirit și cu aceeaș conștiință.

Totdeodată Academia română urmează fără preget cu publicarea documentelor începută sub auspiciile numelui Eudoxie Hurmuzaki; și în această ordine de idei trebuie să amintim și conștiințioasa Bibliografie română a d-lor I. Bianu și Nerva Hodoș.

În ceea ce privește cercetările archeologice relative la țara noastră, d. Teohar Antonescu începe să publice temeinicele sale studii; pe de altă parte d. Al. Tzigara-Samurcaș se distinge prin zelul și prin gustul cu care știe să scoată la iveală partea frumoasă din produsele artelor și meseriilor indigene.

În oarecare legătură cu cele de mai sus se cuvine să menționăm și publicările folkloristice ale răposatului membru al Academiei române Fl. Marian.

Cât pentru a doua cerință, de care vorbea cercetarea noastră dela 1882 și la care se referă nota dela 1893, adică activitatea relativă la filologia română, și ea se arată astăzi în cel mai îmbucurător progres, ceea ce se dovedește și cu prilejul noului dicționar academic al limbei române. După citirea notei dela pag. 34, nu se va mira nimeni că lucrarea dicționarului a fost luată din mâinile d-lui Hasdeu, și în acel moment nu se află alt filolog român, căruia Academia să-i fi putut încredința acea mare operă, decât d. Al. Philippide, profesor la universitatea din Iași. Distinsul filolog

a și început lucrarea cu cea mai mare râvnă, și-a consacrat tot timpul misiunii ce o primise și — ajutat de câțiva foști elevi ai săi — a pregătit din nou un foarte bogat material de citațiuni, de oarece d. Hasdeu nu predase pe cel adunat în vremea d-sale mai ales prin înlesnirile administrației publice. Dar când a fost vorba de însăș redactarea textului (în limitele de timp dorite de Regele donator și în întinderea de explicări și citațiuni hotărîită de Academie), d. Philippide, care la început declarase formal că primește lucrarea în condițiile Academiei, refuză să reducă numărul excesiv al citațiunilor și se declară în neputință de a respecta timpul prevăzut pentru terminarea lucrării. Situația în care se află Academia față de Rege după penibila întârziere și zădărniciere cauzată de d. Hasdeu, nu-i mai permite să se supue la greutățile provocate de d. Philippide.

Din norocire, pe când la început nu se distinsese, după d. Hașdeu, ca filolog român în adevărata accepțiune a cuvântului decât d. Philippide, se iviseră acum alți doi învățați, ale căror lucrări dovedeau o deplină competență în această specialitate: d. Ovid Densușeanu, profesor la universitatea din București, și d. Sextil Pușcariu, astăzi profesor la universitatea din Cernăuți. La amândoi se adresează așa dar Academia cu cererea de a începe împreună redactarea prea întârziatului dicționar. Amândoi au primit în princip însărcinarea comună, dar când a fost vorba de alegerea colaboratorilor secundari, d. Ovid Densușeanu nu s'a învoit cu condiția pusă de Academie, ca toți colaboratorii să fie români, stăruind să-și asocieze un străin de neam. Astfel dicționarul Academic a rămas numai în sarcina d-lui Sextil Pușcariu, care — pentru neologisme și pentru traducerea lor în fran-

țuzește — și-a asociat pe d. I. A. Rădulescu-Pogoneanu. Dicționarul a și început să apară și se înfățișază în cele mai bune condiții posibile, după împrejurările arătate mai sus. Ce e drept d. Philippide, care critică mai nainte în termeni foarte vii părerile filologice ale d-lui Densușeanu, precum și d. Densușeanu, care critică în acelaș mod părerile filologice ale d-lui Philippide, se unesc acum în atacuri tot așa de vii contra dicționarului d-lui Pușcariu. Dar asemenea vivacități par a fi o specialitate a filologilor. Este însă de bun augur pentru dicționarul academie, așa cum se lucrează astăzi, că d. Sextil Pușcariu își păstrează cumpătarea și demnitatea față de toate atacurile; și de altminteri, or ce părere am putea avea în privința acestor controverse, un lucru rămâne sigur: atât în d. Sextil Pușcariu, cât și în dd. Al. Philippide și Ovid Densușeanu filologia română are reprezentanți de o competență evidentă, iar literatura noastră științifică a făcut și în această privință pasul hotărâtor.

Înainte de a termina această privire fugitivă asupra actualei literaturi istorice și filologice, trebuie să amintim și deșteptarea unei însemnate activități pentru studiarea elementelor fizice ale regiunilor locuite de Români. Geografia, prin interesantele scrieri și lecțiuni universitare ale d-lui S. Mehedinti, geologia prin explorările d-lor L. Mrazec și Murgoci, zoologia în parte și mai ales prin stăruința d-lui Gr. Antipa încep a se întemeia în România; iar cunoașterea plantelor noastre, după «Prodromul» răposatului academician Brandia, este înlesnită prin dicționarul botanic al d-lui Zah. C. Panțu, alcătuit cu deosebită îngrijire.

COMEDIILE D-LUI I. L. CARAGIALE.

(1885).

«O noapte furtunoasă», «Conul Leonida față cu reacțiunea», «O scrisoare pierdută», «D'ale Carnavalului» — cine din cei ce se duc la teatrul român nu a văzut una sau alta din aceste comedii? Mulți cunosc pe cea dintâi, mai toți pe cea de-a treia și câțiva pe celelalte¹⁾.

De meritat toate merită să fie cunoscute și, după părerea noastră, lăudate — toate fără excepție.

Publicul primelor reprezentări a judecat altfel. «Scrisoarea pierdută» a avut un succes mare; și «Noaptea furtunoasă» a avut succes; dar «Conul Leonida», jucat pe o scenă de a doua mână, nu a plăcut; și «D'ale Carnavalului» a fost fluierată.

Foarte bine!

Este însă vremea să ne explicăm odată asupra acestor lucruri, dacă se poate; și cine știe, de nu se va putea? În materie de gust literar — ce e drept — discuția e totdeauna grea, și e grea mai ales acolo, unde lipsește încă tradiția literară și prin urmare comunitatea de idei în privința operelor ce le numim frumoase.

Dar greutatea este uneori un îndemn mai mult pentru încercare, și tocmai când nu există încă siguranța principiilor, stabilirea lor este cu atât mai de trebuință.

¹⁾ De când a fost scris articolul acesta, d. Caragiale a îmbogățit opera sa teatrală cu *Năpasta*, după părerea noastră cea mai puternică concepțiune dramatică a autorului, cu toată esagerarea caracterului femeii.

Și mai întâi să căutăm a ne înțelege asupra părții celei mai puțin contestate din meritul literar al d-lui Caragiale, care ne pare a fi următoarea:

Lucrarea d-lui Caragiale este originală; comediile sale pun pe scenă câteva tipuri din viața noastră socială de astăzi, și le desvoaltă cu semnele lor caracteristice, cu deprinderile lor, cu expresiile lor, cu tot aparatul înfățișării lor în situațiile a-nume alese de autor.

Stratul social, pe care îl înfățișează mai cu deosebire aceste comedii, este luat de jos și ne arată aspectul unor simțiminte omenești, de altminteri aceleași la toată lumea, manifestate însă aici cu o notă specifică, adică sub formele unei spoieli de civilizație occidentală, strecurată în mod precipitat până în acel strat și transformată aici într-o adevărată caricatură a culturei moderne.

Conul Leonida citește jurnale, explică nevastei sale esența republicei, cum o pricepe el, valoarea lui «Galibardi» și teoria halucinațiilor. Jupân Dumitrache chereștegiul caută să înțeleagă în convorbiri cu ipistatul Nae Ipingescu, ce este «sufragiul universal», este pătruns de demnitatea gardei civice și primește dela Rică Venturiano deslușiri asupra suveranității poporului; iar cocoana Veta își cântă amorul «într'un moment de fericire și printr'o perlă de iubire». Candidatul dela percepție vrea să scape de dureri după sistemul lui Mattei; Mița Baston jură pe statua libertății din Ploești, și ipistatul «Carnavalului» pune un «potrabac» cu muzică la «lotărie». Ziaristul Nae Cațavencu și avocatul Farfuridi fac discursuri electorale asupra progresului economic și revizuirii constituționale; Dandanahe își susține dreptul la deputăție prin tradiția dela «patrușopt», iar polițaiul Ghiță este

un element principal pentru alegerea «curat constituțională». Adevăratul om onest este simplul «Cetățean» alegător, care însă este totdeauna «turmentat».

Printre aceste figuri, cu straniul lor vesmânt de aparență unei culturi superioare, se agită por-nirile și pasiunile omenesti, deșertăciunea, iubirea, goana după câștig și mai ales exploatarea celor mărginiți cu ajutorul frazelor declamatorii neîn-țelese — unul din semnele caracteristice ale epocii noastre.

«Ce lume, ce lume!» zice prefectul Tipătescu, și așa zicem și noi, când prindem de veste, că este în adevăr o parte a lumii reale ce ni se desfășură astfel înaintea ochilor.

În acest caleidoscop de figuri, înlănțuite în vor-bele și faptele lor spre efecte de scenă cu multă cunoștință a artei dramatice, d. Caragiale ne arată realitatea din partea ei comică. Dar ușor se poate întrevedeă prin această realitate elementul mai adânc și serios, care este nedeslipit de viața ome-nească în toată înfățișarea ei, precum în genere îndărătul orcărei comedii se ascunde o tragedie.

Lăsând acum la o parte în această privire mai generală asupra lucrărilor d-lui Caragiale întrebă-rile de o ordine secundară, dacă de exemplu unele situații și expresii nu sunt exagerate din punct de vedere al chiar realității ce vor să reproducă, dacă în diferitele piese nu este un fel de monotonie a figurilor înfățișate sau cel puțin a modului înfă-țișării lor, o lipsă, aproape desăvârșită a părților mai bune ale naturei omenesti, șcl., și mărginin-du-ne la relevarea meritului necontestabil al co-mediilor autorului nostru, putem constată și re-cunoaște acest merit în scoaterea și înfățișarea plină de spirit a tipurilor și situațiilor din chiar

miezul unei părți a vieții noastre sociale, fără imitare sau împrumutare din literaturi străine.

Și oare aceasta este puțin lucru? Oare nu este aici un adevărat început de literatură dramatică națională, independentă, trăind din propriile sale puteri, în înțelesul aceleiaș mișcări intelectuale sănătoase, în care sunt și «Novelele» lui Slavici, și «Amintirile» lui Creangă, și «Copiile de pe Natură» ale lui Negruzzi, și «Poeziile» lui Eminescu, — mișcare deșteptată în literatura noastră prin acea culegere de poezii populare, prin care Alexandri a îndreptat spiritul tinerimii de astăzi spre isvorul veșnic al tuturor inspirațiilor adevărate: simțirile reale ale poporului în care trăim, și care simțiri numai întrucât sunt oglindite prin artă în această realitate a lor, devin o parte integrantă a omenirii exprimată în forma literară?

Privită din acest punct de vedere, lucrarea d-lui Caragiale se învederează cu însemnătatea ei și se arată a fi în afară de orice comparare superioară acelor piese meșteșugite din atmosfere străine, care caută în zadar să ne intereseze la peripețiile unor marchizi și a unor dame cu camelii, pentru a căror înțelegere lipsește și publicului și actorilor noștri orice element mai apropiat¹⁾.

Dar dacă poate ni se admite de mulți cititori această parte a meritului d-lui Caragiale, este însă o imputare ce o auzim făcându-se adeseori în contră-i și care, tocmai fiindcă este așa de des repetată, merită o mai de aproape cercetare.

Și fiindcă zicem că merită o mai de aproape

¹⁾ Pe când de la *Năpasta* încoace d. Caragiale nu a mai publicat nici o scriere dramatică, iar cele apărute dela alții sunt lipsite de valoare, în momentul de față (1908) doi autori de talent dd. Al. G. Florescu și Ioan Miculescu par a redeșteptă literatura noastră dramatică și a o îndrumă în direcția sănătoasă arătată mai sus.

cercetare, se înțelege dela sine, că nu poate fi vorba de insinuarea ce nu s'a sfiit a se produce și în unele organe de publicitate, că adevăratele comediile d-lui Caragiale urmăresc scopuri politice și vor să și bată anume joc de unele apucături ale partidului liberal, și că prin urmare ar trebui oprite de pe scena teatrului din ordinul guvernului de astăzi (pe atunci ministerul I. C. Brătianu.)

O asemenea imputare este prea puțin serioasă pentru a fi discutată, și avem numai interesul să dovedim că s'a adus în adevăr prin publicitate.

Citim pe a doua pagină a unui ziar liberal din București, dela 13 Aprilie 1885, despre comedia «D'ale Carnavalului»:

«Și ce piesă! O stupiditate murdară, culeasă din locurile unde se aruncă gunoiul. Femei de stradă de cea mai joasă speță, bărbieri și ipistați, în gura cărora se pun cuvinte insultătoare pentru mișcări ca cea dela 11 Fevruarie, pentru libertate și egalitate, cari sunt baza organizațiunii noastre politice.

«Palma primită dela public, care a fluerat, nu ne mulțumește; e de datoria ministrului instrucțiunii să pue în vedere direcțiunii ce *caragialiadă* a făcut, și pe acest temei s'o schimbe, ca incapabilă și nedemnă. Voim un teatru național, nu o gașcă de opoziție nedemnă, în care se insultă poporul și instituțiile țării.

«Cerem cu insistență ministrului instrucțiunii să intervie».

Și foaia acelor tineri, foarte tineri, din capitală, care își închipuesc că sunt socialiști, se grăbește a doua zi să țină isonul ziarului citat mai sus și scrie pe pagina întâi a numărului de la 24 Aprilie 1885:

«Ziarul *** publică în numărul său de ieri două articole foarte drepte la adresa direcțiunii teatrelor, prin care critică drumul pe care a apucat și supunerea pe care o arată unei oarecare găști literare din București.

«Avis celor în drept a lecui răul».

Adecă, cum am zice, poliția în contra literaturii! Censura guvernamentală în contra spiritului comediilor! Destituirea comitetului teatral și poate pedepsirea autorului!

Cum se repetă toate în lume, de și *mutatis mutandis!* Și în Franța secolului trecut, la sfârșitul terorismului, Ducancel pusesse pe scenă «*l'intérieur des Comités révolutionnaires*», unde își bătea joc de radicalii teroriști și «insultă instituțiunile țării», și atunci foaia radicală «*L'Ami des Lois*» ceruse pedepsirea autorului, care «*n'expierait point par mille morts tout le mal qu'il a fait à la liberté*».

Numai că vremurile s'au schimbat, și s'au cam schimbat și oamenii. Radicalii teroriști din Franța de atunci își executau dorințele lor prin sânge, și în contra lor a trebuit să opereze ghilotina; radicalii noștri de astăzi își arată dorințele dumnealor prin cerneală și în contra lor e destul să opereze o foaie de hârtie sugătoare.

Căci pentru orce om cu mintea sănătoasă este evident, că o comedie nu are nimic a face cu politica de partid; autorul își ia persoanele sale din societatea contimporană cum este, pune în evidență partea comică așa cum o găsește, și același Caragiale, care astăzi își bate joc de fraza demagogică, și-ar fi bătut joc ieri de ișlic și tombateră și își va bate joc mâine de fraza reacționară, și în toate aceste cazuri va fi în dreptul său literar incontestabil.

Așa dar nu la asemenea imputări nechibzuite ne putem opri. E însă o altă imputare mai serioasă ce se face autorului nostru, și pe aceasta ne credem datori să o cercetăm mai de aproape.

Comediile d-lui Caragiale, se zice, sunt triviale și imorale; tipurile sunt toate alese dintre oameni sau vițioși sau proști; situațiile sunt adeseori sca-

broase; amorul e totdeauna nelegiuit; și încă aceste figuri și situații se prezintă într'un mod firesc, parcă s'ar înțelege dela sine că nu poate fi altfel; nicăiri nu se vede pedepsirea celor răi și răsplătirea celor buni.

Pentru cei ce cunosc multele discuții deșteptate și în literatura altor țări asupra acestor întrebări, ne-am putea mărgini să răspundem: există aceste tipuri în lumea noastră? sunt adevărate aceste situații? Dacă sunt, atunci dela autorul dramatic trebuie să cerem numai ca să ni le prezinte în mod artistic; iar valoarea lor morală este afară din chestie. Nici în comediile lui Aristofan, nici în «Mariage de Figaro», nici în «Sganarelle», nici în sute de comedii cunoscute și recunoscute nu e vorba de o asemenea morală.

Dar acest răspuns, îndestulător poate acolo unde sunt tradiții literare, nu este îndestulător la noi, și deaceia ne cerem voie să motivăm ceva mai pe larg părerea noastră asupra punctului în discuție.

Dacă ni se pune întrebarea: arta în genere și în special arta dramatică are sau nu are și o misiune morală? contribuie ea la educarea și înălțarea poporului? Noi răspundem fără șovăire: da, arta a avut totdeauna o înaltă misiune morală, și orice adevărată operă artistică o îndeplinește.

Va să zică asupra acestui punct nu suntem desbinați.

Rămâne numai să ne înțelegem în ce consistă, în ce poate consistă acea influență morală a lucrărilor de artă.

Și aici trebuie să stabilim mai întâi un punct de plecare elementar: influența morală a unei lucrări literare nu poate să fie alta decât influența morală a artei în genere. Dacă arta în genere are un element esențial moralizător, acelaș element va

trebui să-l găsim și în orice artă deosebită, prin urmare și în arta dramatică.

Ar fi o confuzie, care ar împedica dela început orice dreaptă înțelegere a lucrului, dacă ne-am închipui că poezia, fie lirică, fie epică, fie dramatică, are altă esență morală decât arta în genere. Poate să o aibă într'un grad mai mare sau mai mic, dar nu poate să o aibă de o altă natură, și nu trebuie să ceri poeziei o altă influență morală decât o ceri muzicii, sculpturei, arhitecturii și picturii. Căci întâmplarea că poezia întrebuințează acelaș organ de comunicare sau acelaș material brut ca și codicele penal și catehismul de morală, adică cuvintele, nu-i poate schimbă esența ei de artă, precum nu se poate confundă arta sculpturii cu meseria pavajului, deși amândouă întrebuințează materialul piatră.

Aceeaș influență asupra înălțării morale a individului ce o poți aștepta din producerea simțimântului estetic la auzirea unei simfonii de Beethoven și la privirea statuei lui Apollo din Belvedere sau a Venerii de Medicis, aceeaș și nu alta trebuie să o aștepti dela citirea unei poezii sau dela asistarea la o reprezentare dramatică.

Este destul să aducem această considerare generală în cercetarea noastră de față, pentru ca orice inteligență neprevenită să fie îndată convinsă despre temeiul ei elementar; și nici că a fost vreundeva îndoială serioasă asupra acestui punct.

De aici câștigăm însă prima măsură mai potrivită pentru judecarea întregii întrebări.

Veneria aflată la Milo este jumătate nudă; cea de Medicis este nudă de tot. Amândouă sunt expuse vederii tuturilor în muzeele din Paris și din Florența, și cine găsește că sunt imorale?

În ce consistă dar moralitatea artei?

Orce emoțiune estetică, fie deșteptată prin sculptură, fie prin poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpânit de ea, pe câtă vreme este stăpânit, să se uite pe sine ca persoană și să se înalțe în lumea ficțiunii ideale.

Dacă izvorul a tot ce este rău este egoismul și egoismul exagerat, atunci o stare sufletească, în care egoismul este nimicit pentru moment, fiindcă interesele individuale sunt uitate, este o combatere indirectă a răului și astfel o înălțare morală. Și cu cât cineva va fi mai capabil prin dispoziția sa naturală sau prin educație a avea asemenea momente de emoțiune impersonală, cu atât va fi mai întărită în el partea cea bună a naturei omenești.

Aceasta este cu atât mai important în zilele noastre, cu cât simțimântul religios, care mai nainte îndeplinea misiunea de a înălța spiritele deasupra intereselor egoismului zilnic, dispare din ce în ce mai mult din clasele culte, și trebuie înlocuit cu alte emoțiuni impersonale.

Înălțarea impersonală este însă o condiție așa de absolută a oricărei impresii artistice, încât tot ce o împiedică și o abate este un dușman al artei, îndeosebi al poeziei și al artei dramatice. Deaceia poeziile cu intenții politice actuale, odele la zile solemne, compozițiile teatrale pentru glorificări dinastice etc., sunt o simulare a artei, dar nu artă adevărată.

Esența acesteia este de a fi o ficțiune, care scoate pe omul impresionabil în afară și mai presus de interesele lumii zilnice, orcât de mari ar fi în alte priviri.

Chiar patriotismul, cel mai important simțimânt pentru cetățeanul unui stat în acțiunile sale de cetățean, nu are ce căută în artă ca patriotism

ad hoc, căci orice amintire reală de interes practic nimicește emoțiunea estetică ¹⁾.

Există în toate dramele lui Corneille un singur vers de patriotism francez? Este în Racine vreo declamare națională? Este în Molière? Este în Shakespeare? Este în Goethe?

Și dacă nu le are Corneille și Goethe, să ne învețe domnul X. Y. din București ca să le avem noi?

Subiectul poate să fie luat din realitatea poporului, dar tratarea nu poate să fie decât ideal-artistică, fără nicio preocupare practică.

Prin urmare o piesă de teatru cu directă tendență morală, adică cu punerea intenționată a unor învățături morale în gura unei persoane spre a le propaga în public ca învățături, este imorală în înțelesul artei, fiindcă aruncă pe spectatori din emoțiunea impersonală a ficțiunii artistice în lumea reală cu cerințele ei, și prin chiar aceasta îi coboară în sfera zilnică a egoismului, unde atunci — cu toată învățătura de pe scenă — interesele ordinare câștigă preponderanță. Căci numai o puternică emoțiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine și să aibă prin urmare o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina oricărui rău.

Așa dar arta dramatică are să expună conflictele, fie tragice, fie comice, între simțirile și acțiunile omenești cu atâta obiectivitate curată încât pe de o parte să ne poată emoționa prin o ficțiune a realității, iar pe de alta să se înalțe într'o lume impersonală. Nici fraza de morală practică, nici intenționata pedepsire a celui rău și resplătire a celui bun nu se țin de artă, ci îi sunt deadreptul contrare.

¹⁾ Vezi și darea de seamă asupra poeziilor d-lui Goga în vol. acesta.

Cât este de adevărat aceasta, se poate constata din examinarea multora din dramele cele mai renumite, care au încântat și încântă lumea spectatorilor.

Ce tendență de morală practică este în Othello? Othello este gelos; în gelozia sa sugrumă pe Desdemona. Ce a păcătuit Desdemona de este așa de crunt lovită? Care este răsplata nevinovăției ei?

Ophelia iubește pe Hamlet. Face vreun rău cu aceasta? Ea rămâne virtuoasă și supusă, însă înnebunește din cauza lui, și de cea mai puternică emoțiune este scena, în care ni se înfățișează nebulia ei. Ce învățătură de morală practică putem scoate de aici?

Falstaff este un berbant bețiv, care râde totdeauna, face glume indecente și ne face să râdem și noi. Cine a condamnat vreodată această figură a lui Shakespeare?

Alceste Misanthropul este omul cel mai virtuos, dar ceilalți își bat joc de el, Celimena îl părăsește și el rămâne singurul nefericit în piesă. Unde e moralitatea?

Sunt de ajuns aceste exemple, care de altminteri s'ar putea înmulți cu sutele, pentru ca să înțelegem cât ar fi de greșită la operele de artă cerința unei morale în înțelesul practic al cuvântului; și nu putem întări mai bine această expunere decât făcându-i oarecum contra-probă și arătând unde ajungem cu opinia ceailaltă, că adecă piesa de teatru să aibă o intenție morală.

Intre puținele traduceri din Shakespeare ce le avem în românește, cea mai veche este a lui Toma Bagdat, publicată la București în 1848 din «Tipografia lui Josef Kopainig». Ea cuprinde «Romeo și Julietta» și «Othello».

D. Bagdat eră de părerea celor ce așteaptă dela

comediile d-lui Caragiale mai multă moralitate, și deaceea a însoțit traducerea d-sale cu o «consecuență morală» după fiecare tragedie. Iacă la ce rezultat ajunge d. Bagdat din acest punct de vedere în privința lui Othello (p. 214, 215):

Această tragedie cuprinde în sine moralul: înfățișându-ne primejdiile amorului peste măsură, ale ambiției din care ies mai multe și mari răutăți, și ale descrederii ce trebuie să avem în femei. Ale amorului, întâi pentrucă dacă Desdemona eră mai păzită și se lăsa după alegerea părinților săi, nu pătimea astfel de nenorocire, și al doilea că dacă Roderigo n'ar fi fost atât de uimit după Desdemona, n'ar fi îndemnat pe Jago spurcatul să surpe amorul Maurului cu Venețianca ce iubea el. Din ambiție pentrucă Jago insuflat de Roderigo că generalul nu'l înalță ca pe Cassio, pe care îl favorizează mult, să mijlocească să'l surpe, ajunse până în minutul cel mai după urmă al înființării planului său. Din descrederea ce trebuie să avem în femei, pentrucă Jago, încredințând taina soției sale, fu descoperit de dânsa, care dimpreună cu stăpâna sa și cu stăpânul său fu prada ambițiosului, nelegiuitului, cruntului și prea spurcatului acestuia, care rămase a se munci în veci pe lumea aceasta și pe cealaltă.

«...Dintr'aceste puteți lua o bună și frumoasă lecție de moral în care poetul englez scrie cu atâta foc pentru binele omenirii».

«Consecuența morală» a d-lui Bagdat ne scutește de a mai adăoga ceva încontra unor asemenea consecvențe.

Revenind acum la comediile d-lui Caragiale, vom zice: singura moralitate ce se poate cere dela ele este înfățișarea unor tipuri, simțiminte și situații în adevăr omenești, cari prin expunerea lor artistică să ne poată transporta în lumea închipuită de autor și să ne facă, prin deșteptarea unor emoțiuni puternice, în cazul de față a unei veselii, să ne uităm pe noi înșine în interesele noastre personale și să ne înălțăm la o privire curat obiectivă a operei produse.

Aceasta trebuie să o cerem de la autor. De la noi spectatorii trebuie să cerem, ca înaintea unei opere de artă să ne prezentăm dispuși, nepreveniți, fără intenții străine artei. Căci, dacă artistul nu este totdeauna capabil de a lucra, ci trebuie să fie inspirat, nici spectatorul nu este în fiecare moment capabil de a primi o impresie estetică; poate unii nu sunt capabili niciodată; și cine la o piesă de teatru nu și poate uita grijile sale personale, sau legăturile sale de partid politic, sau catehismul său de morală convențională, acela să nu se mai amestece în ale artei.

Dacă ne-am putut înțelege cu cetitorii noștri până aici, ușor va fi să ne înțelegem asupra «trivialității» ce se mai impută.

Orce concepție artistică este în esența ei ideală, căci ne prezintă reflexul unei lumi închipuite. Prin chiar aceasta ne produce caracteristica impresie impersonală. Tipurile înfățișate în comediile d-lui Caragiale trebuie să vorbească cum vorbesc, căci numai astfel ne pot menține în iluzia realității, în care ne transportă. Menținerea acestei iluzii este singurul element hotărâtor, și un limbajiu academic în gura lui Nae Ipingescu ar nimici toată lucrarea, pe când în gura lui Ramiro din eleganta «Sara la Curte» a d-lui Ioan Cerchez este foarte potrivit.

Murillo a zugrăvit Madone, dar a zugrăvit și copii murdari și zdrențuroși, care mănâncă pepene. Poate zice cineva, că Madonele lui Murillo se țin de adevărata pictură, iar acei copii zdrențuroși ar fi prea triviali pentru artă?

În faimosul *Salon Carré* din Louvre la Paris, unde este așezată la un loc quintesența picturii frumoase, se vede, alătura cu sfânta familie a lui Rafael, femeea hidropică a lui Gerard Dow, dinaintea căreia stă doctorul examinându-i lichidul într'o sti-

clă. A contestat vreodată cineva acestui tablou al lui Dow marea lui valoare artistică?

Aici concepția artistului inspirat este unica măsură a convenienței, și în lumea artei adevărate nici nu poate fi vorba de trivial. «Trivial» este o impresie relativă din lumea de toate zilele, ca și decent și indecent.

Dacă pseudo-artistul rămâne el însuși în această lume de rând, dacă el însuși nu este cuprins de inspirarea impersonală și prin urmare nu ne poate transporta nici pe noi în lumea curată a ficțiunilor, atunci se înțelege că lucrarea sa poate să fie trivială, indecentă, lascivă, după cum îi este felul și ținta. Dar aceasta nu atârnă nici dela obiect nici dela expresiei, ci dela chiar genul inspirării sale; și atunci o împărăteasă cu expresii academice, manierate, după gustul trecător al unui public trecător, poate să fie în adevăr trivială, pe când soția chereștegiului Dumitrache nu este.

Terminând această încercare de înțelegere, ne aducem aminte de cuvintele, cu care am început-o: în materie de gust literar discuția e totdeauna grea, și tocmai în fața acestei greutăți am trebuit să ne mărginim la simpla tragere a liniei de hotar între ceea ce este artă și se poate cere de la artă și între ceea ce nu este artă și nu i se poate cere.

Odată hotarul așezat, nu mai încapе îndoială că se pot face multe deosebiri și înlăuntrul terenului artei; numai să se recunoască mai întâi că ne aflăm pe teren de artă. Valoarea va fi mai mare sau mai mică după însemnătatea mai mare sau mai mică a caracterelor prezentate, a conflictului, a situațiilor. Și în această privință am simțit și noi, ca toată lumea, diferența de valoare în diferitele comedii ale d-lui Caragiale; și noi credem de exemplu

că «O scrisoare pierdută» este superioară farsei «D'ale Carnavalului».

Dar nu vedem pentru moment nici o trebuință de a stăruî asupra acestui punct. Cu atât mai puțin, cu cât atunci s'ar da ultimei piese a d-lui Caragiale o însemnătate, la care nu aspiră. «D'ale Carnavalului» este o simplă farsă de carnaval, precum se și numește, veselă și fără pretenții, și un public neprevenit nu-i poate cere alta decât un moment de bună petrecere.

Însă în aceste limite mai modeste și această lucrare rămâne o lucrare de merit. Căci literatura adevărată cu felurile ei produceri se poate asemăna unei păduri naturale cu felurile ei plante. Sunt și copaci mari în pădure, este și tufiș, sunt și flori, sunt și simple fire de iarbă. Toate împreună alcătuiesc pădurea, fiecare în felul său trăește și înveselește ochiul privitorului; numai să fie plantă adevărată, cu rădăcina ei în pământ sănătos, iar nu imitație în tinichea vopsită, cum se pune pe unele case din oraș.

Comediile d-lui Caragiale, după părerea noastră, sunt plante adevărate, fie tufiș, fie fire de iarbă, și dacă au viața lor organică, vor avea și puterea de a trăi.

POEȚI ȘI CRITICI

(1886)

Sunt deabia 14 ani (acum sunt 36), de când prin câteva articole sub numele «direcția nouă în poezie și proză» ne-am încercat să arătăm, ce trebuie să se ceară de la o mișcare sănătoasă a literaturii române¹⁾.

Acele articole erau purtate de oarecare speranță, dar de mai puțină încredere. În poezie *Pastelurile* lui Alecsandri erau un semn de renaștere, asupra lui Eminescu — «poet în puterea cuvântului» — se atrăgea luarea aminte a publicului, Șerbănescu, Petrino, Matilda Cugler, Bodnărescu erau aprețiați. În proză — cu împotrivire energică, în contra pedantismului Ciparo-Barnuțio-Pumnian — se cerea limba firească a poporului român, iubire de adevăr și cunoștință de cauză; din proza curat literară se relevau Alecsandri, Iacob Negruzzi, Gane; din proza științifică, între altele, primele încercări ale d-lor P. P. Carp, Lambrior, Th. Rosetti, Xenopol, chiar și ale d-lor Burla și Panu.

Dacă privim astăzi la literatura din ultimii ani, timida speranță de atunci se poate schimba într-o încredere sigură pentru direcția sănătoasă a lucrărilor intelectuale în România. Nu doară, că toți cei salutați la 1872 au împlinit ceea ce se așteptă de la ei; dar unii au întrecut așteptările și relativ mulți alții și-au adaos puterile pentru

¹⁾ Vezi vol. I. al ediției de față, pag. 157 și urm.

a da acelei mișcări un avânt — dacă nu destul de general, dar cel puțin destul de puternic pentru a ne face să simțim un adevărat progres în anul prezent, comparat cu anul 1872.

Alecsandri ne-a înavuțit poezia cu «Ostașii noștri» și cu drame, îndeosebi cu «Fontâna Blandusiei»; Eminescu a adus lirica română la o culme de perfecțiune; lor li-s'au adaos poezii Naum și Vlahuță, comediile d-lor Caragiale și I. Cerchez, novelele d-lor Slavici, Creangă, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Gane, Duiliu Zamfirescu, traduceri din Horațiu de d. Ollănescu, lucrările științifice ale d-lor Hasdeu și N. Densusianu, Lambrior, Tocilescu, Brândză, culegerile de poezii și povești populare ale d-lor Jarnik-Bărseanu, Ispirescu, G. Dem. Teodorescu, T. Burada, M. Pompiliu, cercetările critice ale d-lor Onciul și Bogdan; iar *Convorbirile Literare* sub redacția d-lui Iacob Negruzzi încep al 20-lea¹⁾ an al activității lor — o întreagă mișcare, ce dă ultimului deceniu un aspect cu totul deosebit și îmbucurător.

În proporția creșterii acestei mișcări, scade trebuința unei critice generale. Din momentul, în care *se face* mai bine, acest fapt însuș este sprijinul cel mai puternic al direcției adevărate. «Poeziile» lui Eminescu, «Pastelurile» și «Ostașii» lui Alecsandri vor curăți de la sine atmosfera estetică vițiată de Macedonski, Aricescu, Aron Densusianu, etc. etc., «Cuvintele din Bătrâni» ale d-lui Hasdeu sunt de la sine lovitura de moarte a dicționarului Laurianu-Massimu și a rătăcirilor «filologice» dela Târnave. Și așa mai departe.

Nu e vorbă, aprețierile critice izolate nu vor

¹⁾ Acum al 42-lea, sub redacția d-lui S. Mehedinți. Asupra altor observări relative la literatura științifică de astăzi, vezi mai sus «Adaosul» de la 1908, pag. 37.

lipsi și nu vor trebui să lipsească niciodată dintr'o mișcare intelectuală, și noi înșine am citat mai sus articolele d-lor Onciul și Bogdan ca un semn binevenit al timpului de îndreptare. Dar aceste sunt lucrări de amănunte. Sinteza generală în atac, isbirea unui întreg curent periculos o credem acum ștearsă de la ordinea zilei pentru părțile esențiale în literatura proprie și în știința teoretică. Rămâne încă la ordinea zilei în politică, dar de aceasta nu ne ocupăm aici.

Misiunea criticei — misiune de altminteri totdeauna modestă, dar nu fără importanță în modestia ei — ne pare a fi în momentul de față mai mult de a lărgi cercul activităților individuale, de a deșteptă tinerimea încă prea amortită de pâcla trecutului și de a îmbărbăta spiritele spre lucrarea roditoare.

Este cu mult prea îngustă albia curentului celui nou: în dreapta și în stânga trebuiesc desfundate alte șiroaie, care să întărească mișcarea principală, mișcarea însaș trebuie să pătrundă mult mai afund. Fără îndoială rectificările, mai ales în materie de știință, nu vor putea lipsi uneori din o aprețiere a operelor celor mai bune; fără îndoială în mijlocul unei activități critice pentru respândirea lucrărilor sănătoase se va simți pe ici pe colo și necesitatea unei loviri directe în contra nulităților, care se amestecă fără nici o chemare în ale literaturii: un energic «în lături!» va trebui dar din când în când să fie rostit în orice mișcare intelectuală.

Însă de aci nu rezultă, că ar fi bine să se piardă acum timpul cu o tendință critică în contra aceloră, care au meritul de a reprezenta astăzi însaș mișcarea cea bună în o parte esențială a ei.

Din acest punct de vedere nu este poate de prisos să facem câteva observări în contra încercării unor autori de a accentua mai ales părțile slabe din întinsa lucrare literară a d-lui Alecsandri și de a-și ascuți spiritul lor critic înaintea prea micului nostru public cetitor pe socoteala acestui reprezentant de frunte al tinerei noastre literaturi.

Așa am cetit într'o *Cronică teatrală*, publicată în *Epoca* din 11 Ianuarie 1886 de d. Barbu Ștefănescu (Delavrancea) o critică aspră în contra lui *Despot-Vodă* și în genere în contra dramelor d-lui Alecsandri. Așa am auzit, că într'o conferință ținută la *Ateneu* în 27 Fevruarie 1886, d. Vlahuță a înălțat poeziile lui Eminescu între altele și prin coborîrea unei poezii a lui Alecsandri.

Dacă dd. Delavrancea și Vlahuță ar fi oameni de a treia mână, nu am pierde niciun cuvânt asupra criticei lor; dar fiindcă sunt dintre scriitorii cu talent ai junei generații, credem că lucrul merită o discuție publică, merită și în ceea ce privește poziția lor literară, merită și în ceea ce privește poziția literară a lui Alecsandri.

Se înțelege dela sine, că nu noi vom tăgădui oricărui om de bună credință și de bună știință dreptul de a spune ceea ce crede adevărat și ceea ce știe greșit într'o activitate publică.

Și fiindcă dd. Delavrancea și Vlahuță sunt oameni de bună credință și de bună știință în ale literaturii, dreptul lor de a face critica așa cum au făcut-o este mai presus de contestare.

Dar una este dreptul și alta este folosul întrebuintării dreptului în fie ce moment. Va fi având și activitatea critică noima ei, și nu orce dispoziție războinică merită să fie întrupată într'o scriere.

Și mai întâi trebuie să constatăm, că de regulă

poetii înșii sunt cei mai răi critici asupra poeziei altora, în genere artiștii înșii cei mai contestabili apretiatori teoretici ai artei.

Deși în feluritele combinări ale inteligențelor omenеști s'a putut și se poate întâmpla, ca un poet bun să fie și critic bun, aceasta însă va fi totdeauna o excepție rară, care va trebui foarte tare legitimată înainte de a fi primită în contra acelei regule generale.

Cine a cetit odată critica lui Voltaire în contra dramelor «barbare» ale lui Shakespeare, va stă totdeauna pe gânduri, când va mai vedeа poeții apucându-se de meseria criticei, și nu se va găsi liniștit prin dramele criticului Lessing.

Și în adevăr între natura poetului și natura criticului este o incompatibilitate radicală.

Poetul este mai întâi de toate o individualitate. Dela aceleași obiecte chiar, despre care noi toți avem o simțire obișnuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de personală în gradul și în felul ei, încât în el nu numai că se acumulează simțirea până a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăș această manifestare reproduce caracterul personal, fără de care nu poate existа un adevărat poet.

Din multe părți ale lumii primește poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse sau pentru a ieși cum au intrat, ci se răsfrâng în prisma, cu care l-a înzestrat natura, și ies numai cu această resfrângere și colorare individuală.

Altfel descrie lumea Goethe, altfel o descrie Heine, altfel Leopardi, altfel Victor Hugo, de și cu toții au primit impresii dela aceeaș lume.

Voltaire a fost foarte capabil de a exprima lu-

mea conform prisme sale personale, dar s'a arătat incapabil de a simți *exprimarea* lumii ieșită din prisma lui Shakespeare.

Căci prisma poetului este menită a resfrânge raza directă a luminei, dar nu este menită a mai resfrânge raza odată resfrântă de o prismă străină.

Aceasta însemnează individualismul poetului ¹⁾.

Criticul dincontra, precât este mai puțin impresionabil pentru însăș lumina directă a obiectelor (din care cauză nici nu se închiagă în el vre-o senzație a lumii până la gradul de a cere manifestare în forma poetică), preatât este și mai puțin individual. Căci criticul este tocmai foarte impresionabil pentru razele resfrânte din prisma altora, și individualitatea lui este dar consumată în înțelegerea și simțirea altor individualități.

Criticul este din fire transparent; artistul este din fire refractar.

Esența criticului este de a fi flexibil la impresiile poezilor; esența poetului este de a fi inflexibil în propria sa impresie.

De aceea criticul trebuie să fie mai ales nepărtinitor; artistul nu poate fi decât părtinitor.

Nu este dar chemat d. Barbu St. Delavrancea, nu este chemat d. Vlahuță, a cărui prismă este poate înrudită cu a lui Eminescu (și am dorî să nu fie prea înrudită, ci să și păstreze individualitatea, dacă o are), nu sunt ei chemați să judece pentru public lucrarea poetică a d-lui Alecsandri în genul ei propriu. Această sarcină să ne-o lase nouă publicului, care, neavând înșine o individualitate poetică pronunțată, suntem mai lesne primitori pentru tot ce este lumină în felurimea manifestării ei.

¹⁾ Individualismul, în acest înțeles, nu are dar nimic a face cu egoismul.

Junii noștri poeți sunt chemați să și exprime, fiecare în propria sa formă, simțirile primite direct dela lumea reală, dar nu să și slăbească această lucrare creatoare prin priviri dealături spre o altă lume subiectivă. Puterea lor intelectuală trebuie întrupată în opere de artă și nu mistuită în elaborări de critică.

Dacă observările de mai sus sunt legitime în teorie, ele se legitimează îndată și în practică; și cu aceasta trecem la o scurtă privire a poziției lui Alecsandri în literatura română de astăzi.

Îndărătul conferenței d-lui Vlahuță, în partea relativă la antiteza între poeziile lui Eminescu și poezia lui Alecsandri, se ascunde o întrebare, pe care d-sa însuș nu a pus-o deadreptul înaintea publicului, dar care rezultă întru câtva din modul d-sale de procedare și care în orice caz este pusă de alții, întrebarea: cine este mai mare poet, Eminescu sau Alecsandri?

Întrebarea astfel pusă ne pare din capul locului greșită, și ne pare greșită, fiindcă este unilaterală și — exact vorbind — o confuzie de cuvinte.

Poet mare! Poet în ce înțeles? Poet în care întindere?

Să ne fie îngăduit să limpezim mai întâi discuția printr'o paralelă din două literaturi străine.

De la Leopardi avem numai 35 de poezii, toate sunt admirabile. De la Victor Hugo avem sute de poezii, avem și drame, avem și romane, multe sunt contestabile. Cine este mai mare poet, Leopardi sau Victor Hugo?

Neputința de a răspunde dovedește confuzia întrebării.

{ Dacă este vorba numai de poezia lirică, și încă, în lăuntrul poeziei lirice, numai de exprimarea

cea mai frumoasă a unei adânci melancolii în mijlocul aspirării spre ideal și totdeodată a celei mai amare satire, Leopardi este neajuns și stă deasupra lui Victor Hugo.

Dar numai de aceasta poate fi vorba? Victor Hugo este incarnarea geniului francez al timpului său în mai toate aspirările poetice. Iubirea și ura contemporanilor săi, mândria și vanitatea lor, desrobirea spiritelor de sub jugul clasic și de sub jugul politic, emoțiunea măririlor și căderilor istorice, lupta celor mizeri în contra celor prea puternici — toate aceste vibrațiuni ale unei întregi epoci au trecut prin resfrângerea lui Victor Hugo.

Și acum ce înțeles poate avea întrebarea, cine este *mai mare poet*? Înțelesul de a măsură incensurabilele, adică nici un înțeles.

Să ne întoarcem acum la ale noastre.

Dacă din cele 70 de poezii ale lui Eminescu, în adâncă lor melancolie și în amărăciunea lor satirică, am luă pe cele mai bune și le-am pune alături cu cele mai bune din sutele de poezii lirice ale lui Alecsandri în eleganța lor străvezie și în simplitatea lor gingașă, uneori banală, discuția ar fi cu puțință.

Dar o asemenea alăturare nu este dreaptă.

Alecsandri are o altă însemnătate. În Alecsandri vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, câtă s'a putut întrupa într'o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbei române în poezia populară — *el* ni l-a deschis; iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi — *el* le-a întrupat; frumusețea proprie a pământului nostru natal și a aerului nostru — *el* a descris-o; «chauvinismul» gîntei latine și ura în contra Evreilor — *el* le reprezintă; când societatea

mai cultă a putut avea un teatru în Iași și București — *el* a răspuns la această dorință scriindu'i comedii și drame; când a fost chemat poporul să și jertfească viața în războiul din urmă — *el* singur a încălzit ostașii noștri cu raza poeziei.

A *lui* liră multi-cordă a răsunat la orice adiere ce s'a putut deșteptă din mișcarea poporului nostru în mijlocia lui.

In ce stă valoarea unică a lui Alecsandri?

In această *totalitate* a acțiunii sale literare. •

CONTRAZICERI?

MIC STUDIU DE STRATEGIE LITERARĂ

(1892)

CONTRAZICERI?

MIC STUDIU DE STRATEGIE LITERARĂ

În «Voința Națională», ziarul partidului național-liberal, s'au publicat multe articole de polemică violentă. Firește: un organ de luptă trebuie să atace pe adversari. Mai ales când propriile idei sunt puține, combaterea ideilor altora devine în-deletnicirea de căpetenie și este atunci ademenită să fie și violentă: tăria cuvintelor vrea să acopere slăbiciunea argumentelor.

Multe articole s'au publicat și în contra sub-scrisului, și pe unul din ele, unul mai lung, l-a cre-zut onorabia redacție așa de important, încât l-a scos și în broșură. Titlul «contrazicerile d-lui T. Maiorescu», coperta roșie (se 'nțelege: roșie), tipo-grafia Dorotea Cucu, prețul 10 bani (ieftin de tot).

Se cade să ai un fel de recunoștință pentru articolele scrise în contra ta. Cu cât sunt mai multe, cu atât e mai bine. Adversarii iau asupra lor sar-cina grea de a'ți răspândi numele în lume—mare câștig în materie literară și politică! Nu e vorbă, adversarii vor să asocieze pe lângă numele tău și o idee nefavorabilă și să'ți facă un *nume rău*. Dar calificativul *rău* se poate des-asocia cu vremea, dacă ești tu de altminteri bun, și cu cât adver-sarii au atras mai mult atenția lumii asupra ta,

cu atât des-asociarea se produce mai ușor. Rezultatul final este un câștig curat : *renumele*.¹⁾

Așă dar un fel de recunoștință adversarilor!

Însă o chestie curat personală nu merită să ocupe publicitatea. Ce-i pasă publicului de contra-zicerile noastre, dacă există? Și dacă nu există, ce-i pasă, că «Voința Națională» afirmă, că există?

Numai atunci, când îndărătul chestiei personale se arată o chestie de princip, lucrul merită discuția publică.

Din acest punct de vedere mai cuviincios credem că trebuie să ne ocupăm de acea broșură a «Voinței Naționale», și pentru a înlătură astăzi orce gând de acuitate personală, relevăm faptul, că broșura este publicată încă din anul 1886.

Dealtminteri «contrazicerile», de care s'a îngrijat așă de mult organul național-liberal din București, sunt în număr de trei: una singură este relativă la politica zilei, a doua privește o părere literară în comparare cu o teorie de politică generală, iar a treia este curat estetică. Dar și din partea politică noi nu vom studiă aici decât metoda. Ne va fi indiferent, dacă materia discutată este din domeniul politicei sau ar fi din al zoologiei: numai modul discutării, artificiul argumentărilor, procedarea pentru descoperirea sau ascunderea adevărului ne va interesă.

* * *

Tema broșurei cu coperta roșie este următoarea :

Ne-am propus să facem astăzi un studiu mai interesant, nu asupra contra-zicerii în purtarea grupului junimist... ci a-

¹⁾ Vezi și vol. II, pag. 162.

supra acelei în păreriile unuia din cei doi luceferi ai Junimei — *par nobile fratrum* — d. T. Maiorescu. Aceste contraziceri au ajuns așa de caracteristice, încât merită fără îndoială o cercetare patologico-psihologică. (Pag. 5).

Și acum se analizează cele trei contraziceri «patologice» ale noastre, două descoperite de broșura roșie, iar a treia împrumutată din revista socialistă «Contemporanul» și descoperită de d. Gherea.

Ne permitem o primă observare de strategie literară. În rândurile citate se vede un fel de imitare a unor fraze, inversiuni și cuvinte, de care ne-am servit mai ales noi în criticele literare. Și justificarea polemică prin *au ajuns așa de caracteristice, încât merită fără îndoială* («Convorbiri literare» II, pag. 301, III pag. 210 etc.), și ironica parenteză *par nobile fratrum* («Conv. lit.» VI, p. 221) și mai ales cuvântul *cercetare patologico-psihologică* («Conv. lit.» VII, p. 79) sunt arme din arsenalul nostru. Se vede că autorul sau autorii anonimi ai broșurei (în curând s'au descoperit a fi frații Xenopol, și astfel în adevăratul înțeles al cuvântului *par nobile fratrum*) și-au făcut școala literară în cercul «Junimii» și acum vin să ne plătească, după vorba franceză, cu aceeași monedă.

A plăti cu aceeași monedă este o greșală de strategie literară. Moneta poartă semnul suveranității celui ce a introdus-o în circulație; cine o întrebuițează, pare a recunoaște această suveranitate și prin chiar aceasta devine inferior; cine o contraface, are aerul de a se isbi de un articol din codul penal și prin chiar aceasta devine suspect. În orice caz imitarea este o dovadă de mediocritate.

Dar să venim la «contraziceri».

Contrazicerea întâi:

D. T. Maiorescu spune (în «România liberă» din 2 Octombrie 1886); «Oare distanța, care desparte (pe junimiști) de generalul Manu și de Alexandru Lahovari, este așa greu de pășit? Au avut vre-o dată asemenea distanțe barierele închise?»

Acelaș d. Maiorescu însă accentuă în Cameră deosebirile care despart pe junimiști de conservatori, anume că d-lor recunosc legalitatea Camerelor, pe când conservatorii ar urmări o cale rătăcită prin o politică de abținere și că sunt de regretat atacurile îndreptate contra capului Statului.

Apoi d. M. nu înțelege ce contrazicere flagrantă există între cele spuse în Cameră și cele mărturisite în «România liberă»? Cum? Nu este nici o distanță între oamenii, care vrea să combată pe calea legală, și oamenii ce provoacă la revoluție, între oamenii ce recunosc de inviolabilă persoana capului statului și alții ce o insultă?

Ba este o distanță, ziceam noi, dar nu va fi așa greu de pășit.

Și crede d. Maiorescu ca bariera poate fi sărită așa de ușor, și anume de către cine? de către grupul junimist pentru a trece în lagărul conservatorilor, după cum singur o mărturisește?

Ba nu o mărturisește singur, mărturisirea e un adaos al broșurei. Dela sine eră evident, că nu junimiștii puteau să-și schimbe atitudinea lor, adecă să tăgăduiască deodată legalitatea Camerelor, pe care o recunoscuseră totdeauna din princip de ordine constituțională, și să atace deodată Coroana, pe care nu o atacaseră nici o dată, din acelaș princip de ordine. Articolul din «România liberă» nu făcea decât să prevestească necesitatea schimbării de atitudine a celorlalți, schimbare ce s'a și întâmplat în 1888, și mărgineă de altminteri prevestirea la dd. Manu și Lahovari, despre care se știă că nu împărțeau vederile partidului asupra punctelor în chestie, ci se supuseseră din disciplină unei majorizări produse mai ales prin elementul Vernescan de atunci.

Prin urmare nu a existat nici o deosebire între cele zise de noi în Cameră și cele scrise în «România liberă».

Cum s'a construit totuș contrazicerea în broșura roșie și cum s'a putut prezenta cetitorilor ca să pară plauzibilă?

Prin următoarea procedare : broșura citează mai întâi exact cuvintele noastre din «România liberă», dar când după câteva pagine le reproduce ca să le pue în paralelă cu cele zise în Cameră, nu le mai citează exact, ci intercalează câteva cuvinte de ale sale, prin care amplifică înțelesul și produce o contrazicere. De unde noi ziceam că distanța e ușor de pășit, broșura zice «nici o distanță»; de unde noi vorbeam numai de o barieră, ce se poate trece, broșura adaogă, că noi vom trece bariera.

Acest artificiu de argumentare intră în categoria sofismelor de mult știute și se numește tocmai sofisma amplificării. În cunoscuta cercetare a unui foarte cunoscut filosof asupra *Eristiceii*, adică asupra mestegugului disputării sofistice, se enumără toate tertipurile (*Kunstgriffe*) întrebuițate de cei ce vor să aibă cu orice preț dreptate. Cel dintâi tertip explicat acolo și însoțit de exemple este amplificarea, și este pus ca cel dintâi, fiindcă este cel mai obișnuit, știut încă din topicile lui Aristotel.

De aici putem scoate o altă observare de strategie literară : Nu întrebuițată niciodată tertipuri sofistice ; iar dacă firea ta te împinge la ele, alege cel puțin pe cele mai fine și ferește-te de cele triviale, pentru a căror demascare ajunge simpla mențiune a unor scrieri elementare de Logică.

Contrazicerea a doua.

Broșura roșie continuă :

Ne aducem aminte de un frumos discurs al d-lui M. ținut în Camerele de revizuire din 1883, în care d-sa vrea să dovedească că lărgirea colegiilor electorale, idee patronată de defunctul C. A. Rcsetti, nu eră cerută de un curent popular. D-sa susține atunci, că numai acele mișcări ale opiniei publice sunt reale, care pornesc spontan eu dela popor; că toate acele ce au drept izvor păreri individuale, nu ar fi decât niște ecouri, glasuri moarte ce răspund fără conștiință unui glas viu... Cu alte cuvinte d. M. susține, că numai acele idei politice sunt adevărate, care au de bază o mișcare a poporului și nu sunt productul unei păreri individuale.

Tot pe atunci, pe când d. M. emitea în Cameră acea părere (politică), d-sa scria în cabinetul său liniștit de filosof un articol «asupra progresului adevărului în judecarea lucrărilor literare», publicat în almanahul stud. rom. din Viena. D. M. se ocupă în această scriere ¹⁾ de modul cum adevărul (științific și literar) ajunge a învinge eroarea și a'și întinde stăpânirea asupra conștiinței omenești. Ce este o idee sau o formă nouă în mișcarea intelectuală a unui popor dat? Este o idee, ale cărei premise au putut să existe în capul mai multor sau a tuturor, dar a cărei formulare mai clară se naște numai în capul unuia, care este și autorul ei.

Așa dar d. M. pune pentru geneza adevărului științific sau artistic teoria cea exactă, că acesta pornește de obicei *din capul unuia*, și se lățește în cele multe. În privința adevărului social și politic d-sa răstoarnă teza și spune că ar trebui să *pornească dela cei mulți* către acel ce-l formulează. Așa dar ar urmă că sunt două soiuri de adevăruri... De și însă lucrul în sine este peste putință, se pot afla filozofi pe cari păcatele lor i-a împins în politică, spre a deszice acolo *sub imboldirea interesului* ceea ce stabilise odată *în spiritul lor rece și neinteresat*. (Pag. 8—13).

Fraza din urmă — ca să începem cu ce e mai aproape — ne pare nechibzuită. Lăsând la o parte «păcatele», care n'au ce căută aici, tot contrastul între presupusa eroare a politicului, provenită *din imboldirea interesului*, și *spiritul rece și neinteresat* al literatului este un argument *ad personam* așa de slab încât îl vom putea răsturnă odată.

Aceeaș deosebire între procedarea literară pentru stabilirea unui adevăr ideal și procedarea politică

¹⁾ Reprodușă în vol. II al ediției de față.

pentru înfăptuirea unei legi de valoare practică, precum se arată în discursul nostru din Camera dela 1883 și în articolul simultan din Almanachul Vienez, absolut aceeaș deosebire se află cu 14 ani mai înainte formulată în *Observările* noastre polemice din «Convorbirile literare» dela 1869, rețipărite în ediția *Criticelor* dela 1874, pag. 318. Acolo se zice (*Critice* ediț. actuală din 1908, vol. I pag., 141): «Să nu confundăm! Majoritățile sunt un fapt de cea mai mare însemnătate în politică, fiind termometrul sigur pentru a arăta, până unde certe idei au intrat și s'au înrădăcinat într'o societate și când se pot prin urmare formula ca legi practice ale ei. Dar când e vorba de o lucrare în sfera ideală, fie operă de artă, fie teorie științifică, fie numai o critică, majoritățile nu însemnează nimic, fiindcă totdeauna asemenea lucrări au fost primite la început de o minoritate și, dacă și-au câștigat teren, și l-au câștigat numai în viitorul poporului lor.»

La 1869, când au fost scrise rândurile de mai sus, nici nu fusesem vre odată deputat, nici nu eră vorba de vre-o anume chestie politică, nici nu se putea ști, că se va discuta la 1883 revizuirea Constituțiunii. Acele rânduri au fost prin urmare scrise cu *spiritul rece și desinteresat* al literatului.

Dacă dar părerea noastră se găsește desinteresat formulată cu 14 ani mai înainte și aceeaș părere se găsește reprodușă în mijlocul luptelor politice cu 14 ani în urmă, insinuarea, că acum ar proveni din *îmboldirea interesului politic*, cade de la sine.

De unde ne permitem a deduce o a treia regulă de strategie literară: Studiază-ți bine adversarul, dacă te crezi dator să te ocupi de el, și când nu te poți opri dela explicări psihologice (totdeauna

riscate) ale atitudinii lui, cel puțin ferește-te de afirmări, care se pot desminți îndată în mod autentic.

Dar broșura pretinde, pentru a construi contra-zicerea, că noi am fi zis în Cameră *cu alte cuvinte* (alte de tot), că numai acele idei politice sunt adevărate, care au de bază o mișcare a poporului și nu sunt produsul unei păreri individuale.

Însă o asemenea absurditate nu am zis-o nici odată. Și nici nu eră vorba de adevărul, ci de oportunitatea legiferării unor idei politice. Compararea cu glasul lui C. A. Rosetti și cu ecoul câtorva capete goale spunea lămurit, că idea sa despre reforma constituțională nu eră împărtășită cu înțelegere de opinia publică, că prin urmare nu se justifică legiferarea revizionistă și că numai atunci, când în urma propagării ideilor de reformă se va fi format o majoritate de convingere, va fi momentul venit de a le și traduce în lege. Textual: «Aceste idei de reformă să fie aruncate în desbateră opiniei publice, iar până când aceasta nu «se va pronunță, să nu prejudicăm chestia». (*Monitorul debaterilor* din 1883 No. 10 pag. 98).

Așa dar deosebirea între sfera literară și cea politică nu este dela concepție la concepție, ci dela concepție la legiferare. Noua concepție de valoare științifică sau artistică se manifestă de originalul cap al unui individ într'o scriere, care stabilește adevărul, sau într'o operă, care întrupează frumosul, și prin chiar aceasta este îndeplinită, or care ar fi combaterea contimporanilor, rămânându-i recunoașterea treptată, dar sigură, în viitor. Noua concepție de valoare politică, neputându-se realiza decât prin legiferare, are trebuință pentru îndeplinirea ei de convingerea prealabilă a majorității contimporane.

De unde rezultă că broșura, pentru a ajunge la concluzia contra-zicerii noastre, și-a fabricat singură

o premisă falsă, substituind ideei noastre de legiferare ideea de simplă concepție în politică.

Această eroare de argumentare se numește în manualele de Logică (vezi Maiorescu, *Logica*, pag. 137) cu un termen consacrat din vechime $\pi\rho\acute{\omega}\tau\omicron\nu$ $\psi\epsilon\ddot{\upsilon}\delta\omicron\varsigma$.

Ce politicoși și erudit sună acest termen grecesc! Imi pare rău, că pe românește nu ai libertatea de variare în traducere decât pentru cuvântul $\pi\rho\acute{\omega}\tau\omicron\nu$ pe care îl poți exprima sau prin *întâi*, sau prin *de la început*, sau prin *fundamental*. Dar cuvântului $\psi\epsilon\ddot{\upsilon}\delta\omicron\varsigma$ n'ai ce-i face: acesta pe românește n'are altă însemnare decât *minciună*.

Contrazicerea a treia (de la d. Gherea).

Această *contrazicere* se ține în amândouă părțile ei de domeniul curat estetic-literar, și este cam de mirat să o vedem discutată într'un ziar politic. Dar se pare că dorința de a găsi cu or ce preț contrazicerile noastre, a împins pe onorabila «Voință Națională» până în teoriile abstracte ale literaturii și a dus-o chiar, cu rizicul de a se compromite, până la revista socialistă «Contemporanul», în al cărei volum V a dat de *contrazicerea* descoperită de d. Gherea.

Ce stăruință, ce alergare pentru a mai găsi o contrazicere! Și teamă ne este, că și aici toată munca a fost zadarnică, precum sperăm să o vedim fără prea multă greutate.

Dacă vreunul din domnii colaboratori ai organului «național-liberal» ne-ar face și astăzi cinstea de a se munci după contrazicerile noastre, i-am ușură cu plăcere osteneala, arătându-i noi înșine o contrazicere, de astă dată una reală, nu una

sofistică : este deosebirea între părerea noastră din «Convorbirile lit.» dela Aprilie 1870 asupra admiterii preoților ca învățători sătești și părerea din discursul dela Fevruarie 1891 ținut în senat asupra reformei învățământului. La o distanță de 20 de ani, după experiența dobândită în administrația generală, părerea din 1870 se vede acum modificată și se și arată, pentru ce. Dar aceasta este numai o parenteză, care nu trebuie să ne abată prea mult dela drumul articolului de față.

Să ne folosim cel puțin de ea ca de un exemplu pentru o a patra și cea mai grea regulă de strategie literară, în deosebire de cea militară : mărturisește-ți singur eroarea, chiar dacă nu a văzut-o altul ; iar dacă a văzut-o înainte de tine, recunoaște-o fără rezervă ; căci orce discuție cinstită nu poate avea alt scop decât adevărul.

Și acum să revenim la chestie, adică la contrazicerea a treia publicată în «Contemporanul», publicată în «Voința Națională», republicată în broșura roșie și re-republicată cu ceva poleire și în vol. II al «Studiilor critice» ale d-lui Gherea pag. 53—67.

Iacă de ce este vorba :

În două articole scrise cu un interval de câte-va luni în «Convorbirile literare» dela Septemvrie 1885 și dela Aprilie 1886,¹⁾ am atins chestia personalității sau mai bine a impersonalității și totuși individualității artistului, în special a poetului.

În cel dintâi articol pentru a apăra comediile d-lui Caragiale în contra imputării de imoralitate, accentuam impersonalitatea ca o condiție etică a oricărei lucrări de adevărată artă ; în articolul al

¹⁾ Reproduse în volumul de față al «Criticeleor» pag. 43 și pag. 61 și urm.

doilea, pentru a apăra pe Alecsandri în contra criticilor d-lor Delavrancea și Vlahuță, accentuam personalitatea sau individualitatea ca o condiție estetică a oricărui adevărat poet.

Tocmai aici vede broșura roșie după d. Gherea o contrazicere, și pentru ca să facem pe cititori să înțeleagă înșii ceea ce a înțeles d. Gherea și... ceea ce n'a înțeles, se cuvine să'i lăsăm mai întâi d-sale cuvântul, iar noi vom adăoga la început câte-va întâmpinări secundare și la sfârșit întâmpinarea principală asupra închipuitei contraziceri.

D. Gherea scrie și ne citează așa :

D. Maiorescu vrea să aperse lucrările d-lui Caragiali împotriva învinuirii de nemoralitate și pentru atare sfârșit d-sa își pune întrebare dacă arta are ori nu misiune moralizatoare și răspunde : «da, arta a avut totdeauna misiune moralizatoare, și orice adevărată operă artistică o îndeplinește». Rămâne dar să înțelegem în ce stă moralitatea artei. La această întrebare ni se dă următorul răspuns : «Orce emoțiune estetică, fie deșteptată prin sculptură, poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpânit de ea, pe câtă vreme este stăpânit, să se uite pe sine ca persoană și să se înalțe în lumea ficțiunilor ideale».

«Numai o puternică emoțiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine și să aibă prin urmare o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina oricărui rău».

Am reprodus o față întreagă din articolul d-lui M., pentru că ea caracterizează modul d-sale de a scrie ; pe de altă parte atare împletire metafizică nici nu poate fi spusă cu cuvintele noastre și într'o limbă lămurită. (Studii, pag. 53, 55).

Cum «cu cuvintele noastre ?» Adecă cu cuvintele d-lui Gherea ? Aceasta e probabil ; rămâne numai să vedem, ce urmează de aici, și vom vedea îndată. Căci d-nul Gherea continuă :

Aceste expresii grele, metafizice, mai sunt și neesacte. Să luăm vorba «emoțiune impersonală». Emoțiunile sunt în general cât se poate de personale, fiindcă sunt urmarea unei atături nervoase, care se petrece într'un organism individual, într'o persoană (pag. 56).

Ce curioasă observare face aci d. Gherea ! De ce adecă ar fi neexactă expresia «emoțiune impersonală ?» Fiindcă toate emoțiile se petrec într-o persoană și prin urmare nu pot fi decât personale ? Dar după acest soi de vorbă tot ce gândește un om, tot cuvântul ce-l rostește, ar trebui numai decât să fie numit personal, fiindcă se petrece «în organismul lui individual». Și prin urmare nu s'ar mai putea zice în bună și lămurită limbă românească de e.: opinia ce o arată d. X nu este personală a lui, ci a luat-o orbește din cutare carte sau dela cutare om ? Căci ar avea cineva dreptul să întâmpine : nu este exact, fiindcă orice exprimare a unei opinii se petrece cu necesitate în organismul individual al celui ce o exprimă, și prin urmare este personală a lui ? ! Și de acum înainte nu s'ar mai putea zice despre Eminescu, cum s'a zis cu o așa de bună caracterizare etică a lui : Eminescu eră omul cel mai impersonal, fiindcă ar veni numai decât cineva care să întâmpine : nu e adevărat, Eminescu nu a putut fi impersonal, fiindcă a fost o persoană !

Dacă ar fi să răspundem d-lui Gherea «cu cuvintele» d-sale, ar trebui să-i imputăm de ce întrebuințează și d-sa pe aceeaș pagină expresia *altruism* în opoziție cu *egoism*, și să-i zicem după acelaș calapod : tot ce simt eu, este un act al *egoismului* meu, fiindcă se petrece în mine, prin urmare și când simt o curată compătimire pentru altul și când fac ceva numai pentru binele altuia, este o expresie neexactă să mi se atribue un simțimânt *altruist*, fiindcă simțimântul este al meu, *ego, meus*, așa dar *egoist*.

Ce mai ceartă de cuvinte !

Tot ce se poate cere de la cel ce introduce asemenea expresii, care trec peste nivelul conversa-

țiilor de rând, este să le precizeze mai înainte înțelesul. Odată înțelesul bine precizat, întrebuințarea este îndreptățită, și tocmai partea cea mai importantă a discuțiilor științifice, etice, estetice ar fi deadreptul imposibilă, dacă limbajul ar fi osândit să se restrângă în cercul «cuvintelor noastre» de rând. *Altruist* este o expresie bine precizată în înțelesul ei încă de A. Comte și prin urmare legitimată, precum și este astăzi indispensabilă în discuțiile etice. *Impersonal* este o altă expresie bine precizată și indispensabilă în discuțiile estetice. De altminteri i s'a amintit înțelesul precis tocmai în pasagiul ce ni-l citează d. Gherea: «numai o emoțiune impersonală face pe om să se uite pe sine», de aceea se și numește impersonală.

Am insistat asupra acestei prime obiecțiuni a d-lui Gherea, fiindcă este din capul locului hotărâtoare și fiindcă dela confuzia ce și-o creează d-sa însuș prin neobservarea nuanțelor înțelesului din expresia *impersonal*, derivă și contradicerea ce ne-o atribue nouă.

Dar înainte de a veni la aceasta, să mai urmărim puțin felul întâmpinărilor d-lui Gherea.

Nu e adevărată nici fraza, că «egoismul e rădăcina orărilor rău».

continuă d-sa în contra noastră la pagina 56.

Să relevăm mai întâi imprudenta întrebuințare a cuvântului *adevărat* în acest caz. Teoriile etice sunt încă astăzi și probabil pentru mult timp așa de controversate, așa de nesigure din punctul de vedere al evidenței științifice, așa de puțin «pozitive», cum ar zice școala lui A. Comte, încât expresia *nu este adevărat* dovedește puțină familiarizare cu materia în chestie. Nu este dovedit, e contestabil, e exagerat, sunt expresiile întrebuin-

țate în asemenea discuții din partea oamenilor competenți.

Și imprudența domnului Gherea se pedepsește îndată, fiindcă primul argument al d-sale pentru a stabili neadevărul acelei fraze, devine un adevărat instrument de pedeapsă în contra d-sale. Iată-l :

Dacă simțimentele și faptele altruiste sunt trebuitoare pentru păstrarea neamului omenesc, prin urmare și a individului, apoi sentimentele și faptele egoiste sunt trebuitoare pentru păstrarea individului și prin urmare și a speciei, care e formată din indivizi. Așa dar și unele și altele pot fi morale. (Pag. 56).

Dar ce are a face această obiecție (chiar dacă ar fi exactă, ceea ce nu credem) cu fraza în chestie ? Este așa de puțin deprins d-nul Gherea cu operațiile argumentării, încât nu-și poate da îndată seamă de raportul extensiunii sau sferei de aplicare a noțiunilor ?

Eu zic : egoismul e rădăcina oricărui rău. Generalitatea este aici în cuvintele « orcare rău », și propoziția redusă la paradigmele obișnuite în manualele de școală (toți *s* sunt *p*) glăsuește : tot răul este din egoism. Aceasta însemnează că întreaga sferă a noțiunii rău este legată de sfera egoism, dar nu însemnează că și întreaga sferă a noțiunii egoism este legată de rău, ci din contră numai o parte. Când zic : toți lei sunt animale, aceasta nu însemnează că și toate animalele sunt lei, ci numai că unele animale sunt lei ; celelalte pot fi cum vor voi : vulpi, papagali sau alte animale mai puțin citabile. (Vezi : Maiorescu, Logica, pagina 47).

A înțeles d. Gherea această mică explicare elementară ? — Dacă-i este prea abstractă, să-i mai dăm un exemplu concret dintr'o știință materială.

Cineva afirmă: micro-organismele sunt cauza oricărei boale infecțioase. Vine altul și vrea să-l combată zicând: nu este adevărat, căci micro-organismele sunt și cauza multor fenomene folositoare, d. e.: a fermentațiunii.

Poate va zice acum și d. Gherea, în orice caz o vor zice cei deprinși cu argumentările juste: n'are a face una cu alta.

Prin urmare, când d. Gherea se încearcă să combată fraza noastră, că egoismul este rădăcina oricărui rău, prin arătarea că egoismul este și rădăcina multor lucruri bune, nu o combate întru nimic, și opinia ce o are, că afirmarea dintr'o parte a sferei unei noțiuni se poate dovedi neadevărată prin o constatare din altă parte a sferei aceleiaș noțiuni, este o eroare de Logică.

Și în sfârșit tot la pag. 56 ne mai spune d-nul Gherea:

De asemenea și lume impersonală, «inspirare impersonală a ficțiunilor» ar fi trebuit mai bine lăsate Nemților, cărora le plac atât de mult vorbe și fraze nebuloase.

Cum «lăsate Nemților, cărora le plac fraze nebuloase?» Dar teoria ficțiunii ideale, care idealitate dă obiectului tratat de artist caracterul *tipic* (prin chiar aceasta artistul se înalță în lumea impersonală), este teoria lui Platon; aceste sunt așa numitele «idei platonice», foarte clar reproduse cu acel caracter al lor în Estetica lui Schopenhauer, care Schopenhauer, deși fără îndoială german, se întemeiază în partea citată a filozofiei lui tocmai și anume pe Platon.

Faptul este știut și trebuie să fie știut de ceice se ocupă de Estetică în cunoștință de cauză, fie numai în lăuntru micii noastre literaturi. Noi în-

șine am tradus în românește și am dat publicității toată această explicare a Platonismului ca element fundamental de Estetică (vezi «Convorbiri literare» vol. 19, care cuprinde și articolul asupra d-lui Caragiale, pe care ni'l citează d. Gherea; vezi mai ales «România Liberă» într'un șir consecutiv de numere dela 12 Aprilie 1885 înainte).

Și d. Gherea este așa de inocent în materie, încât crede că ideile Platonice sunt nemțești și vorbește de plăcerea Nemților pentru fraze nebuloase? — Multe se vor fi zis despre arta și filozofia grecească; dar (cu excepția lui Heraclit) nimeni nu le-a tăgăduit până acum claritatea senină.

Însă totuș idea Platonică îi pare d-lui Gherea nebuloasă și confuză? — Se poate și se vede, dar a cui e vina?

Ne aducem aminte, din vremea când eram student la universitate, că un compatriot de-ai noștri discută cu un alt compatriot despre valoarea lui Shakespeare, pe care o tăgăduia cu violență, și după vre-o două ore de discuție se constată deodată, că aprigul critic își închipuia că Shakespeare este un poet spaniol.

Ne aducem aminte, că acum vr'o 9 ani, când am început prelegerile de logică la universitatea din București, un ziar din capitală ne impută în citarea Analiticelor lui Aristotel, de ce am zis *pars prior* și nu *pars priora*, închipuindu-și acest ziarist erudit, că singularul feminin de la *prior* este *priora*.

Ce poți să faci cu asemenea lucruri? Le conștiți, și treci mai departe.

Să trecem și noi mai departe și să ajungem la sfârșit, adică la însaș contrazicerea descoperită de d. Gherea și reprodușă de broșura roșie.

Tot d. Maiorescu bate pe d. Maiorescu,

continuă d. Gherea la pag. 67,

un tablou curios, dar adevărat.

Și în contra pasagiului nostru citat mai sus din apărarea d-lui Caragiale cu esențiala impersonalitate a poetului care îl înalță în lumea ideală, ne opune un alt pasagiu al nostru, scris după câteva luni în apărarea lui Alecsandri (chiar această scurtime de interval ar fi trebuit să facă pe d. Gherea mai prudent), și care zice:

Poetul este mai întâi de toate o individualitate; de la aceleși obiecte chiar, despre care noi toți avem o simțire obișnuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de personală în gradul și în felul ei, încât în el nu numai se acumulează simțirea până a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăși această manifestare reproduce caracterul personal, fără de care nu poate exista un adevărat poet. Din multe părți ale lumii primește poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse, sau pentru a ieși cum au intrat, ci se răsfrâng în prisma, cu care l-a înzestrat natura, și ies numai cu această răsfrângere și colorare individuală.

Apoi care din două este adevărat, întreabă broșura roșie: poetul impersonal sau cel personal?

Amândouă, răspundem noi.

Așa dar cuvântul personal, ca și contrarul său impersonal, are două înțelesuri?

Evident, și amândouă înțelesurile sunt clar expuse în pasagele citate, adecă clar pentru cine poate și vrea să înțeleagă. Tot așa are două înțelesuri cuvântul inductiv (Aristotelic și Baconian), cuvântul sintetic (*a priori* și *a posteriori*), etc.

Poetul adevărat este impersonal în perceperea lumii, întrucât în actul perceperei obiectului trebuie

să se uite pe sine și să-și concentreze toată privirea în obiect, prin aceasta numai obiectul încetează acum de a fi individual mărginit și devine tip, se înfățișează *sub specie aeternitatis*, cum zice Spinoza, este o «idee Platonicească». — Shylock nu este un Ovreu izolat, ci este Ovreimea; Werther nu este un amoretat individual, ci este sentimentalitatea amorului. Aceasta constituie partea mai ales etică a artistului.

Dar odată perceperea obiectivă dobândită, manifestarea ei în o anumite formă reproduce caracterul personal al poetului, și o asemenea răsfrângere în prisma lui proprie exprimă individualitatea lui esențială. — Leiba Zibal din «Făclia de Paști» a d-lui Caragiale nu este nici el un Ovreu izolat, ci este Ovreimea, ca și Shylock, dar ce deosebire în forma exprimării, după deosebita individualitate a scriitorilor! Impersonal sau tipic văzute amândouă figurile, personal sau individual tratate de fiecare autor. Și Luceafărul lui Eminescu nu este un individ amoretat, ci însaș sentimentalitatea amorului, ca și Werther. Dar aceeaș deosebire a manifestării și din aceeaș cauză. Aceasta constituie partea mai ales estetică a poetului.

Iacă teoria clară, de mult știută și de mult comentată a ideii Platonice întrebuițate drept fundament de estetică, și împăcarea ei cu formele foarte diverse de manifestare, în care se revelează diversele personalități ale poetilor¹⁾.

Se înțelege că sunt și teorii contrare. Zola d. e.

¹⁾ Teoria este așa de obștește cunoscută și admisă, încât nu «un Neamț cu frazele nebuloase», ci O. Gréard în prefața la *Histoire des littératures comparées* a lui Leliée scrie ca de la sine înțeles: «*Il se plaît à mettre en lumière le sens impersonnel et général par où les vrais génies s'identifient — non sans accuser chez eux-mêmes un grand relief de personnalité — avec leur pays, avec leur temps, avec le genre humain tout entier.*»

definește: opera de artă e un colț al naturii văzut printr'un temperament. Noi credem din contră, că opera de artă e un colț al naturii văzut cât se poate de impersonal și exprimat printr'un temperament cât se poate de individual.

Dar această luptă între teorii adverse este altă chestie. Chestia noastră eră teoria Platonico-estetică, combinată cu varietatea exprimării aceluiaș tip prin felurite forme artistice, teorie atinsă în treacăt de cele două articole ale noastre. Și aici am arătat, că contrauzicerea închipuită de d-nul Gherea nu există în acea teorie, ci există în capul d-sale.

Precum se vede, acele câteva fraze presărate în articolele noastre, scrise de altminteri în termeni mai populari, erau numai niște semne de recunoaștere pentru o teorie estetică completă și sistemizată; sau, dacă într'un articol de strategie nu ni se ia în nume de rău o comparație militară, niște soldați trimiși înainte, nu ca slaba putere a unor indivizi răsleți, ci ca avant-garda unei întregi armate, cu care stau în legătură bine disciplinată.

De unde putem scoate ultima regulă de strategie literară: nu confundă avant-garda unei armate cu niște soldați răsleți, sau mai pe românește: las-o mai domol unde nu te pricepi.

u

ÎN LĂTURIE

(1886)

«Fără îndoială în mijlocul unei activități critice pentru răspândirea lucrărilor sănătoase se va simți pe ici pe colo și necesitatea unei loviri directe în contra nulităților, care se amestecă fără chemare în ale literaturii; un energic «în lături!» va trebui dar din când în când să fie rostit în orice mișcare intelectuală».

Un exemplu bun pentru aplicarea observării de mai sus, făcute în articolul nostru *Poeți și critici*, ne poate da cartea d-lui Aron Densușanu: «Istoria limbii și literaturii române» (Iași, 1885).

Despre această carte d. Bogdan, în *Convorbirile literare* dela 1 Noemvrie 1885, a publicat o dare de seamă, prin care arată meritul lucrării d-lui Densușanu, întrucât este o culegere de cunoștințe istorico-literare, prezentate sub o formă sistematică.

Aici d. Densușanu, care mai nainte nu prea eră tare în ale literaturii române (vezi vol. I, pag. 133), pare a fi astăzi ceva mai la locul său¹⁾. Când d-sa s'ar fi mulțumit numai cu atât (*ne sutor supra crepidam*, Plin. *hist. nat.* XXXV, 36), n'am avea nimic de zis. Chiar acum, când nu s'a mulțumit numai cu atât, ci s'a pus *ex professo* să judece partea estetică a literaturii noastre, nu am fi avut nimic de zis, dacă d. Densușanu nu ar fi profesor

1) Dar numai pare. D. Hașdeu, adeseori citat și de d. Densușanu, a făcut Academiei Române asupra cărții ce ne ocupă, un raport, care nimește valoarea d-lui Aron Densușanu ca om de știință istorico-literară.

la universitatea din Iași, și dacă publicarea d-sale nu ar fi menită să formeze gustul literar al tinerimii. Dar așa fiind, este un interes oarecum pedagogic de a cerceta mai de aproape însuș gustul literar al d-lui profesor, pentru a vedea, dacă este bine să-l urmeze tinerimea.

Asemenea cercetări au de regulă marele neajuns de a nu putea fi convingătoare. Cum să convingi pe cineva în materie de gust? și dacă nu-l convingi, de ce să mai scrii?

Din norocire pentru noi, gustul d-lui Aron Densușanu este așa de... am voi să rămânem politicoși, să zicem dar: așa de extraordinar, încât avem speranță de convingere pentru cei mai mulți cititori.

Vom ataca deîndată un obiect principal al studiului; fiindcă este vorba de prima catedră a literaturii române înființată la universitatea vechei capitale a Moldovei: judecata estetică asupra lui Alecsandri și idealul literar ce-l propune d. Densușanu studenților săi.

D. Densușanu este un adversar al lui Alecsandri și-i impută între altele în privința dramelor:

Pe lângă defecte de fond concurg și defecte de formă: limba împetritată cu cuvinte străine și ordinare și neologisme, cu greșeli de gramatică și sintaxă, și adeseori versul neîngrijit și defectuos, numai ici-colea apar pasaje bine scrise. (Pag. 265).

In privința poeziei lirice:

Poetul nu s'a ocupat în lirică cu un anume gen, nu s'a specializat, ci s'a legat mai vârtos de tot felul de ocaziuni externe, cari orcât le-ar nemeri poetul pentru moment, fiind ele trecătoare, slăbește și interesul și se răcește și sentimental sau dispozițiunea specială ce domină odată, și prin urmare slăbește și se șterge și valoarea poeziilor...

D'aici provine, că poeziile lirice ale lui Alecsandri n'au

prinde adânc și persistent în viața și sentimentul întregului Popor-Român, cum au prins *elegiile* lui Cârlova, *plângerile* și *baladele* lui Bolintineanu și *Deșteaptă-te Române* al lui A. Mureșanu.

Lirica (lui Alecsandri) a putut fi ușor imitată pe când Cârlova... în elegie... și A. Mureșanu în odă au rămas neimitați (Pag. 242).

(Noi credem, că au rămas necetiți — un mijloc foarte sigur pentru a rămâne neimitați).

În privința comparării lui Alecsandri cu alți poeți, d. Densușanu pune pe Bolintineanu *incontestabil* mai presus (pag. 245); dar pune mai presus și pe Andrei Mureșanu :

În aceasta epocă două creațiuni originale putem să constatăm pe terenul poeziei : *balada istorică* și *oda națională*. Cea dintâi creată de D. Bolintineanu, a doua de A. Mureșanu, din nefericire amândouă au apus cu ei. Cu Bolintineanu nime n'a cutezat a concura în balada istorică ; nime în oda națională n'a atins înălțimea lui A. Mureșanu...

Ei rezumă întreg spiritul, aprofundează și cristalizează sentimentul și aspirațiunile întregului Popor-Român fără deosebire de provincie. *Singuri* acești doi poeți se înalță la ceea ce este misiunea adevăratei poezie, la universalitatea sentimentului, ideilor și aspirațiunilor unui popor. (Pag. 228, 220).

Dintre poeți cea mai frumoasă, mai aleasă și mai corectă limbă o aflăm la Bolintineanu ; asemenea a lui Mureșanu este plină, solemnă și corectă. La acești doi se vede gustul estetic în limbă. Ceilalți (aceasta privește îndeosebi și pe Alecsandri) oscilează între o limbă mai aleasă literară și între curentul de toate zilele ; pentru aceea scrierile lor sunt o împetritură acum de cuvinte foarte înaintate și de neologisme neîmpă-mântenite, acum de elemente ordinare, lipsite de orce grație și estetică, cugetând ei că așa ar fi popular, fără să iee samă, că nici în poezia populară nu află cuvinte ca sburdalnic, harapnic, naprasnic, prielnic, indoelnic, șagalnic, tovarăș, teafăr, jivină, ș. a. (Pag. 232).

Despre Mureșanu îndeosebi mai zice :

Limba lui este curată românească, ferită de cuvinte vulgare sau de forme și de sunete neestetice precum și de ne-

ologisme, afară de vreo câteva latinisme... Din punctul de vedere gramatical și sintactic, limba este cât se poate de corectă...

A. Mureșanu nu este numai un poet, el este un om inspirat de divinitate, este profet pătrunzător de cele viitoare. În adevăr poeziile lui conțin profeții. În poezia *o privire de pe Carpați* de la 1844 prezice «nuorii de ghiță ce vin spre țară» (Rușii 1848); în *deșteaptă-te Române* profetește «furarea Dunării prin intrigă și silă» (Pag. 240, 241).

Iacă o parte din părerile și gusturile d-lui Aron Densușanu, textual reproduse din cartea d-sale. Luând cunoștință numai de acestea, cetitorii vor fi și început să-și formeze convingerea asupra capacității autorului nostru de a face critică literară. Dar deplina convingere credem că și-o vor forma, după ce vom pune în evidență valoarea aceluia poet, pe care d. Densușanu vreă să-l înalțe cu mult mai presus de Alecsandri, adecă a lui Andrei Mureșanu.

Nu vorbim de compararea cu Bolintineanu. Nu doar că pentru noi ar fi îndoială, cine în întregimea operei literare este superior, Alecsandri sau Bolintineanu? Ci pentrucă discuția cere aici un șir de distingeri mai fine, care vor trebui să fie și ele făcute la vremea lor, dar care, tocmai fiindcă sunt mai fine, nu pot stă în nici o legătură cu părerile d-lui Densușanu.

Pentru judecarea acestor păreri este de ajuns să vorbim numai de Andrei Mureșanu.

Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie: *Deșteaptă-te Române*. Această poezie (de și preă lungă) arată un simțimânt patriotic adevărat, a venit în momentul unei mari agitări a spiritelor, a fost din întâmplare singura, care a dat expresie acelei agitări în acel moment (1848), și astfel a devenit populară și a rămas cunoscută de toată lumea română.

Așa de întinsă și de adâncă eră pe atunci mișcarea sufletească a poporului, încât nu putea să fie stăpânită în marginile obișnuite, ci, precum s'a revărsat în acțiuni istorice neobișnuite, a căutat să se exprime și în oarecare forme estetice ale emoțiunii, în poezie și în cântare. Cântarea eră o trebuință neapărată a situației, și pentru cântare se ceră și poezie. La *deșteaptă-te Române* s'a adaptat îndată o melodie, cunoscută și astăzi, melodie deplorabilă, lăncedă, nepotrivită cu textul, o dovadă de puținul gust muzical al epocii — dar pe atunci nu eră vorba de gust, ci de o impulsione irezistibilă spre manifestare cu orice preț și în orice împrejurări. Ne aducem aminte, că încă pe la 1850 mai cântau școlarii români din Brașov, cu o adevărată emoțiune, o poezie cu următoarea strofă la început :

Trist este Românul
Pentru a sa patrie,
Căci că perfecții
Tot mai zac în robie.

Dacă a putut deveni popular «căci că perfecții», se înțelege că a trebuit să devie popular *deșteaptă-te Române*.

Dar ce dovedește aceasta pentru Andrei Mureșanu ca poziție literară în întregimea ei?

Tot așa Nicolaus Becker a devenit popular în Germania printr'o singură poezie: *Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein*, venită la moment oportun în 1840 și la care Alfred de Musset în Februarie 1841 a făcut cunoscutul răspuns: *Nous l'avons eu, votre Rhin allemand, Il a tenu dans notre verre*. Iar mai târziu, și în mod postum, a ajuns celebră o altă singură poezie a lui Max Schneckenburger, *die Wacht am Rhein*, așa de mult

cântată în Germania de la ultimul război germano-francez încoace, peste douăzeci de ani după moartea autorului și treizeci de ani după compunerea ei.

Pe temeiul acestor celebrități monocotiledoane s'au încercat, ce e drept, editorii germani să puie în circulație și celelalte versificații ale lui Becker și Schneckeburger, însă încercarea lor a sporit numai numărul coalelor de maculatură, și nimeni astăzi nu mai știe ceva despre celelalte poezii ale lui Becker și Schneckeburger, necum să se fi găsit vreun Densușan german, care să puie pe Schneckeburger în comparare cu Heine sau cu Lenau.

Am luat din nou în mână culegerea poeziilor lui Andrei Mureșanu (ediția II, Sibiu, 1881), am recitat toate poeziile cuprinse în ea (sunt 58 originale), și, afară de *deșteaptă-te Române*, toate, dar toate fără excepție... însă cum sunt toate aceste «poezii» să nu o spunem noi, ci să o simtă însuș cititorul după exemplele ce vor urmă.

Vom cită, dacă nu toate — căci pentru această ne-ar lipsi și răbdarea cetitorului și spațiul revistei —, dar cel puțin foarte multe strofe din vreo douăzeci de poezii luate de-a rândul, și atunci se va învederă pe deplin, cu cine și cu ce avem a face.

Din poezia 1, *Fetița și păsărica* :

Spune ce-ai suferit toate
Dulcilor tale surori,
Să încungiure de se poate,
Cursele de vânători,
Și când sbor după mâncare,
Să privească tot la om.
Care de voi milă n'are,
Vă săgeată și din pom.

Cântă trist, pasere mică,
Pentru mine, care stau

Inchisă ca-o turturică,
Ah, cântămi versul ce-ți dau:
«Ție-ți zic tirană soarte,
Dac'ai vrut sclavă să fiu,
Să-mi fi ordinar prin moarte
Mai curând la scop să-mi viu!»

Din poezia 2, *Teodor și Măriuța*:

Colo'n lunca cu terasă,
La isvor ei se opresc,
Unde-odată își jurase
Amor dulce și frățesc.

Floricelele rouate
D'al isvorului nectar,
Depărtau prin suavitate
Orce grije și amar.

Filomela mai din vale,
Din răzoru-i pitoresc,
Amăgiă luna din cale
Cu al său cânt ingeresc.

Incântați peste măsură,
De cel rău, cu lin murmur.
Tinerii din nou se jură
Pe al cerului azur.

Măriuța bălăioară
Impreună două flori
Și le-aruncă în vâlcioară,
Să plutească ca surori!

Din poezia 3, *Simpatie la Viena*:

Ce te prinde dar' mirare,
Măiculiță, când mă vezi
Că mă scol dela mâncare
Numai ca să mă așez
Vis-a-vis cu-a lui ședere,
Ochii mei in ochii lui,
Să-l descriu după plăcere,
Când altă scăpare nu-i.

De mă duc la promenadă,
 Ochi-mi zboară 'n sus și 'n jos,
 La surori fac semn să șadă
 Și 'ntorcându-mă, dau dos,
 Fac pasuri înduplecate
 Cu scop ca să'l întâlnesc,
 De-aș merge chiar și'n cetate,
 P'acela care-l doresc.

Bate oara una, două,
 Bată c'incă n'a sosit;
 Bate două, peste nouă,
 Aud marșul, a venit!
 Să grăbim în ceea casă,
 Azi e Marți, azi vine el,
 Pune-ți lucrul tău pe masă,
 Azi vine cel tinerel.

Din poezia 4, *Vinovatul*:

Un monstru mă întetește
 Până și noaptea prin vis,
 Viul jude prea firește
 Ce-mi zace 'n suflet închis.

Din poezia 5, *O muștrare*:

De nu cumva mama fire
 A propus din început:
 Feară ferei spre nutrire,
 Alt exemplu n'am văzut.

Iară tu, mască pocită,
 Trântore învederat,
 M'ai lipsi într'o clipită,
 D'a suge aer curat!

Ah, căci nu sunt eu albină,
 Să-mi vâr acul veninos
 În viclenoasa ta splină,
 Atunci aș muri voios!

Din poezia 7, *Un rămas bun la Brașov*:

Sus la deal, or jos la vale,
 Indesert privesc oftând,
 Cătră bine nu văd cale,
 Simț, că soarta are 'n gând,
 Să m'arunce 'n munți cu ghiață,
 Ah amara mea viață! —

Rămâneți, baști invecchite,
 Ce ades vă cercetam.
 P'a voastre ruini turtite,
 Doamne, mult mai cugetam
 Că asemenea ursită,
 Va fi mie rânduită!

Din poezia 9, *Răsunet*:

O puternică ființă, ce cu 'naltă măestrie,
 Ai constituit pământul, cerul ș'alte câte sunt:
 Care-ai pus soarelui metă, lumii lumină să fie,
 La lună, stele și vânturi, să se ție de cuvânt!

Legea conștiinți 'mi zice: «onoară pre Dumnezeu;
 Incungiuură nedreptatea; fugi de rău și fă ce'i bine:
 Cunoaște p'al tău deaproape și în apusul evreu,
 Și sperează-o fericire, care din aceste vine».

Cum nu te soarbe pământul, mârșave nelegiuit!
 Care morților dai lege, să nu sufere 'ntre sine
 P'al lor frate de-o natură cu care-a conviețuit,
 De nu-i cu ei d'o credință, poate din a vremii vine.

Ma, nu; tu și soiul vostru, să rămâi afurisit,
 A trăi ca Cain în lume, rătăcind sub largul soare,
 Făr' să aibă omul voie, ca l'acel nefericit,
 Mâna la el a-și întinde, cu prepus ca să-l omoare.

Din poezia 10, *O panoramă în vis*:

Vedeam în altă parte femeii, ce strică casă,
 Fățarii ce înșală, bărbați defăimători,
 Ființe ce sugrumă țărani și-i apasă,
 Tărându-se de diavoli în focul arzător.

Doriam să văd în urmă cu dreptii ce s'a face,
Lor nu le eră teamă, nici greață de sfârșit ;
Pre ceia'i roade un verme, pe-aceștia'i lasă 'n pace.
Localul lor e cerul. — Aici m'am pomenit.

Din poezia 15, *Glasul unui Român* :

Au doară lași ursitei să poarte cărma 'n lume,
Sau sclav venii la ginte, și soțul meu de domn ?
Atunci din legea firii s'a șters cerescul nume
De «Drept» și de «Dreptate», atunci viața-i — somn.

Ah, căci nu-mi pot răspunde străvechile morminte!
Spuind, ce țin în sinu-și, *Român*, au gen străin ?
Atunci s'ar frânge cearta, ce curge-acum ferbinte,
S'ar șterge atunci ca ceața și vechiul meu suspin.

Din poezia 16, domnului Stăpânitor *Georgie D. Bibescu* (1842).

Georgie-i patronul, cu sulița călare
Omoară pe bălaur, infrânge pe păgân :
Georgie clientu-i pe cap cunună are
Din mânele Minervei, de flori din al ei s.in.

Sugrumă neștiința, gonește neagra ceață ;
Deșteaptă strănepoții lui *Romulus* din somn ;
În dreapta ținând sceptrul, dă dreptului viață.
Și pravila în stânga, fiind *Iurist și Domn* !

Dar bun «profet pătrunzător de cele viitoare»
a fost Andrei Mureșanu la 1843!

Din poezia 17 bis, *O privire peste lume* :

Un tată se silește s'adune-averi în lume,
Încungiură oceanuri cu mii nefericiri :
Când fiu-i se resfață, văzând că are sume,
Ce pot să corespundă la oarbele-i simțiri!

Fățarnicul să 'nchină cu buzele pătate,
Iar inima'i vicleană gonește mijlociri,
Să guste 'n resfățare și, ce altor nu's iertate,
Să 'ncerce pe săracul cu mii de asupriri!

In gura-i pângărită de false jurăminte,
Bucată neiertată de lege n'a intrat,
Iar vorbe necurate, ocări de lucruri sânte,
Ca ploaia primăverei, din rostu-i au sburat.

Din poezia 18, *Un suspin* :

Se teme matelotul d'a mării vijelie,
Când barca-i se aruncă de valuri nencetat,
Ma, tot sperează'n sine și că'n scurt va să revie
Bilanțul, ce perise, minutul de scăpat.

Ma, vai! amar suspină o ginte părăsită,
D'al cărei fer odată păgânul tremură,
Văzând, că nu mai este mijloc d'a fi păzită
Mărirea strămoșească și existența sa!

Din poezia 19, *la muza mea* :

Tu cauți în palaturi eroii ginte tale,
Când ei visează liberi, prin munți, la mielușei,
Cercându-și eroismul, cu urși, ce ies în cale,
Ca Ercele din vechime și David la Evrei!

Mă 'nviți la tribunale. s'admir autoritatea,
Ce stă în straiu și'n barbă la juzii întruniți,
Ma, nu-mi spui, pe ce cale se capătă dreptatea,
Și de e în favoarea țăranilor munciți!

Din poezia 22, *15 Maiu 1848* :

Aceasta e zioa, în care Românul,
Pătruns de chemarea spiritului său,
Iși scutură jugul, impus de păgânul,
Ce n'avu nici lege, nici chiar Dumnezeu!

De astăzi blăstemul, contras din vechime,
S'a șters ca și umbra, ca norii prin vânt,
Și 'ntocma ca floarea, răsari Româtime,
Pe brațele gloriei, în vechiu-ți pământ!

Din poezia 23, *omul frumos* :

Frumos e omul Doamne, când mintea e regină,
 Și simțul, ce ca șarpe spre rele îl înclină,
 Supus loial și drept.

Sunt destule aceste 37 de strofe sau mai do-
 rește cineva să înmulțim exemplele?

Or cum ar fi, tot trebuie să mai cităm prefața
 scrisă la 1862 de însuș Andrei Mureșanu și pusă
 în fruntea poeziilor sale:

Din anul 1850 incoace, cerând împregiurările mele, ca să
 mă asecur cevaș mai bine, pentru viitor, atât în privința per-
 soanei mele, cât și a familie 'mi, și să nu fiu astrins a trăi
 din promisiuni, cari mai că nu se împlinesc niciodată; urma-i
 chiămărei, ce mi se făcù din partea guvernului c. r. civile
 și militare al Transilvaniei, în calitate de concepist guver-
 niale, cu care post eră împreunat și oficiul de translatură
 pentru limba românească, pe lângă o remunerațiune anuale,
 afară de salariul defipt pentru postul de concepist, și petre-
 cui acolo unsprezece ani în pace și liniște, *fără să-mi fi*
părăsit lira, sau să mă fi depărtat de Parnas, cum o
 ziseră unii și alții, până și în jurnalele publice, ale căror dia-
 tribe le trec aici cu vederea; căci nu mi-am propus a da
 cărții acesteia o prefață posomorâtă și cuprinzătoare de la-
 mentațiuni, ci pe cât se poate, o față veselă și serină; —
 cum că nu'mi amuți nici când lira, se pot convinge onorații
 lectori din acea sontică împregiurare, că în periodul cel nou
 al scrierilor mele, va să zică, ca concepist în Sibiiu, am lu-
 crat mai mult în resortiul poeziei, decât ca profesor în
 Brașov.

Acest «concepist guverniale», care pe lângă «sa-
 lariul defipt» mai aveà «o remunerațiune anuale
 pentru oficiul de translatură» și care astfel a pu-
 tut «lucrà mai mult în resortiul poeziei» — acesta
 este autorul român, pe care d. Densușanu îl pune
 cu mult deasupra lui Alecsandri, și despre care
 zice, că are gustul estetic în limbă, că a rămas
 neimitat în odă, că a servit ca organ a unui ce
 superior, că a fost nu numai un poet, ci și un om
 inspirat de divinitate, că limba lui este curată ro-
 mânească, ferită de cuvinte vulgare și cât se poate

de corectă din punct de vedere gramatical și sintactic, pe când Alecsandri (pag. 231) comite «enorme greșeli gramaticale și sintactice, și are limbă împestrită, cuvinte străine și ordinare».

Și cine o zice aceasta? domnul Aron Densușanu?

Dar are d. Densușanu însuș simțimântul limbei proprii românești, nu celei îngroșate de maghiarisme și germanisme? Are cel puțin simțimântul celei mai elementare conveniențe stilistice?

Am văzut felul scrierii d-sale din citatele de mai sus. Mai relevăm din pagina 207:

Iar dacă voim să le întunecăm gloria, pentru ca să putem brilă noi, atunci să muncim ca ei în liniște și fără zgomot, și posteritatea, ai cărei ochi nu se pot unge, va vedeă.

Din pagina 263:

Acest defect (se 'ntelege că este iar vorba de Alecsandri!) nu l-a îndreptat nici în celelalte piese mai noi, căci poetul nici aici nu este în clar pe ce teren lucră.

Nemțește: *Er ist nicht im Klaren*. Nu știu cum va fi ungurește.

Din pagina 265:

El lucră mai mult cu sentimentul, și din contră nu se îngrijește de loc de pompa externă sau nu pune nici un pond pe ea.

Nemțește: *er kümmert sich nicht, legt kein Gewicht darauf*.

Etc., etc., etc.

În cartea de față d-sa ne citează anume (pag. 241) «amănunta analiză critică asupra poeziilor lui «A. Mureșanu», publicată de d-sa în *Federațiunea* din Pesta «pe 1868».

Noi cunoaștem de mult această «Analiză». În

albumul de curiozități literare, alcătuit de societatea «Junimea» pentru înveselirea membrilor ei, analiza d-lui Densușanu are un loc de onoare între adresa unui primar către un sergent major de pompieri, care «s'a grăbit cu activitate să aducă Comunei acest intim serviciu și care și în viitor va ști a sacrifica cu aceiași activitate pentru restabilirea incendiului» și o invitație la nuntă, în care se poștește lumea să asiste la «celebrarea emisei căsătorii civile și religioase».

Scoatem dar și din acea analiză câteva probe pentru ilustrarea d-lui Aron Densușanu :

«*Confecționarea* metrului este *târzie* și anevoioasă».

«In piesa cea dintâi chiar începutul cu «*cugetam odinioară*» este cu totul prozaic, pentru că omul în amor nu cugetă nici odată, fără arde de dor, se teme și sperează».

«Poetul a aflat calea ce i-a fost destinată. El lasă amorul d'o parte — s'a convins, că nu este terenul lui, și nici îi mai atinge vr'odată».

«In *acest* period se disting «glasul unui Roman» și «o privire de pre Carpați». *Aceste* piese exprimă ideile fundamentale din *acest* period, iar celelalte sunt numai *variațiune* asupra lor, sau *uvertura*, cum se zice în muzică».

Ești acum convins, iubite cititor? Ești convins și despre valoarea poetului Mureșanu și despre valoarea criticului Densușanu ?

Dacă ești convins, atunci fă bine subscrie acest articol împreună cu mine, n'ar fi decât pentru strigătul *în lături!* cu care începe.

EMINESCU ȘI POEZIILE LUI.

(1889).

Tânăra generație română se află astăzi sub influența operei poetice a lui Eminescu.

Se cuvine dar să ne dăm seamă de partea caracteristică a acestei opere și să încercăm totdeodată a fixa individualitatea omului, care a personificat în sine cu atâta strălucire ultima fază a poeziei române din zilele noastre.

Pe la mijlocul secolului, în care trăim, predomină în limba și literatura română o tendință semi-erudită de latinizare, pornită din o legitimă revendicare națională, dar care aducea cu sine pericolul unei înstrăinări între popor și clasele lui culte. Dela 1860 încoace datează îndreptarea; ea începe cu Vasilie Alecsandri, care știe să deștepte gustul pentru poezia populară, se continuă și se îndeplinește prin cercetarea și înțelegerea condițiilor, sub care se desvoaltă limba și scrierea unui popor.

Fiind astfel câștigată o temelie firească, cea dintâi treaptă de înălțare a literaturii naționale, în legătură strânsă cu toată aspirarea generației noastre spre cultura occidentală, trebuie neapărat să răspundă la două cerințe: să arete întâi în cuprinsul ei o parte din cugetările și simțirile, care agită deopotrivă toată inteligența europeană în artă, în știință, în filozofie; să aibă al doilea în forma ei o limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări.

Amândouă condițiile le realizează poezia lui Eminescu, în limitele în care le poate realiza o poezie lirică; de aceea Eminescu face epocă în mișcarea noastră literară.

I.

Care a fost personalitatea poetului?

Viața lui externă e simplă de povestit, și nu credem, că în tot decursul ei să fi avut vre-o întâmplare din afară o înrăurire mai însemnată asupra lui. Ce a fost și ce a devenit Eminescu, este rezultatul geniului său înăscut, care eră prea puternic în a sa proprie ființă, încât să-l fi abătut vre-un contact cu lumea dela drumul său firesc. Ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franța și nu în Austria și în Germania; ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere; ar fi fost așezat în ierarhia statului la o poziție mai înaltă; ar fi întâlnit în viața lui sentimentală orce alte figuri omenesti: Eminescu rămâne acelaș, soarta lui nu s'ar fi schimbat.

Născut la 15 Ianuarie 1850 în Botoșani, primind prima învățătură în gimnaziul din Cernăuți, părăsind la 1864 școala pentru a se luă după trupa de teatru a d-nei Fanni Tardini prin România și prin Transilvania, părăsind și această trupă pentru a se arunca cu cea mai mare încordare în studii felurite la Viena, susținut acolo și la Berlin în parte prin contribuțiile unor amici literari, numit între 1874 și 1876 revizor școlar și bibliotecar la Iași, destituit și dat în judecată de guvernul liberal, însărcinat apoi cu redacția ziarului «Timpul», încălzit din vreme, dar mai intermitent, de farmecul unor femei, dela care au

rămas în poeziile lui câteva urme de păr bălai, de ochi întunecați, de mâni reci, de *un nu știu ce și nu știu cum*, lovit în Iunie 1883 de izbucnirea nebuniei, al cărei germen era din naștere, îndreptat într-o câtva la începutul anului 1884, dar degenerat în forma lui etică și intelectuală, apucat din nou de nemiloasa fatalitate ereditară, Eminescu moare la 15 Iunie 1889 într'un institut de alienați.¹⁾

La o privire superficială, fuga lui Eminescu dela gimnaziu după o trupă de actori, darea lui în judecată, activitatea lui ca redactor de ziar, care adică nu s'ar putea explica decât prin necesități materiale, lipsa de orce distincții convenționale, de premieri academice, de decorații și c. l., toate aceste puse în legătură mai ales cu izbucnirea alienației mentale, par a da vieții sale o culoare romantică, și unele reviste și ziare, care l-au ignorat câtă vreme era în toată vigoarea lui, au găsit aici prilejul de a'și arăta sentimentalitatea și de a acuză societatea română, care ar fi lăsat un asemenea om nebăgat în seamă și într'o mizerie, din cauza căreia ar fi înnebunit.

Noi credem, că aceste apretețieri sunt greșite.

Ceeace caracterizează mai întâi de toate personalitatea lui Eminescu, este o așa de covârșitoare inteligență, ajutată de o memorie, căreia nimic din cele ce 'și întipărise vreodată nu'i mai scăpă (nici chiar în epoca alienației declarate), în cât lumea, în care trăia el după firea lui și fără nici o silă, era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce și le însușise și le avea pururea la îndemână. În aceeaș proporție tot ce era caz individual, întâmplare externă, convenție socială, avere sau neavere,

¹⁾ Amănunte exacte asupra fazelor din urmă ale vieții lui Eminescu le dă un articol al d-lui G. Kirileanu, publicat în «Convorbiri literare», a. 1907.

rang sau nivelare obștească, și chiar soarta externă a persoanei sale ca persoană, îi erau indiferente. A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu însemnează a întrebuița o expresie nepotrivită cu individualitatea lui și pe care el cel dintâi ar fi respins-o. Cât i-a trebuit lui Eminescu ca să trăiască în accepțiunea materială a cuvântului, a avut el totdeauna. Grijele existenței nu l-au cuprins nici odată în vremea puterii lui intelectuale; când nu câștigă singur, îl susțineă tatăl său și-l ajutau amicii. Iar recunoașterile publice le-a desprețuit totdeauna.

Vreun premiu academic pentru poeziile lui Eminescu, de a cărui lipsă se plânge o revistă germană din București? Dar Eminescu ar fi întâmpinat o asemenea propunere cu un răs homeric sau, după dispoziția momentului, cu acel surâs de indulgență miloasă ce-l avea pentru nimicurile lumefști. Regina României, admiratoare a poeziilor lui, a dorit să-l vadă, și Eminescu a avut mai multe convorbiri literare cu Carmen Sylva. L-am văzut și eu la Curte și l-am văzut păstrând și aici simplitatea încântătoare ce o avea în toate raporturile sale omenești. Dar când a fost vorba să i se confere o distincție onorifică, un *bene-merenti* sau nu știu ce altă decorație, el s'a împotrivit cu energie. Rege el însuș al cugetării omenești, care alt Rege ar fi putut să-l distingă? Și aceasta nu din vre-o vanitate a lui, de care eră cu desăvârșire lipsit, nu din sumeția unei inteligențe excepționale, de care numai el singur nu eră știutor, ci din naivitatea unui geniu cuprins de lumea ideală, pentru care orce coborâre în lumea convențională eră o supărare și o nepotrivire firească.

Cine și dă seamă de o asemenea figură, înțelege îndată, că nu-l puteai prinde pe Eminescu cu

interesele, care ademenesc pe cei mai mulți oameni. Luxul stării materiale, ambitiia, iubirea de glorie nu au fost în nici un grad obiectul preocupărilor sale. Să fi avut ca redactor al «Timpului» mai mult decât a avut, să fi avut mai puțin: pentru micile lui trebuințe materiale tot atât eră. Numai după izbucnirea nebuniei, în intervalele lucide, în care se arătau însă felurite forme de degenerare etică, obișnuite la asemenea stări, devenise lacom de bani.

Prin urmare legenda, că mizeria ar fi adus pe Eminescu la nebunie, trebuie să aibă soarta multor alte legende: să dispară înaintea realității.

Și nici munca specială a unui redactor de ziar nu credem că trebuie privită la Eminescu ca o sfortare impusă de nevoie unui spirit recalitrant. Eminescu eră omul cel mai silitor, veșnic cetind, meditând, scriind. Lipsit de orice interes egoist, el se interesă cu atât mai mult la toate manifestările vieții intelectuale, fie scrierile vre-unui prieten, fie studiarea mișcării filozofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care aveă cunoștința cea mai amănunțită, fie luptele politice din țară. A se ocupa cu vre una din aceste chestii, a cugetă și a scrie asupra lor, eră lucrul cel mai potrivit cu felul spiritului său. Și energia, cu care a redactat «Timpul», înălțimea de vederi, ce apare în toate articolele lui, puterea neuitată, cu care în contra frazei despre *naționalismul* liberal al partidului dela guvern a opus importanța elementului autohton, sunt o dovadă pentru aceasta.

Cu o așa natură, Eminescu găseă un element firesc pentru activitatea lui în toate situațiile, în care a fost pus. La bibliotecă, pentru a'și spori comoara deja imensă a memoriei sale; ca revizor școlar, pentru a stărui cu limpezimea spiritului său

asupra nouelor metode de învățământ ; în cercul de amici literari, pentru a se bucura fără invidie sau a râde fără răutate de scrierile cetite ; la redacția «Timpului», pentru a biciui frazeologia neadevărată și a formula sinteza unei direcții istorice naționale : în toate aceste ocupări și sfere Eminescu se află fără silă în elementul său.

Dacă a înnebunit Eminescu, cauza este exclusiv internă, este înăscută, este ereditară. Cei ce cunosc datele din familia lui, știu că la doi frați ai săi, morți sinuciși, a izbucnit nebunia înainte de a sa și că această nevropatie se poate urmări în linie ascendentă.

De altminteri și în vremea, în care spiritul lui eră în vigoare, felul traiului său făcuse pe amici să se teamă de rezultatul final. Viața lui eră neregulată ; adesea se hrănea numai cu narcotice și excitante ; abuz de tutun și de cafea, nopți petrecute în citire și scriere, zile întregi petrecute fără mâncare, și apoi de odată la vreme neobișnuită, după miezul nopții, mâncări și băuturi fără alegere și fără măsură : așa eră viața lui Eminescu. Nu această viață i-a cauzat nebunia, ci germenul de nebunie înăscut a cauzat această viață. Ceeace o dovedește, este, că toate încercările, adeseori și cu stăruință repetate de unii prieteni ai săi, între alții și de mine, nu au fost în stare să-l aducă la un trai mai regulat.

Și nici de nefericiri, care ar fi influențat sănătatea intelectuală sau fizică a lui Eminescu, nu credem că se poate vorbi. Dacă ne-ar întrebă cineva : a fost fericit Eminescu ? am răspunde : cine e fericit ? Dar dacă ne-ar întrebă : a fost nefericit Eminescu ? am răspunde cu toată convingerea : nu ! Ce e drept, el eră un adept convins al lui Schopenhauer, eră prin urmare pesimist. Dar acest

pesimism nu erà redus la plângerea mărginită a unui egoist nemulțumit de soarta sa particulară, ci erà eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște; și chiar acolo, unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători, avem a face cu un simțimânt estetic, iar nu cu o amărăciune personală. Eminescu, din punct de vedere al egoismului cel mai nepăsător om ce și-l poate închipui cineva, precum nu puteà fi atins de un simțimânt prea intensiv al fericirii, nu puteà fi nici expus la o prea mare nefericire. Seninătatea abstractă, iacă nota lui catacteristică, în melancolie ca și în veselie. Și lucru interesant de observat: chiar forma nebuniei lui erà o veselie exultantă.

Când veneà în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi câștigase de mult inima tuturor, și ne aduceà ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutând mereu o formă mai perfectă, o ceteà parcă ar fi fost o lucrare străină de el. Nici odată nu s'ar fi gândit măcar să o publice: publicarea îi erà indiferentă, unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mână și să-l deà la «Convorbiri literare.»

Și dacă pentru poeziile lui, în care și-a întrupat sub o formă așa de minunată cugetările și simțirile, se mulțumeà cu emoțiunea estetică a unui mic cerc de amici, fără a se gândi la nici o satisfacție de amor-propriu; dacă el se considerà oarecum ca organul accidental, prin care însaș poezia se manifestà, așa încât ar fi primit cu aceeaș mulțumire să se fi manifestat prin altul: ne este permis a conchide nu numai că erà nepăsător pentru întâmplările vieței externe, dar și chiar că în relațiile lui pasionale erà de un caracter cu totul neobișnuit. Cuvintele de amor fericit și nefericit nu

se pot aplică lui Eminescu în accepțiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captivă și țineă cu desăvârșire în mărginirea ei. Ca și Leopardi în *Aspasia*, el nu vedeă în femeia iubită decât copia imperfectă a unui prototip ne-realizabil. Il iubeă întâmplătoarea copie sau îl părăseă, tot copie rămâneă, și el cu melancolie impersonală își căută refugiul într'o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării și a poeziei. De aci «Luceafărul» cu versurile de la sfârșit :

Ce-ți pasă ție, chip de lut,
 Dac'oi fi eu sau altul?
 Trăind în cercul vostru strimt,
 Norocul vă petrece;
 Ci eu în lumea mea mă simt
 Nemuritor și rece.

II.

Înțelegând astfel personalitatea lui Eminescu, înțelegem totdeodată una din părțile esențiale ale operei sale literare: bogăția de idei, care înalță toată simțirea lui (căci nu idea rece, ci idea emoțională face pe poet), și vom vedeă în chiar pătrunderea acestei bogății intelectuale până în miezul cugetărilor poetului puterea mișcătoare, care l-a silit să creeze pentru un asemenea cuprins ideal și forma exprimării lui și să îndeplinească astfel amândouă cerințele unei noue epoci literare.

Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturei europene de astăzi. Cu neobosita lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestră fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică și modernă. Cunoscător al filozofiei, în special al lui Platon, Kant și Schopenhauer, și nu

mai puțin al credințelor religioase, mai ales al celei Creștine și Buddhaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedând știința celor publicate până astăzi din istoria și limba română: el află în comoara ideilor astfel culese materialul concret, de unde să-și formeze înalta abstracțiune, care în poeziile lui ne deschide așa de des orizontul fără margini al gândirii omenești. Căci cum să ajungi la o privire generală, dacă nu ai în cunoștințele tale treptele succesive, care să te ridice până la ea? Tocmai ele dau lui Eminescu cuprinsul precis în acele versuri caracteristice, în care se întrupează profunda lui emoțiune asupra începuturilor lumii, asupra vieții omului, asupra soartei poporului român.

Poetul e din naștere, fără îndoială. Dar ceea ce e din naștere la adevăratul poet, nu e dispoziția pentru forma goală a ritmului și a rimei, ci nemărginita iubire a tot ce este cugetare și simțire omenească, pentru ca din perceperea lor acumulată să se desprindă idea emoțională spre a se înfățișa în forma frumosului.

Acel cuprins ideal al culturei omenești nu eră la Eminescu un simplu material de erudiție străină, ci eră primit și asimilat în chiar individualitatea lui intelectuală. Deprins astfel cu cercetarea adevărului, sincer mai întâi de toate, poeziile lui sunt subiectiv adevărate nu numai atunci, când exprimă o intuiție a naturei sub formă descriptivă, o simțire de amor uneori veselă, adeseori melancolică, ci și atunci când trec peste marginea lirismului individual și îmbrățișează și reprezintă un simțământ național sau umanitar.

De aici se explică în mare parte adâncă impresie ce a produs-o opera lui asupra tuturilor. Și ei au simțit în felul lor ceea ce a simțit Eminescu, în

emoțiunea lui își regăsesc emoțiunea lor; numai că el îi rezumă pe toți și are mai ales darul de a deschide mișcării sufletești cea mai clară expresie, așa încât glasul lui, deșteptând răsunetul în inima lor, le dă totdeauna cuvântul ce singuri nu l-ar fi găsit. Această scăpare a suferinței mute prin farmecul exprimării este binefacerea, ce o revarsă poetul de geniu asupra oamenilor ce-l ascultă, poezia lui devine o parte integrantă a sufletului lor, și el trăește de acum înainte în viața poporului său.

Dar cuprinsul poeziilor lui Eminescu nu ar fi avut atâta putere de a lucra asupra altora, dacă nu ar fi aflat forma frumoasă, sub care să se prezinte. Și fiindcă tocmai această formă este partea cea mai suggestivă în opera lui, să ne fie permis a termina studiul de față prin repede analizare a elementelor ei distinctive.

O rezervă trebuie făcută din capul locului, și este cu atât mai importantă, cu cât mulți din imitatorii lui Eminescu nu par a o fi făcut. Volumul, în care sunt adunate poeziile sale, nu este publicat de el însuși, din cauza împrejurărilor cunoscute și atinse în prefața noastră la ediția I dela 1883. Dacă în starea în care se află Eminescu atunci, am putut lua asupra'mi datoria de a publică culegerea poeziilor lui, nu aveam dreptul nici de a le modifica, nici de a lăsa pe unele la o parte. Prin urmare așa cum se prezentă și astăzi unicul volum, el cuprinde toate poeziile, și cele dela început, pe care însă autorul declarase de mult că voia să le îndrepteze și în parte să le supprime. Nici cele 8 poezii citate în prefață la ediția I, nici *Călin*, nici *Epigonii*, nici *Strigoi* nu sunt Eminescu în toată puterea lui. Contururile tremurânde ale descrierilor fără destulă precizie intuitivă, lipsa de claritate

a gândirii, greșeli în accentul ritmic și în rime sunt defecte, al căror cel mai aprig critic erà chiar Eminescu. Dacă totuș și aceste poezii au meritat și vor merita să figureze în opera lui literară, este fiindcă în fiecare din ele apare deodată din mijlocul imperfectiilor o frumusețe de limbă și o înălțare de cuget, care prevesteau dela început ce aveà să devie poetul ajuns la culmea lui.

Rezerva dar, ce un simțimânt de dreptate elementară ne impune să o facem, este că în cercetarea următoare nu vom aveà în vedere decât poeziile, din norocire cele mai numeroase, pe care le-a scris Eminescu în epoca deplinei sale dezvoltări. Acestea însă reclamă toată luarea aminte a criticei literare în privința formei lor și cu deosebire a înrudirii cu poezia populară, din care s'au hrănit mai întâi și deasupra căreia s'au ridicat pas cu pas până la exprimarea celor mai înalte concepțiuni.

Condiția fundamentală a acestei ridicări a formei poetice erà o mănuire perfectă a limbei materne, pentru ca ea să fie pregătită pentru o concepțiune mai întinsă și să poată crea din propria ei fire vestmântul nouelor cugetări. Aceasta este

lupta dreaptă

ce o încearcă Eminescu, pentru

a turna în formă nouă limba veche și 'nțeleaptă.

Pentru el limba română e

ca un fagure de miere,

dulce și străvezie, dar nu reslățită în lipsă de conțururi, ci prinsă în celula regulată a fagurelui.

Poeziile lui încep în această privință alipindu-se de-a dreptul de forma populară, dar îi dau o nouă însuflețire și o fac primitoare de un cuprins mai înalt. Așa sunt cele patru poezii

Ce te legeni, codrule,
La mijloc de codru des,
Dela Nistru pân' la Tisa,
Codrule, codruțule.

Din poezia populară și-a însușit Eminescu armonia, uneori onomatopoeică, a versurilor sale:

Peste vârf de rămurele
Trec în stoluri rândunele,
Ducând gândurile mele
Și norocul meu cu ele.
Și se duc pe rând pe rând
Zarea lumi 'ntunecând,
Și se duc ca clipele
Scuturând aripele.

*

Și blânde triste glasuri din vuet se desfac...
Ca molcoma cadență a undelor pe lac.

*

Lună tu, stăpâna mării, pe a lumii boltă luneci
Și gândirilor dând viață suferințele întuneci...
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate.
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate.

*

De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile?

*

Pe când oastea se așează, iată soarele apune,
Voind creștetele 'nalte ale țării să 'ncunune.

Cu un nimb de biruință; fulger lung incremenit
 Mărginește munții negri în întregul asfințit,
 Pân' ce isvorăsc din veacuri stele una câte una
 Și din neguri dintre codri tremurând s'arată luna.

Nu au existat, nu vor exista în poezia română
 versuri mai frumoase decât acestea.

Tot din poezia populară și din citirea cronică-
 rilor, din pătrunderea intimă a vechei limbi ro-
 mâne au putut eși versurile, în care vorbesc Solul
 și Mircea Vodă în Satira III:

Ce vrei tu?

Noi, bună pace. Și de n'o fi cu bănat,
 Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul Împărat...
 — «Orce gând ai, Împărate, și or cum vei fi sosit,
 Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: bine-ai venit!
 Despre partea închinării, însă, Doamne, să ne ierți.
 Dar acū, vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți,
 Or vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale
 Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei-Tale —
 De-o fi una, de-o fi alta: ce e scris și pentru noi
 Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de'i război.

După vremuri mulți veniră, începând cu acel oaspe
 Ce din vechi se pomenește, cu Darius al lui Istaspe.
 Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vr'un pod,
 De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
 Împărați, pe care lumea nu putea să-i mai încapă,
 Au venit și 'n țara noastră de-au cerut pământ și apă:
 Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te 'nspăimânt:
 Cum veniră, se făcură toți o apă ș'un pământ.

Dar primind astfel din limba populară elemen-
 tul firesc și armonios, Eminescu înalță rimele poe-
 ziei române peste acea formă obișnuită și adese-
 ori neîngrijită, care a dat atâtor poezii ale noastre
 de pân'acum un aer aproape trivial.

Primul pas al lui pe această cale e de a lua
 unele cuvinte din cele mai familiare și prozaice
 și de a le ridică la splendoarea unei rime surprin-
 zătoare:

Iar te-ai cufundat în stele
 Și în nori și 'n ceruri nalte?
 De nu mai uită *încalte*,
 Sufletul vieții mele.

*

O! vino iar în al meu braț
 Să te privească iar cu *nesat*,
 Să razim dulce capul meu,
 De sânul tău, de sânul tău!

Ți-aduci aminte cum pe-atunci,
 Când ne primblam prin văi și lunci,
 Te ridicam de *subsuori*
 De-atâtea ori, de-atâtea ori?

*

O eroi! care 'n trecutul de măririi vă adumbriseți.
 Ați ajuns acum de modă de vă scot din *letopiseți*.

Al doilea pas este introducerea, cu totul particulară poeziei lui Eminescu, a unor rime nouă, formate din împreunarea cu un cuvânt prescurtat, după felul caracteristic al limbei românești, sau din două cuvinte:

Pe atunci erai tu singur, încât mă întreb în *sine'mi*
 Au cine'i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

*

Și dacă stele bat în lac
 Adâncu'i *luminându-l*,
 E ca durerea mea s'o 'mpac
 Inseninându-mi gândul.

*

Sus inimele voastre! Cântare *aduceți'i*
 El este moartea morții și învierea vieții.

*

Să cer a tale daruri, genuchi și frunte *nî plec*,
Spre ură și blestemuri aș vrea să te înduplec.

*

Traiul lumii, dragă tată,
Cine vor, aceia *lese'l*,
Dară sufletul mi-e vesel.

*

Oare ochii ei o mint,
Sau aievea'i, *adevăru'i*...
Flori de tei el are 'n *păru'i*.

*

Când luna trece prin stejari
Urmând mereu în *cale'și*,
Când ochii tăi tot încă mari
Se uită dulci și galeși?

*

Dela Nistru pân' la Tisa
Tot Românul *plânsu-mi-s'a*.

*

Fericească-l scriitorii, toată lumea *recunoască'l* —
Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrânul dascăl?

*

Icoana stelei ce-a murit
Incet pe cer se sue:
Eră, pe când nu s'a zărit,
Azi o vedem, și *nî e*.

Însă unde inovația lui Eminescu în privința rimei se arată în modul cel mai neașteptat, este în numele proprii luate din diferite sfere de cultură și introduse în modul cel mai firesc în versurile sale. Se știe, ce riscată este întrebuintarea numelor proprii în poezia lirică, și într'o veche

cercetare literară a noastră am citat câteva exemple înspăimântătoare ¹⁾). Eminescu însă a știut să se folosească de ele cu măiestrie, și tocmai aceste prime sunt dintre cele mai frumoase și mai bine primite ale lui.

Ca să vad'un chip, se uită
Cum aleargă apa 'n cercuri,
Căci vrăjit de mult e lacul
De-un cuvânt al sfintei Mercuri.

Ca să iasă chipu 'n față,
Trandafiri aruncă tineri,
Căci vrăjiți sunt trandafirii
De-un cuvânt al sfintei Vineri.

*

Ce? să 'ngâni pe coarda dulce, că de voie te-ai adaos
La cel cor ce 'n operetă e condus de Menelaos?

*

Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila,
De ai inimă și minte, feri în lături: e Dalila!

*

Cu murmurile lor blânde un izvor de *horum-harum*
Căștigând cu clipeală *nervum rerum gerendarum*.
Cu evlavie adâncă ne 'nvățau al minții scripet,
Legănând când o planetă, când p'un rege din Egiptet.

*

După vremuri mulți veniră, începând cu acel oaspe
Ce din vechi se pomenește, cu Darius al lui Iostaspe.

*

În isvoadele bătrâne pe eroi mai pot să caut,
Au cu lira visătoare sau cu sunete de flaut
Pot să 'ntâmpin patrioții ce-au venit de-atunci încolo?
Înainte a acestora tu ascunde-te, Apollo!

*

¹⁾ Vezi vol. I, pag. 54—55.

Așa că 'nchipuindu'ți lăcrimoasele ei gene,
Ți-ar părea mai mândră decât Venus Anadyomene.

*

Remâneți în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini,
Descălicători de țară, dătători de legi și datini.

*

Pătimaș și îndărătnic s'o iubești ca p'un copil,
Când ea 'i rece și cu toane ca și luna lui April?
Inceștând a tale brațe toată mintea să ți-o pierzi,
Dela creștet la picioare s'o admiri și s'o desmierzi
Ca pe-o marmoră de Paros sau o pânză de Coreggio,
Când ea 'i rece și cochetă? — Ești ridicul, înțelegi-o!

*

Cu durerile iubirii
Voind sufletu-mi să'l vindic.
L-am chemat în somn pe Kama —
Kamadeva, zeul indic.

După o așa încordare, după o așa «luptă dreaptă» pentru a turna «limba veche în formă nouă», nu ne vom miră, că a putut ajunge Eminescu pe de o parte la aplicarea sigură a unor forme rafinate în *oda în metru antic*, în *glossa* și în admirabilele *sonete*, pe de alta la cea mai limpede expresie a unor cugetări de adâncă filozofie, pentru care nu se găseă până atunci nici o pregătire în literatura noastră. Căci palidele imitări ale monoloagelor din *Faust* și din *Hamlet* sau ale reflecțiilor mediocrului Aimé-Martin, din care se găsesc urme în încercările literare după 48, nu pot intra aci în comparație.

Incă în primele poezii ale lui Eminescu, cum e *mortua est, melancolia*, de altminteri așa de im-perfecte, se întâlnesc strofe ca acestea:

S'apoi cine știe, de este mai bine
A fi sau a nu fi? dar știe or-cine,
Că ceea ce nu e, nu simte dureri —
Și multe dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală;
Urechia te minte și ochiul te 'nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic —
Decât un vis sarbăd, mai bine nimic.

*

Credința zugrăvește icoanele 'n biserici —
Și 'n sufletu'mi pusese poveștile-i feerici,
Dar de-ale vieței valuri, de al furtunei pas
Abia conture triste și umbre-au mai rămas.

Dar deplina stăpânire a formei clare pentru
cuprinsul unor asemenea idei o arată Eminescu
în poeziile din epoca sa cea adevărată :

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uită?
Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta;
Nu floarea veștejită din părul tău bălai,
Căci ultima mea rugă-i uitării să mă dai.

La ce simțirea crudă a stinsului noroc
Să nu se sting-asemeni, ci 'n veci să stea pe loc?
Tot alte unde-i sună aceluiaș pârău;
La ce statornicia părerilor de rău,
Când prin această lume să trecem ne e scris
Ca visul unei umbre și umbra unui vis?

*

Cu mâine zilele'ți adaugi,
Cu ieri viața ta o scazi,
Și ai cu toate astea 'n față
De apururi ziua cea de azi.

Când unul trece, altul vine
In astă lume a'l urmă,
Precum când soarele apune,
El și răsare unde-va.

Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-acelaș vad,
Se pare cum că-i altă toamnă,
Ci 'n veci aceleași frunze cad.

*

Vreamea trece, vremea vine,
Toate's vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine,
Tu te 'ntreabă și socoate.
Nu speră și nu ai teamă:
Ce e val, ca valul trece;
De te'ndeamnă, de te chiamă,
Tu rămâi la toate rece.

*

La 'nceput, pe când ființă nu eră, nici neființă,
Pe când totul eră lipsă de viață și voință,
Când nu s'ascundea nimica, de și tot eră ascuns,
Când pătruns de sine însuș odihnea cel nepătruns:
Fu prăpastie? genună? Fu noian întins de apă?
N'a fost lume pricepută și nici minte s'o priceapă,
Căci eră un întuneric ca o mare fără 'o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochiu care s'o vază,
Umbra celor nefăcute nu 'ncepuse-a se desface,
Și în sine împăcată stăpânea eterna pace.
Dar deodată un punct se mișcă... cel întâi și singur! Iată!
Cum din chaos face mumă, iară el devine tatăl!
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpânul fără margini peste marginile lumii.
De atunci negura eternă se desface în fășii,
De atunci răsare lumea, luna, soare și stihii,
De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute
Și, în roiuri luminoase isvorând din infinit,
Sunt atrase în viață de un dor nemăginit.
Iar în lumea asta mare noi, copiii ai lumii mici,
Facem pe pământul nostru mușuroae de furnici:
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați,
Ne succedem generații și ne credem minunați,
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,
In acea nemărginire ne 'nvelim, uitând cu totul
Cumcă lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată,
Că 'ndărătu'i și 'nainte'i întuneric se arată.
Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze,
Mii de fire viorie ce cu raza încetează:

Astfel într'a veșniciei noapte pururea adâncă
Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă, —
Cum s'o stinge, totul piere ca o umbră 'n irtuneric :
Căci e vis al neființei universul cel himeric.

Acesta a fost Eminescu, aceasta este opera lui.
Pe cât se poate omeneste prevedeà, literatura po-
etică română va începe secolul al 20-lea sub aus-
piciile geniului lui, și forma limbei naționale, care
și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă
înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare
pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului
cugetării românești.

Notă asupra zilei și locului nașterii lui Eminescu

Intr'un registru (păstrat de d. Iacob Negruzzi), în care membrii societății literare «Junimea» și-au însemnat data și locul nașterii lor, stă scris pe pagina a doua de propria mână a lui Eminescu în dreptul numelui său: «20 Decembrie 1849, Botoșani», și deasupra este chiar intercalat sfântul «Ignat,» pe care biserica ortodoxă îl serbează în adevăr la 20 Decembrie.

Însă din corespondența ce am avut-o în a. 1889 relativ la biografia lui Eminescu, am și o scrisoare dela sora mai mare a poetului, doamna A. Drogli, din Cernăuți 3 Iulie 1889, în care se zice: «Biografia fratelui Mihail (publicată în «Familia» No. 2, anul 1885) este exactă, cu deosebire că s'au născut în satul Ipotești lângă orașul Botoșani, de pământare de 1 $\frac{1}{2}$ oră, proprietatea tatălui nostru.»

S'a ivit astfel îndoială asupra locului nașterii; dar s'a ivit îndoială și asupra timpului; în matricula gimnaziului din Cernăuți, unde a studiat Eminescu, se vede trecută ziua nașterii lui ca fiind 14 Decembrie 1849.

Toată nedumerirea a încetat astăzi în urma cercetărilor d-lui N. D. Giurescu, al căror rezultat le-a

publicat printr'o scrisoare în *Convorbirile literare* dela 1 Iunie 1892, de unde estragem următoarele:

«După o zadarnică excursiune ce am făcut în Ipotești, satul copilăriei lui Eminescu, d. G. Cerchez (pe atunci prefectul județului Botoșani) a primit următorul răspuns la o scrisoare ce adresase maicei Agapia Gherghel, stărița schitului Agafton, unde trăește o mătușă a poetului.»

1891, Martie 29. Agafton.

«*Domnule Prefect,*

««D. poet Eminescu este născut în Botoșani ;
««aceasta este foarte sigur, căci am întrebat pe
««Maica Fevronia Iorașcu, care au fost față când
««s'a născut. Este cunoscut încă că Botezul i s'au
««cetit de către Preotul Dimitrie, dela Ospenia...»

««AGAPIA GHERGHEL.»»

«Am pornit spre biserica Uspenia, ce-i mai zice și biserica Domnească — catedrala din Botoșani. Am căutat pe Preotul Dimitrie, și după răscolirea câtor-va groase volume, prăfuite de vreme, în care erau trecute numele tuturor botezaților de «Dumnea-lui preotul Iconom Ion Stamati», acumă răposat, începând cu a. 1832, am găsit în «metrica partea I de nașteri și botezuri» următoarele rânduri, pe cari le dau în exactă transcriere :

««Născut la 15 Ghenarie 1850, din părinții :
««Gheorghe Eminovici, proprietar și soția sa Ralu,
««născută Vasile Iurașcu, care primi botezul în
««21 Ghenarie ; s'a numit Mihail având naș pe
««dumnea-lui Stolnicul Vasile Iurașcu.»»

«Acest volum se află în buna păstrare a Preo-

tului Dimitrie, dela mai sus pomenita Biserică... Rămâne (așa dar) cu totul sigur că Mihail Eminescu s'a născut în Botoșani în ziua de 15 Ianuarie 1850.»

Credem și noi, că această concluziune a d-lui Giurescu trebuie primită și că prin urmare poetul nostru este născut la 15 Ianuarie 1850 în Botoșani.

ÎNTRU AMINTIREA LUI WILHELM
DE KOTZEBUE.
(1887).

Un adevărat, un inteligent, un mare filo-român, singurul poate care mai rămăsese în Rusia de astăzi, Wilhelm de Kotzebue, a încetat din viață în ziua de 24 Octomvrie (5 Noemvrie) 1887 la Reval, orașul său natal, în vârsta de 74 de ani.

Născut în Martie 1813, al cincilea fiu al cunoscutului autor dramatic și politic August de Kotzebue (asasinat la 1819 în Mannheim de studentul german Sand), Wilhelm K. după terminarea studiilor a început cariera sa în diplomația rusească. Căsătorindu-se apoi cu o moldoveancă de neam, din familia Cantacuzino, soră cu soția ministrului de externe Giers, el se retrase pe câtva timp din viața publică și trăi până la 1857 în Moldova, unde erau moșiile de zestre ale soției sale și unde un văr al său se află la Iași în calitate de consul rusesc.

În acest timp al șederii în Moldova, W. K. fu în strânse relații cu societatea din Iași, învăță românește și dobândi acea cunoștință deplină a țării și a moravurilor noastre de pe atunci, pe care a dovedit-o mai târziu într'un mod așa de simpatic pentru noi în unele din scrierile sale publicate în limba germană.

Intrând iarăș în diplomație la 1857, el fu numit ministru plenipotențiar al Rusiei la Karlsruhe, apoi 1870 la Dresda și în fine 1878 la Berna. În anul 1879 se retrase în viața privată cu rangul

de consiliar intim și petrecu cei din urmă opt ani când la Dresda, când în Svițera, când la moșia sa Orrenhof în Estonia.

Publicările sale literare le-a început sub pseudonimul W. Augustsohn prin două drame *Ein unbarmherziger Freund* și *Zwei Sünderinnen*, care însă au rămas departe de succesul dramelor și comediilor tatălui său August. Cu numele său propriu a publicat *Künstliches und natürliches Leben* (Karlsruhe 1869) și interesantele *Kleine Geschichten aus der grossen Welt* (ediția a doua, Lipsca, 1880). Dar toate aceste se țin de literatura exclusiv germană. În ceea ce privește activitatea sa literară relativă la Români, ea se rezumă în următoarele trei scrieri :

1. *Rumänische Volkspoesie*, traducere germană a 26 poezii române (Berlin 1857).

2. *Bilder und Skizzen aus der Moldau* (Berlin, 1860) a căror traducere română de d-na A. M. a apărut întâi în «Convorbiri literare» și s'a publicat apoi în volum de editorul Haimann (București, 1884 ; ediția a doua 1886).

3. *Laskar Vioresku* (Lipsca, 1862), un roman din viața moldovenească dela 1851, a cărui traducere română a apărut asemenea în volum la acelaș editor (1892¹).

Asupra acestor cărți ale autorului nostru am scris în *Convorbirile literare* dela 1 Ianuarie 1882 și am reprodus în volumul de față câteva cuvinte de aprețiere.

Aceste sunt scrierile publice ale autorului nostru ; dar din ele transpiră și o parte mai intimă a personalității lui : spiritul său viu și senin, judecata sa discretă și o inimă caldă și binevoitoare.

¹) Institutul «Minerva» e dispus să reediteze aceste traduceri. (1908).

Toți compatrioții noștri, cari l-au cunoscut mai deaproape și pe cari i-am putut întrebă, d. Alecsandri, d. I. A. Cantacuzino, d. Pogor sunt unanimi întru a-i recunoaște acele calități.

Dar dacă d. Kotzebue a arătat în scrierile sale atâta simpatie pentru țara noastră, am putut și noi să-i răspundem în timpul din urmă prin simpatica primire ce au întâmpinat-o la publicul nostru cetitor traducerile române ale acelor scrieri, și ca un semn extern al acestei reciprocități Academia Română l-a ales membru onorariu al ei.

Când s'a început în *Convorbiri literare* publicarea traducerilor Schițelor din Moldova, autorul ne scria la 2 Martie 1882 din Dresda (în limba germană): «Mi-ar fi greu să exprim tot ce am simțit la primirea numerelor din *Convorbiri literare*: mă vedeam deodată transportat iarăș în acea țară, care în timp de 40 ani mi-a fost și mi-a rămas așa de dragă și dela care în primăvara 1881 mi-am luat pentru totdeauna rămas bun, cu un dor adânc în inimă. A fost o veche dorință a mea să văd traduse în românește «Schițele» și «Laskar Vioresku». Mai ales în anii din urmă, după surprinzătoarele transformări, prin care a trecut frumoasa D-tale patrie, descrierile mele au ajuns foarte curând a fi pagine din istoria unei culturi trecute. Generația de astăzi deabiă mai știe, cum trăiau părinții ei acum 30 de ani; și — precât știu — nu există în literatură o altă descriere a acelei epoci. Întru aceasta poate stă și singurul lor merit; în alte împrejurări nici nu ar fi fost bine să fie reînviată și înfățișate sub noul vestmânt al limbei române.»

Și în 18 Mai anul curent, cu câteva luni înaintea morții sale, pe care o prevede, Kotzebue scrie din Orrenhof (în limba franceză) d-nei A. M., tra-

ducătoarei scrierilor sale: «In fine mă simt ceva mai întărit și pot cel puțin să vă scriu mai multe rânduri decât data din urmă, cu toate că și acum mă cuprinde un fel de paralizie a degetelor, de câte ori iau condeiul în mână. Am fost foarte greu bolnav; tocmai la Clarens, pe țărmul lacului de Geneva, m'a părăsit fără de veste sănătatea mea, până atunci destul de solidă. M'au apucat niște atacuri de astmă așa de violente, încât fiecare amenință să-mi stingă suflarea. Halucinații îngrozitoare, insomniile, o confuzie în cap încât mă rătăceam în puținele odăi ale apartamentului meu delatotel. . . și 74, de ani! Era destul ca să mori de mai multe ori pe zi. M'au transportat la Halle, în brațele unui amic, care este poate cel mai bun medic al Germaniei, Dr. Küssner, profesor la Universitate, și el m'a întremat în destul pentru a putea continua drumul până în patria mea — vă puteți închipui în ce stare. — Dar în mijlocul acestei suferințe mi-a sosit ultima d-voastră scrisoare, noua ediție a «Schizelor din Moldova» și numărul *Conversations* cu începutul traducerii lui «Laskar Vioresku». Ce să vă zic și cum să vă mulțumesc? Când am citit scrisoarea D-voastră, am început să plâng ca un copil . . .»

Și acum, că eminentul autor a încetat din viață, este ca o mângâiere pentru noi, că anume din patria noastră, pe care a iubit-o el de când a cunoscut-o, i-a venit raza de bucurie, care i-a încălzit ultimele zile ale vieții.

LEON C. NEGRUZZI ȘI «JUNIMEA».

(1890).

Leon Negruzzi, născut în Iași la 5 Iunie 1840 ca cel dintâi fiu al lui Constantin Negruzzi, a încetat din viață în noaptea de 15 spre 16 Iulie 1890 la vârsta de 50 de ani. Invățătura de carte a început să o primească în Academia Mihăileană din Iași sub direcția lui Malgouverné, iar la 1852 a fost trimis împreună cu fratele său Iacob la Berlin, unde și-a terminat studiile liceale. La universitate voia să învețe medicina, dar disecțiunile anatomice fiindu'i prea antipatice, a trecut la filozofie și la drept, ascultând prelegeri în Berlin și Viena, fără a dobândi vreun titlu academic. Intorcându-se în țară la 1864, a fost numit judecător la tribunalul din Iași și a înaintat succesiv până la Curtea de apel ca membru și ca procuror general. Sub ministerul Lascar Catargiu 1871 — 1876 a fost prefect al districtului Iași; a mai primit prefectura pe timpul ministerului de interne al lui Kogălniceanu în cabinetul I. Brătianu; apoi a fost ales primar al Iașului și senator. Dela Martie 1888 a funcționat iarăși ca prefect, și în fine a fost numit epitrop la așezămintele S-tului Spiridon.

Activitatea publică a lui Leon Negruzzi s'a îndreptat și spre literatură. Indemnăt de mișcarea produsă în Iași prin Societatea «Junimea» și prin revista ei «Convorbiri literare», înființată dela 1

Martie 1867 sub redacția fratelui său, Leon a scris mai multe romane.

Dacă este să judecăm lucrarea lui de om politic și de scriitor cu nepărtinirea, ce se cuvine pentru prieteni ca și pentru protivnici, trebuie să recunoaștem, că nu a dat vreun rezultat mai durabil. Și cu toate aceste moartea lui a lăsat un gol neîmplinit în societatea Iașană și a fost simțită cu cea mai sinceră părere de rău de toți câți l-au cunoscut — și cine nu l cunoscuse? — fără deosebire de partid și de clasă socială. Căci Leon Negruzzi era figura cea mai populară din Iași, omul cel mai simpatic, unul din puținii bărbați pe lume, care n'au avut dușmani, cu toată partea ce a luat-o la luptele politice ale timpului său.

Această situație excepțională se explică prin excepționala lui personalitate, și pentru cei ce l-au cunoscut mai deaproape este ca o mângâiere de a se gândi la individualitatea lui și a fixa în trășături mai precise o scumpă amintire.

Leon Negruzzi, înalt la statură, lat la față și la piept, cu umbletul balansat ca al marinarilor, cu gestul larg și cu râsul sgomotos al temperamentului sanguinic, era mai întâi de toate un om bun la inimă, milos, cinstit și vesel până la ușurință. Cu veșnicul lui optimism era dispus să primească toate întâmplările din partea lor cea bună, și niciodată ura, invidia, descurajarea nu au găsit loc în sufletul lui. Crescut în atmosfera culturii occidentale, era destul de pătruns de rezultatele ei pentru a înțelege și cel puțin a simți valoarea elementelor de civilizație. În știință, ca și în politică și în artă, dacă nu avea spiritul de inițiativă, era însă foarte primitiv pentru orice impulsivă sănătoasă și era capabil să o judece, fiind înzestrat cu acel dar prețios, care într'o generație

amețită de atâtea idei nemistuite și de atâtea aspirații nehotărâte a devenit foarte rar, cu ceeace numesc Francezii *bunul simț*. La aceste însușiri personale ale amicului nostru trebuie să adăogăm, că eră — cu bunul său simț și cu inima sa cea bună — un soț și un tată iubitor și iubit.

Însă în cadrul, în care s'a restrâns această scurtă notiță biografică, nu putem insista mai mult asupra persoanei lui private și nici asupra vieței lui politice, ci trebuie să ne dăm mai ales seamă de lucrarea lui literară.

Leon Negruzzi a publicat în revista fratelui său pe lângă două poezii neînsemnate, următoarele șase romane: «Vântul soartei» («Conv. lit.» 1867), «Evreica» (1868—1869), «O război» (1874), «Țiganca» (1877), «Serghie Pavlovici» (1881) și «Osândiții» (1881—1882). Romanele acestea nu se disting prin originalitate de concepțiune sau de stil. După miile de romane și de romane străine ce le-am citit toți și le-a citit și Leon Negruzzi, figurile sale, vorbirea, simțimintele și complicațiile lor ne par cunoscute din alte scrieri, fără a putea spune, din care anume; probabil din mai multe deodată, însă numai din cele de felul romantic, nu de felul Balzac-Flaubert-Zola. De altminteri limba, în care sunt scrise, este ușoară și firească, ca și în romanele lui Gane, de care însă autorul nostru se deosebește prin ceva mai mare tensiune a interesului.

Critica mai severă, pe care subscrierul o crede îndreptățită la noi în privința operelor literare și științifice, se află oare-cum desarmată în fața romanelor lui Leon Negruzzi. Cauza nu este ușor de explicat, deși o credem valabilă și compatibilă cu toată rigoarea unei judecăți estetice.

Leon Negruzzi este și el, în limitele talentului

său, un adept al acelei școale literare din Iași, despre care mult s'a zis, dar puțin s'a înțeles, adevărat al societății «Junimea.»

«Junimea» din Iași a fost — și acum putem vorbi de ea ca de un lucru trecut — o adunare privată de iubitori ai literaturii și ai științei, de iubitori sinceri. Din întâmplare cei dintâi membri ai ei s'au găsit a fi înzestrați cu cunoștințe destule de felurite, fiecare după studiile și după gusturile sale, încât să se poată completa unii pe alții și tot-odată să se poată înțelege. Discuțiile cele mai animate, însă fără nici un amestec de interese personale, i-au apropiat și i-au împrietenit, atrăgând încetul cu încetul pe mulți alții, a căror dispoziție de spirit îi făcea accesibili la asemenea cercetări adeseori abstracte. În primii ani ai acelor întruniri intime s'a urmărit cu stăruință citirea mai tuturilor operelor literaturii române de păn'atunci, bune-rele cum erau, și pe temeiul unor asemenea citiri se iscau discuțiile: observări critice, încercări de stabilire a unui teren comun de înțelegere, teorii conduse la extrem și apoi limitate spre o aplicare mai firească, expuneri științifice despre estetică, despre limbă, despre scriere, despre multe alte obiecte ale gândirii omenești — căci științele se înrudesesc, — *de omnibus rebus et quibusdam aliis*, totdeauna libere, adeseori îndrăznețe, de regulă vesele, niciodată personale, sau meschine, sau înveninate. Și se formase astfel o atmosferă de preocupări curat intelectuale, care fără voie și pe nesimțite ajunsese a stăpâni pe toți, așa încât orele petrecute odată pe săptămână la «Junimea» steteau în cel mai mare contrast cu viața de toate zilele, erau o lume aparte, un vis al inteligenței libere înălțat deasupra trivialităților reale. Și așa de intensiv

și așa de puternic lucră această atmosferă asupra celor ce o respirau, încât formă ea însăși o legătură între ei și-i armoniză pe toți pentru timpul cât dură, pe unii pentru toată viața lor.

Cele mai disparate spirite s'au putut întâlni și s'au putut însufleți în acest contact: veselul voltairian Pogor cu sistematicul politic Carp, melancolicul Teodor Rosetti cu (pe atunci) humoristicul Iacob Negruzzi, scriitorul acestor rânduri cu militarul autodidact M. Cerchez, traducătorul lui Heine N. Schelitti cu franțuzitul M. Korné, închisul estetic Burghele cu vârtosul glumeț Creangă, juristul Mandrea cu hazliul Paicu, agerul și recele Bucliu cu sentimentaiul Gane, spaniolul Vârgolici cu obscurul german Bodnărescu, horățianul Ollănescu-Ascanio cu liricul ofițer Șerbănescu, tăcutul Tasu cu vorbarețul Ianov, viul cugetător Conta cu poligraful Xenopol, exactul Melic cu «volintirul» Chibici, amarul critic Panu cu blândul Lambrior, anecdotistul Caraiani cu teoreticul Misir, bunul «papa» Culianu cu epigramaticul Cuza, isbucnitorul Philippide «Hurul» cu blajinul Miron Pompilie, super-gingașul Volenti cu filologul Burla, popularul Slavici cu rafinatul Naum, înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Caragiale, și alții și alții în umbră și în penumbră, iar din când în când în mijlocul lor întineritul Vasilie Alecsandri cu farmecul povestirilor lui.

Unde sunt aceste timpuri și unde sunt acești oameni!

A venit realitatea practică, au venit cerințele vieții publice și i-au aruncat în diferite sfere de acțiune. Iar unde începe acțiunea, încetează răgazul contemplativ.

Și totuși cutez a zice, că la cei ce mai sunt în viață din vechia «Junime» literară, și chiar la cei

desbinați astăzi prin luptele politice, a rămas ceva statornic și comun: în viața lor privată amintirea orelor petrecute la «Junimea» printre cele mai fericite momente ale tinereții lor, în viața publică o mai mare accesibilitate pentru orice idee de interes general.

Din această epocă a «Junimii» a isvorit și activitatea literară a lui Leon Negruzzi, precum el însuși cu marea sa impresionabilitate, cu judecata sa sănătoasă și cu veselia sa, era un element esențial în compunerea acelei societăți. Novelele autorului nostru sunt scrise pentru plăcerea lui de a le scrie, exclusiv numai pentru aceasta — fără alt gând dealături, fără tendență, fără vanitate, fără scopuri piezișe, cu un cuvânt mai simplu: fără pretenție. De aceea cetirea lor îți lasă o impresie plăcută, și nu-ți vine să zici, ca la mulți alți scriitori de-ai noștri: mai bine făcea să nu le fi scris.

La cei ce l-au cunoscut în intimitate se mai adaugă amintirea mișcătoare a sfiei autorului față cu scrierile sale. Leon Negruzzi avea în această privință o timiditate aproape femeiască: în corpul său uriaș se ascundea o gingășie sentimentală, care se jenă de ea însăși.

Și astfel cele șase novele ne dau ultima trăsătură caracteristică pentru a fixa figura prietenului dispărut din mijlocul nostru.

IOAN POPOVICI BĂNĂȚEANUL

(1895)

Pe Ioan Popovici l-am văzut pentru întâia oară în Decembrie 1891. Intr'o scrisoare cu eticheta «Liga pentru unitatea culturală a Românilor. București. 2, Pasagiul român», datată «30 Nov. 1892», îmi trimisese câteva poezii «spre aprețiere», și eu l-am poftit la mine ca să ne înțelegem asupra lor din viu grai.

Și a venit — un tânăr de vr'o 23 de ani, îmbrăcat în haine de om sărac, statura mijlocie, slab la față, blond, ochii mari, albaștri, strălucitori, un surâs de sfială, dar de o nespusă blândețe pe buzele învinețite.

M'a mirat culoarea buzelor și l-am întrebat îndată de sănătate. Mi-a răspuns, că nu e tocmai tare de constituție, că un medic i-a vorbit ceva de plămâni și de o hipertrofie a inimii.

Nu pareă să-și dea seamă de gravitatea stării lui fizice. Sau poate își da seamă și nu voiă s'o arate? Și poate fiindcă își da seamă, aveă în toată înfățișarea lui acel aer de înstrăinare, parcă i-ar fi fost greu să ocupe un spațiu în lumea reală?

Clar și simplu, precum vorbeă, fără nici o afectare, fără acea intenție de a produce efect, care strică prima impresie a multor tineri din noua generație, omul deveneă îndată simpatic, și astfel s'a stabilit între noi un raport mai intim. Cel puțin, trecând la cetirea poeziilor ce le adusese, am putut

vorbi despre ele cu acea deplină sinceritate ce o întrebuințezi numai cu oamenii, în care ai încredere, și l-am putut întreba fără indiscreție despre viața lui.

Născut în Lugoj, fiul unui meseriaș scăpătat, Popovici și-a terminat liceul în orașul său natal și apoi a intrat în institutul de teologie și pedagogie din Caransebeș, care se află pe atunci sub direcția d-lui St. Velovan. În primăvara anului 1892, din mijlocul pregătirii pentru examenul din urmă, părăsește institutul și vine la București, unde găsește o ocupație deabia retribuită, ca ajutor la contabilitatea Ligei culturale.

Asupra poeziilor ce mi le-a citit în acea dimineață, ne-am înțeles ușor: vr'o trei erau numai imitații din Eminescu, prin urmare fără valoare; am convenit să fie aruncate în foc. Următoarele patru, de și încă influențate de inversiunile și de unele cuvinte sugestive ale lui Eminescu, aveau totuș pe lângă farmecul formei propria lor viață, și astfel a rămas să fie publicate în *Convorbiri literare*.

CUM NU VINE EL

Visătoare stă la masă
Cu scrisoarea dinnainte,
Iar de câte-i trec prin minte,
În piept capul i se lasă.

Ce-a citit nu-i vine-a crede
Și nici bine nu 'nțelese,
Căci din șiruri parcă-i iese
Chipul — și meru il vede.

Și cum el frumos apare,
Se trezește amintirea...
Unde este întâlnirea
Și întâia sărutare?

Abia fruntea și-o ridică
Să citească încă-odată:
Poate nu-i adevărată —
Dar din ochi lacrimi îi pică.

Cum nu vine el s'o vadă
Albă ca și albul cerii,
Și de farmecul durerii
Înainte ei să cadă?

* * *

SARA DE TOAMNĂ

Prin văzduh nouri albaștri răsfirați ușor dispar,
Iar din negura de veacuri blânde stelele răsar;
Din spre codri sfioasă iese luna 'ngândurată,
Ca o dulce mângâere dintr'o inimă curată.

A pustiu țărăesc greeri prin câmpia sărăcită
De podoabe ce se 'ntinde jalnică și ruginită;
Limbi de foc sglobii sălbatec se ivesc în fundul zării,
Și din când în când un chiot sfășie liniștea sării.

Lunca-i mută, lunca-i moartă. De când toamna 'n rece brumă
Amuțit-a ca prin farmec și horiri și răs și glumă,
Alungând în țări de vară ciripit de rândunele,
A sburat seninul vieții, bucuria mea cu ele.

★ Umbra crește ca durerea unui suflet pribegit.
Eu mă simt atât de singur și atât de părăsit!
Și pășesc încet, pe gânduri, în spre solitara-mi vatră.
La fereastra casei mele câinii hâuie și latră.

* * *

CU ADUCERILE-AMINTE

Cu aducerile-aminte
De viața din trecut
Tu mă certî, mă certî acuma
Parcă nu m'ai cunoscut.

Dar, iubito, dacă astăzi
 Rece sunt, să nu te miri,
 Nici să turburi amintirea
 Cu nedrepte 'nvinuiri :

Căci tu nu mai ești aceeaș,
 Cu privire de eres
 Să adormi durerea 'n suflet,
 Să dai vieții înțeleș.

Și nici eu nu sânt ca 'n vremuri,
 Când atâta ne iubirăm...
 E de mult — un veac îmi pare —
 De când nu ne întâlnirăm.

Vezi, nici tu nu ești de vină,
 Dar nici eu nu am păcat :
 Ne'ndurata vreme, dragă,
 Drumul ni l-a desbinat.

Nu cu ceartă să te-apropii.
 Blandă tu să-mi ieși în cale,
 Pe frumos trecutul nostru
 Să vărsăm lacrimi de jale !

* * *

SUB NUC

Sub nucul pus din vremi bătrâne
 Ei s'au retras ; la umbra lui
 Ii spune basmul dorului
 Ce s'a tot spus din vremi păgâne.

Blânzi ochii ei alunecară
 Pe fața lui mai din adins ;
 Dar când privirea el i-a prins,
 Ea s'a făcut ca și de pară.

Incetișor o ia de mână —
 «Mi-ești dragă, cât nu pot să spun,
 N'aș vrea, dar uite, mă supun
 Să-mi fii de-apururea stăpână».

Și-apoi la pieptul lui o strânse —
 Pierdută 'n ochii lui, de dor
 Atâta de fermecător,
 Obraji 'n mâni ea îi coprinse.

Și soarele stă 'n asfințire,
 Ca și al mamei cald suris;
 O dulce rază le-a trimis
 Să lege sfânta lor iubire.

Mai ales această din urmă poezie și în ea mai ales strofa din urmă mi-au părut plăsmuite de un adevărat poet, adecă de un poet original; numai din el puteau isvori caracteristica comparare a asfințitului de soare cu surisul mamei și calificativul «sfânt» atribuit iubirii pasionate.

Aici eră îndemnul de a-l mai întrebă despre viața lui, și mai întâi, dacă îi trăiesc părinții.

— «Trăiesc amândoi; dar tată-meu nu se mai numără între oameni, a căzut la beție. Mama șade cu unchiul în Lugos, și tare mi-e dor de ea.»

— Atunci cum de ai părăsit Banatul? De ce ai ieșit din Institutul de la Caransebeș? Ce vrei să faci la București? Contabilitatea «Ligei» nu e o carieră.

— «Știu și eu, că nu e. Și nici nu-mi place, cum se petrec lucrurile acolo. Dar la Caransebeș nu mai puteam sta deocamdată, și am venit la București, fiindcă mi s'a dat prilej. Inșă mă duc înapoi îndată ce voi putea, și vreau să-mi trec examenul, dacă mi-or da voie de la Consistoriu.»

Mi-a părut prea indiscret să-l întreb, de ce nu mai putea să stea «deocamdată» la Caransebeș; dar i-am promis să interviu la direcția Institutului teologic ca să-l admită la examen. Aveam și gândul, înainte de a intra în relații mai deaproape, să mă informez, pentru ce părăsise școala.

M'am mărginit dar la întrebarea despre alte lu-

crări literare, și după ce mi-a spus, cu oare care sfiială, că are vre-o două romane, care nici n'ar merita acest nume, «niște povestiri din viața meșteșugarilor bănățeni,» i-am zis să vie într'o Sâmbătă sara și să ne cetească una din ele în cercul nostru literar.

Și ce frumoasă e povestirea, pe care a venit să ne-o cetească întâi, și ce frumoasă a fost cetirea! Romanul din viața meseriașilor bănățeni, care s'a publicat apoi în *Convorbirile literare*, are titlul vag, dar potrivit cu ea, «în lume», și cetirea ei a făcut din acea seară de 16 Ianuarie 1893 o sărbătoare literară.

De la început ne-a încântat cumpătarea, aș zice liniștea intensivă a stilului, plastica descriere a amănuntelor și acea limbă adevărat românească, plină de miez, care mai ales pe cei deprinși și cu alte limbi îi trezește ca din vis și le dă impresia unei vieți sufletești de cea mai mare adâncime a simțirii.

«Nu mai știu pe unde calcă, venea încet cu capul în pământ, dar locul n'ar fi stat, căci oboseala n'o simțea și parcă cineva îl împingea înainte.

«Eră toamnă târzie, câmpiile sărăcite și drumul pustiu. Plopul din marginea drumului își plângea frunzele risipite de vânt și triști își încovăiau vârfurile țuguite.

Țarina săracă și moartă, iar dealurile fără glas se rumeau în asfințitul soarelui ca omul, pe care în clipa morții voești să-l scapi cu cel din urmă leac. Și umbrele fântânelor reslețe din întinderea zărilor se prelungiau mocnite, parcă jeleau viața și veselia de odinioară. Câte un cârd de cioare, speriate de cineștie ce, se înalță din miriștile gloduroase și se așază pe vârfurile plopilor bătrâni, dând din aripi și cloncâind a pustiu.

Dar Sandu nu vede și nu auzia nimic; venea el în de el și vorbindu-și la inimă.»

Sandu e calfă de opincar, cinstit din naștere, tăcut și sfiicios, fără preget la muncă, cu dorul

caracteristic de mamă, iubit de cei buni și tocmai de aceea urgisit de cei răi, menit să fie jertfa vieții — o imagine a autorului. Se bagă la «maistorul» Dinu Tălpoane, om de treabă, dar stăpânit de răutatea «maistoriței» Veta — amândouă figurile, în mijlocul vieții lor de meseriași, admirabil descrise. Peste această atmosferă greoaie aruncă o rază de lumină fiica lor Ana :

«cu mânilor albe și cu fața și mai albă, nu-ți venea să crezi că-i față de meșteșugar. Ochii mari albaștri și plini de bunătate erau umbriți de sprâncene negre, și când râdea, se învăluiau într'o veselie ce-ți mângâia sufletul și mereu ai fi dorit s'o vezi răsând.»

Sandu și Ana nu pot trăi lângă o laltă în nepăsare, și cu cât Sandu e mai retras, cu atât Ana se simte mai prinsă.

«Sandu se puse pe marginea unui scaun.

Ana cusea, ear el se uită la mânilor ei, și, în mișcarea lor repede, ochii lui se desfătau într'o priveliște necunoscută până acum și frumoasă. Ana simția că se uită la dansa, și ea să-și alunge acest gând. smâcneă acul și cosea mai repede. Un fel de căldură o prinse, și în fundul sufletului ei își zugrăvea pe Sandu cum sta pe scaun, cu ochii lui negri ațintiți la ea, și ochii erau frumoși și atât de vorbitori, iar Sandu eră chipeș, și ea nu mai putea suferi. privirea lui o ardea.

— Sandule, de ce te uiți așa la mine ?

— Eu... eu... nu mă uit.

Și urmă o tăcere lungă.

Ei parcă nu-i mai venea să coasă, și acum lui îi eră greu să-și arunce ochii la ea, îi eră frică s'o supere.

Ana însă ar fi vrut s'o privească, acum ar fi vrut ca s'o învălue în raza ochilor lui, căci în văpaia lor îi eră bine, bine.

Dar Sandu nu-și mai ridică ochii. Ea scăpă ghemul de ață jos. Trezit de sgomot, Sandu sări ca ars, îl căută pe sub masă și-l văzû.

Ea uită să-i mulțumească, și el nu putea să înceapă vorba, căci ochii lor se întâlneau și se rușinară unul de altul.»

Cu câtă măsură și cu ce gingășie e înfățișată

situația. Și în toată novela se păstrează un fel de cumpănire a stilului, creșterea și descreșterea tonului sunt exact potrivite împrejurărilor.

Dar ce să stăruim în analiza novej! Cetitorul o are acum la îndemână într'o ediție deosebită și poate primi deadreptul impresia, de care e susceptibil.

Să revenim mai bine la obiectul propriu al acestei notițe, amintirile personale despre autor.

După cetirea novej în acea sară, tânărul Bănățean își câștigase afecțiunea tuturilor celor de față, și de și a doua novelă «după un an de jale», cetită peste câteva săptămâni, a produs o impresie ceva mai slabă, dar puținele poezii ce ne-a fost dat să le mai avem de la el, ne-au întărit convingerea despre talentul său excepțional.

Cu atât mai viu eră interesul, cu care așteptam știrile din Banat, și mare mi-a fost mulțumirea, când au sosit și nu au turburat imaginea simpatică a poetului.

Popovici părăsise institutul din Caransebeș, fiindcă se lățise vestea despre o relație de amor, care compromitea situația lui în școală. De altminteri informatorul meu, cunoscător în ale pedagogiei, spune că tânărul eră un student foarte bun, modest, silitor și fără indoială talentat. că până atunci avusese o purtare exemplară, dar că acea relație ar fi putut avea urmări rele pentru el, și promite să interviev în favoarea lui, fiind incredințat, că «pățania lui a avut putere educătoare mai intensivă decât toate cele 6 semestre de povățueli de Institut».

Firește, așa trebuiă să scrie pedagogul; dar firește, așa trebuia să facă poetul, fiecare după menirea lui în lume. Și ce puternică a fost simțirea junelui teolog, lumească — nu e vorba, dar sfântă, cum o numește el și cum are dreptul să o numească, se vede din poeziile lui.

DU-TE

Tremuri toată de foșnirea trădătoarei tale rochi
 Si-ți întorci încremenită înapoi negrii tăi ochi;
 Iți duci degetul la buze și nu te-ai mișcă din loc
 Parcă 'ntreaga fericire și întregul tău noroc
 De la clipa asta-atârnă. Ai plecă, dar ți-este frică;
 Lumea 'n urma fugii tale Doamne câte n'o să zică!
 Și al tău cărunt părinte, tot cătând a tale urme,
 Sub a dorului povară viața trist poate să-și curme!
 Ai voi să te'ntorci iarăș și prin calde sărutări
 Tu să-ți spui încet păcatul, el să-ți dea lui iertări...
 Dar răsare-atunci în suflet un alt chip, cu dor păgân:
 Tu simțești că pe viața-ți și pe inimă-i stăpân.
 Și-ai dori să vină dânsul, să citească 'n al tău gând,
 Și, în patima lui oarbă, să te smulgă tremurând...
 Ce mai stai nehotărîtă și-al tău pas nu se îndreaptă
 Spre portița, unde dânsul de cu seara te așteaptă?
 Nu-l vezi, cum din întuneric se desprinde, cum s'arată,
 Și n'auzi cât de a jale îți dă semn și cum te cată?
 Toată viața el și-o spune, și la glasul lui duios
 Se deșteaptă 'necet pădurea, cu un freamăt dureros.
 Uite, noaptea luminoasă, blânda lună sus în cer
 Și a stelelor clipire pentru dânsul mi te cer.
 Vântul, crainicul durerii și al dorului, se-oprește
 Lângă tine, și 'n ureche despre dânsul îți șoptește.
 Și lipiți unul de altul, dulce ochii să-i închizi
 Și în frica de-a nu-l pierde, tu să-l strângi și să-i surizi.
 El, cu șaptele iubirii, câte'n soare o să-ți spue,
 Să 'nțelegi că fericită ea și tine, alta nu e...
 Căci tu lui i-ai fost menită, pentru tine-i el născut,
 Și pereche mai frumoasă alta nu s'a mai văzut.
 O! plecați, plecați alături, voi atât de potriviți:
 N'a iubit acela care vă condamnă că fugiți.

* * *

PE-AL LUI UMĂR

Pe-al lui umăr ea-și inclină
 Fruntea albă și ușoară;
 Strâns cu el de subsuoară,
 Se pierd dornici în grădină...

Ia șoptit să-i dea o floare:
 Ea din păru-i o desprinde.
 Rușinoasă i-o întinde
 Și cu mâni tremurătoare.

Brațul el și-l încovoae
 Și ușor spre sine-o strânge,
 Pare trupu-i că se frânge
 Și din mijloc se îndoaie.

De văpaea răsuflării
 Se deschide a ei gură,
 Sărutatul el îi fură
 În ispita îmbrățișării.

Când i-a zis încet pe nume,
 I s'a dat pe veci robită,
 Și atât de fericită
 S'a trezit în altă lume.

El domol o depărtează,
 Ca s'o vadă și mai bine.
 «Spune drept, ți-e drag de mine?»—
 Iară ea l-îmbrățișează.

Și'n tufișe ciripirea
 Păsăruicilor le cântă:
 Când e dragoste-așa sfântă,
 E a voastră fericirea.

De la Eminescu încoace, a cărui influință dealtminteri se simte și în aceste poezii, nu s'a mai cântat iubirea cu atât adevăr și cu atâta frumusețe.

Acum viața sufletească a autorului ne erà deslușită; nu doar că micile notițe biografice serveau la explicarea poeziilor, cum cere o rătăcire modernă a criticei literare, ci din contră poeziile serveau la explicarea biografică a unei personalități atât de atrăgătoare.

Acest om trebuia ajutat și, dacă erà omeneste cu puțință, scăpat. Ușor i s'au putut procura mijloacele ca să se întoarcă acasă, să-și revadă mama, să încerce a-și întări sănătatea și apoi să-și treacă examenul. Dorința lui erà să se facă preot la sat și să scrie.

La plecare ne-a mai lăsat două poezii, una făcută

atunci cu o tristă presimțire semnificativă, alta de mai 'naiute cu neliniștea dorului de mamă.

DANGĂTUL DE CLOPOT

Dangătul de clopot sună
 În amurgul serii lin;
 Să-l petreacă pân' la groapă
 Cu pași grei prieteni vin.

Și eu cuget la prieteni
 Și mă 'ntreb cu jale-acum,
 Câți or mai veni în urmă-mi,
 Când voi bate-al morții drum.

* * *

M A M E I

Nu mai plânge, nu mai plânge, mamă dragă, nu mai plânge:
 Ale tale doruri toate și dureri nu le poți stânge
 Cu a lacrimilor picuri;

Roiul chinurilor crude, tipărite 'n supta-ți față,
 Suferințele troene din a ta trudită viață
 Pe-a mea inimă le smicuri.

De ce plângi? — Trecut-a vremea, când tu alergai orașul,
 Întrebând pe fiecare unde ți-este copilășul
 Și erai de frică moartă,

Că-i pierdut, or căruțașii l-au călcat în drumul mare
 Și tu n'o să-i dai de urmă, or să-l vezi fără suflare
 Aducându-l lom pe peartă.

Când cu ochii seci de lacrimi, istovită de veghiat,
 Te rugai așa fierbinte în genuchi lângă-al meu pat:
 Doamne! Doamne! scapă-mi-l,

Căci e bun, e blând, cuminte, și e toat-a mea avere,
 E nădejdea bătrâneții, singura mea mângâiere,
 Și mi-e singurul copil!

Au trecut — și nu mai plânge. Ai văzut la rândunică
 Puii, dacă prind aripe, dela cuiburi se ridică
 Și in largul lumii zboară.

Și tu știi, că toate 'n lume, când ajung la-al vieții rost,
 Se desbină, se 'mprășchie, ca și cum nici n'ar fi fost
 Frățior și surioară.

Ce-ți mai turburi dar viața și nu dormi nopțile 'ntregi?
 N'ai să schimbi tu mersul lumii, n'ai să darmi veșnice legi,
 Nici să 'ntorci vremea 'napoi.

Și durerea cu viața deodată-i plămădită,
 Până la mormânt cu truda și cu doru-i înfrățită —
 Asta-i scrisă pentru noi...

Gârbovită și bătrână, nesimțit tu te apropii
 Cu durerile vieții pân' la marginile gropii
 Și nu poți muri de dor.

Lung te uiți in a mea cale, genele abia-ți ridici,
 Și in inima pustie te frământă ca să despici
 Zarea depărtărilor.

Dar fecioru-i dus departe, dar fecioru-ți nu mai vine,
 Căci s'a pus atâta vreme între el și între tine,
 Cale ce nu se mai curmă!

Mamă dragă, mamă dragă, nici atât nu ai pe lume:
 Să mă vezi in clipa morții, să mă strigi incet pe nume
 Cu suflarea cea din urmă;

Să m'aplec plângând spre tine, să 'nchid albele-ți pleoape
 Și să pun o cruce simplă, semnul tristei tale groape,
 Intr'un colț uitat, tăcut

Și împins de mâna sorții pe-a vieții neagră cale,
 Cine știe de-oiu ajunge să mă 'nchin țărâni tale
 Și mormântul să-ți sărut!

Cum a găsit pe mama și ce 'a aflat acasă, ne
 spune o scrisoare a lui din Lugoj dela 20 Martie
 1893:

«Ajuns acasă, cu schimbarea climei, frigurile m'au luat la goană. și nu-mi eră că mă scuturau, ci-mi eră că biata mamă se bătea cu alte gânduri și nu i se mai uscă fața de lacrimi. A dat D-zeu însă ca mai bine să-mi fie, și d'atunci salaș-luitu-s'a liniștea în casa noastră.

Dar ce liniște! O liniște înghețată. Mama — nu mai e cum a fost. Și mult am să vă mulțămesc d-voastră că mi-ați făcut posibil să vin la ea, când mai ales lipsă aveă de mine. Părăsită de tata, după ce în două rânduri a fost lovită de apoplexie, ea, un chip de ărumuseță și femeie plină de energie și voință, astăzi este cu fața brăsdată și cu mintea turburată. Abia se mișcă, speriată se uită în juru-i, și când vorbesc cu ea, îmi face în totdeauna impresia unei fete mari care a păcătuit. Nu mai e stăpână pe ea, afară din cale timidă, mereu își duce degetul la bărbie când vrea să spună ceva, ochii îi apleacă, glasul i se moaie a frică și legătură sănătoasă între cuvintele ei abia mai găsești.

Și mi se rupe inima, când aminte îmi aduc cum a fost și o văd acum în ce stare se află.

Moșul meu, om de 72 ani, cojocar și bolnav, neconținț tușește și se vaită; cât îl slăbește tusea, îi dă pe povețe și dascălii, ba că nu ar fi trebuit să se facă așa ci altcum, ba că dacă ar fi urmat mama și tata sfaturile lui, ar fi ferice de ei, ș. c. l.

Și astfel mângâie pe mama de-i umple ochii de lacrimi; iar eu parcă-i citesc în suflet cuvintele: Doamne, dă-mi putere să-i părăsesc odata casa!

Sara însă e mai grozavă. Sunt și eu silit să mă culc dimpreună cu ei înainte de 9 ciasuri. Candela nu se mai stinge. Mama suspină. Moșu *șuscăe* și geme tușind. Vremea se scurge încet, gândurile se frământă și se încălesc. Închid ochii, de mai multe ori însă închegarea unor gânduri frumoase se spulberă în auzul vorbelor «Doamne, nu mă mai chinui, Doamne stinge-mă» ale omului, a cărui viață poate nici nu este alta de cât un chin și pentru el și pentru alții.

Și când îl aud astfel, firul gândurilor altcum se împletește... Un pui de frigură mă încălzește și acum și deci vă rog să mă ertați dacă am scris încălțit sau confus».

Încălțit sau confus? Dar e admirabil scrisă toată scrisoarea, cu acel stil intuitiv, din care renaște realitatea și se înfățișează în acelaș timp transfigurată în imagini tipice. Ce duioasă e figura mamei «cu mintea turburată, uitându-se speriată în juru-i ca o fată mare care a păcătuit!» Și ce clar e

moșul, cojocarul de 72 de ani, care «șușcăe și geme» toată noaptea! Și întreaga vedenie a acelei odăi mocnite, cu candela aprinsă, sub care se spulberă închegarea unor gânduri frumoase! — Iacă talentul literar.

Mai copiez aici și unele părți din cele din urmă trei scrisori ce le-am primit de la Popovici, căci vor interesa pe cei ce au a ceti novelele și poeziile lui și desigur pe ceice l-au cunoscut în persoană.

Lugoș 30 Apr. 1893.

«Asupra lucrării ce mi-ați propus «de ce Eminescu a avut atâta influență asupra generației de astăzi» am gândit și mi-am zis, că este bine s'o despic în două, adecă într'o parte să am în vedere România, iar în cealaltă parte să arăt influința lui asupra Ardelenilor, și în urmă să fac un scurt, dar concis, resumât. Aș avea însă lipsă de studiul lui Pătrașcu și de Curentul eminescian (or cum l-a botezat) de Vlahuță, de altfel mai ales de sfatul D-stră, dacă aprobați ca să fac lucrarea așa cum amintii mai sus».

.....

Lugoș, 22 Mai, 1893.

.....

«Cum stau cu boala și cu mergerea la vr'un loc de cură, nici eu nu știu cu siguranță. Când e senin și frumos, mă simt mai bine, dar parcă a vrajbă, ploile se țin lanț, apoi afurisitele de friguri se joacă cu mine ca pisica cu șoarecele. Am consultat doi medici, pe Dr. ** român și Keith (german); în curând însă m'am ținut numai de Keith, care mi-a născut credința, că imi ajută cât omeneste se poate.

Dr. Keith însă, acum când l-am întrebat, dacă e bine sau nu să merg la vr'un loc de cură, mi-a răspuns: câtă vreme ai friguri, eu nu pot să-ți recomand nici un loc, mai întâi să scapi de friguri și apoi să vedem ce e de făcut.

Acest răspuns, care contrazice cele ce a zis acū o lună, m'a pus pe gânduri și m'a neliniștit într'un mod grozav; deși l'am rugat de atâtea ori să-mi spună, dacă e sau nu speranță de scăpare, în totdeauna mi-a dat astfel de răspunsuri, încât la urma urmei am să devin și ipocondru. În tot cazul însă în săptămâna aceasta se va hotări, și aș dori să-mi recomande chiar și un sat, căci cu vremea asta, stând mereu închis în casă, parcă mă innădușese și mă tâmpese.

Sper că în 5 — 6 zile să scap de friguri și atunci nu-l mai las să umble cu pisica în sac, ei voi stărui să-mi răspundă hotărît. Despre răspunsul medicului vă voi informa, tot asemenea dacă va fi să plec undeva».

.....

Tușnad, 28 Iunie 1893.

«Că locul șederii l-am schimbat așa de târziu, pre lângă friguri și vremea mereu ploioasă, se mai motivează și prin multe împrejurări familiare, pe care n'am voit, dar acū trebuie să vi le spun, căci cel mai nemângâiat aș fi, dacă D-stră ați aveă și cel mai mic prepus că aș fi trăgănat sau n'aș fi vrut să viu la băi.

O mică datorie, părinții mei, mai ales că sunt despărțiți, n'au plătit-o. Părăți, eră să le facă execuție, și eu nu puteam lăsa pe mama singură, când ea abiă cu mine știe vorbi. Apoi imi trebuiau și mie lucruri indispensabile ca să pot plecă la băi, iar mama știind să coase, lucru firesc că nu le-a dat la cusătoreasă; de altfel nu mai eșia din plâns, ba că aci mă prăpădesc, ba că eu nu mai viu acasă, și câte și mai câte, încât până ce nu am demolit-o, n'am putut plecă.

Dar acum sânt în Tușnad și mă bucur c'am venit aci. Aerul, apa imi priese de minune, pofta de mâncare mi-a crescut, respirația mi-e mai lungă și umbletul nu mă obosește cum mă oboseă acasă. C'un cuvânt, simt cum mă întremez și cum prind putere, deși cura ce o fac e simplă, dar tocmai aceasta mă bucură. La medicul băilor am fost de două ori, dar tot de recomandațiile primei visite mă țin, până ce nu voi observă ceva schimbare în mersul boalei. Iau capsule de creozot, dimineata, sara lapte de capră, peste zi lapte amestecat cu apă, hrană bună, liniște, plimbare — iată tot ce trebuie să fac, căci, ziceă doctorul, mai mult hrana și aerul imi vor ajuta decât medicinile».

.....

Aceasta e cea din urmă scrisoare ce am primit-o de la el. Speranța, că prin petrecerea la Tușnad se va îndreptă, a fost zadarnică. La începutul lui August s'a întors la Lugoș și în ziua de 29 August 1893 a încetat din viață. El însuș trebuie să-și fi presimțit sfârșitul, și ultimele versuri rămase de la el sânt cuprinse de tristețea morții.

LA GROAPĂ

La groapă toți o petreceau,
Plângând-o ca pe-o moartă,
Pe când ea încă mai trăia,
Căci sufletu-mi o poartă.

Și trupul ei l-au așezat
În cripta seculară,
Pe când pe mine m'au uitat
Cu dragostea-mi afară.

* * *

CU PASUL

Cu pasul unui biet pribeag
Convoiul jalnic pleacă,
Și 'n urmă nu e nimenea
La groapă să-l petreacă.

Incet alătura m'am dus,
Durerea să mă frângă,
Căci de-oiu muri, și 'n urma mea
Nu-i cine să mă plângă.

Ba a fost cine să-l plângă, a fost cine să-l petreacă la groapă. În puținele luni de când se publicaseră scrierile lui în *Convorbiri Literare*, ele au putut pătrunde în inima multor cetitori, și dacă nu toți vor fi priceput adevărata lor însemnătate, dar toți au simțit cu durere pierderea celui ce le-a conceput.

Intr'o scrisoare din 31 August 1892 (care însă nu pomenește nimic despre ultimele zile: a suferit mult? sau l-a isbit moartea deodată? mama eră față și durerea i-a luminat măcar pe o clipă mintea cea întunecată?), d. Dr. Dobrin din Lugoj ne dă amănunte despre înmormântare:

«Ca unchiu al răposatului Ioan Popovici din Lugoj mi-am permis Duminica trecută ca să vă anunț trecerea lui din viață

De astă dată îmi iau voia a vă comunica, precum că inmormântarea de azi a fost impunătoare.

Au participat la conduct corurile de plugari din Sihla și Satul mic, dimpreună cu Reuniunea română de cântări și muzica din Lugos. O lume întreagă a petrecut pe răposat până la mormânt, ear d. protopresbiter Dr. G. Popoviciu și tinerii L. Tâmpa cu C. Jurea prin cuvântările lor au dat însemnătatea cuvenită inmormântării.

Românii din Lugos, îndemnați de publicările lucrărilor răposatului, nu au esitat, ca inmormântarea să o facă pe speșele comune și în numele Românilor din Lugos.

În răposatul, Lugoșenii au pierdut pe cel mai dibaciu descriitor al datinelor și năravurilor lor; — am năzuit dar cu toții, ca să dăm tributul cuvenit tânărului, de care am legat atâtea speranțe».

Au început să-l prețuiască cei ce au trăit împreună su el, îl vor prețui și cei ce vor veni după ei; căci în prea scurta lui trecere prin viață, Popovici a știut să înfățișeze o parte a poporului nostru muncitor în forma nepieritoare a artei.

ÎN MEMORIA POETULUI DIALECTAL
VICTOR VLAD (DELAMARINA)
(1898).

De când s'au dus Creangă, Eminescu și Alecsandri, literatura lânțezește la noi. Ce e drept, cercetări istorice, filologice și din științele fizice se fac acum mai cu temei, dar poezia, novela, comediile dispar. Caragiale, Delavrancea, I. Negruzzi nu mai scriu decât articole de ziare, Naum a îmbătrânit în Academie, Vlahuță deabiă s'a descurcat din «vieața», talentul lui Brătescu-Voinești¹⁾ a amortit, singur neobositul Duiliu Zamfirescu repercutează în romane și poezii impresiile din țara frumoaselor arte, unde trăește.

În curiosul ritm de urcare și coborîre, prin care se manifestă la popoare mișcarea artistică ca și cea religioasă, societatea română cu micul ei interes literar a ajuns astăzi mai jos de nivelul mijlociu, e *in cadente domo*, cum se zicea în astrologia medievală.

Dacă neamul românesc ar fi mărginit la cifra de 5 sau 6 milioane, precum e cel unguresc, o asemenea stare ne-ar apăsa ca o fatalitate fără speranța îndreptării în prezent. Din norocire, noi suntem mult mai numeroși, și în această hotărîtoare diferență cantitativă câteva alte milioane de Români sunt prin vicisitudinile istorice într'o situație destul

¹⁾ A renceput să scrie. Vezi mai jos la rapoartele Academice.

de heterogenă pentru a permite oare-care varietate a vieții noastre culturale, chiar în ceea-ce privește ritmul relevat mai sus.

Tocmai în momentul, când dincoace de Carpați par a se fi sleit puterile literare după producerea relativ mare din anii 1870 — 1890, Românii de dincolo primesc impulsunea dată de noi și continuă ei înșii mișcarea. Poezia li se trezește «din somnul cel de moarte», în care o adânciseră cenușa etimologismului de la Blaj și pătura groasă a germanismelor, amândouă dușmanele limbei populare. Deșteptată poate prin direcția critică a «Convorbirilor literare» și, în urma ei, prin discuțiile aprinse în societatea universitară «România jună» din Viena, solicitată apoi prin propaganda literară a «Tribunei» de la Sibiu (un merit al d-lui Slavici, care va îmblânzi întru câțva judecata oamenilor nepărtinitori asupra agitării sale politice din Transilvania), întărită prin puternica influență a poeziilor lui Eminescu: tinerimea română de peste Carpați se înfățișază deodată cu deplina aptitudine de a simți și de a întrupa frumosul în formele literare, deocamdată în poezia lirică, în balade și în novele.

Cea dintâi surprindere în această privință ne-au adus-o poeziile d-rei Lucreția Suciu (mai pe urmă d-na Rudow), publicate într'o broșură dela 1889. E atâta adevăr al simțirilor în unele din ele și pe alocurea atât naturalism senin până aproape de libertatea antică, încât mica broșură de la 1889, cu toate defectele ei, merită să fie considerată ca primul simptom al renașterii, de care vorbim.

Vin apoi, pe o scară mai întinsă, poeziile și novelele lui Ioan Popovici «Din viața meseriașilor bănățeni», simple povestiri de întâmplări obișnuite, dar din mijlocul cărora se înalță încetul cu încetul

o frumusețe sfioasă cu atât mai încântătoare, cu cât e mai discretă. Moartea prematură a tăiat aici firul unei desvoltări de o excepțională valoare¹⁾.

Nu pot fi trecute sub tăcere nici alte încercări novelistice, d. e. cele din urmă ale d-lui Virgil Onițiu din Brașov.

Dar mai presus de toți stă incontestabil marele talent al poetului Coșbuc. Că s'a putut forma un asemenea poet în Transilvania (și relativ format, precum apare astăzi, ne-a venit el în 1890 de la Sibiu), este dovada cea mai sigură despre transmiterea și reînvierea mișcării literare în cealaltă parte a României.

«Relativ format», zicem noi. Căci la deplina formare, la acea înălțime a manifestării artistice, la care se urcase Eminescu, nu a ajuns Coșbuc și nu credem că va ajunge vreodată. Coșbuc are prea puțină cultură generală, nu cunoaște destul nici istoria veche, nici societatea modernă, și cetirea pe apucate a traducerilor germane din limbi asiatice nu-i poate împlini lacuna. De aceea, cu toată magistrala stăpânire a limbei și cu toată minunata notă distinctivă a veseliei, d. e. în «nunta Zamferei», adese-ori diformități, lungimi și repetiții, chiar în mult prețuita «Moartea lui Fulger»; de aceea și pericoul «clișeului.» Se vede că-i lipsește varietatea cunoștințelor și acăa neobosită și nemiloasă cizelare, care transfigurează pe cei pătrunși de sfințenia formei, precum a transfigurat pe Eminescu în epoca sa de maturitate²⁾.

Pe o treaptă mult mai jos, dar totuș pe una din treptele, care duc la înălțimile artei, încolțise printre Români din Banat talentul unui alt tânăr,

¹⁾ Vezi asupra lui Ioan Popovici Bănățeanul paginile precedente.

²⁾ La cei citați aici dintre poeții de peste Carpați am adăogă astăzi (1908) pe d. Octavian Goga și pe d-ra Maria Cunțan.

mort și el cu zile ca Popovici, deabiã eșit din copilărie, neavând timp să se formeze, rămas aproape necunoscut, dar meritând să fie cunoscut; căci în felurile și desordonatele încercări, spre care l-a împins goana febrilă după ale artei, este una, care — de și prea puțin dezvoltată, deabia indicată de el — introduce un element nou în mișcarea noastră literară: poezia dialectală.

Tânărul, de care vorbim, este Victor Vlad, ascuns în foiletoanele câtorva ziare de peste Carpați sub pseudonimul Delamarina. Născut la 31 August 1870 în Satumic lângă Lugoj, unde tatăl său erà pe atunci «solgăbirău», crescut de o mamă inteligentă, Victor Vlad studiază în gimnaziul din Lugoj până la clasa a 4-a, din care este eliminat, fiindcă afișase pe tablă o cocardă națională cu inscripția «trăiască România» — erà de 14 ani! Atunci vine la unchiul său Dr. C. Rădulescu în București, care îl așează mai întâi în liceul Sf. Sava, apoi în școalele militare din Craiova, Iași și București, de unde tânărul ese cu gradul de sub-locotenent, trece la marină și în Aprilie 1895 înaintează locotenent. Pe bricul «Mircea» își face primele exerciții navale în Marea Neagră, călătorește cu încrușătorul «Elisabeta» prin Bosfor, în Grecia, spre Crimeea, la Odesa, apoi în Marea Mediterană și Adriatică, la Tarent și la Venezia. Dar bolnav de piept, precum devenise, începe — prea târziu — să-și caute de sănătate, se duce la Wörishofen, la Abbazia, la Meran. Simțind că i se apropie sfârșitul, grăbește înapoi spre locul nașterii (Aprilie 1896), stărue de maică-sa să fie dus afară la pustă în satul Herendesti lângă Satumic, unde mai trăește 5 zile, întins pe prispa casei, privind cu nesaț peste păduricea deabia înverzită din lunca învecinată. La 3 Mai de dimineața se stinge în brațele

mamei, având în ochi ca ultimă icoană întinderea nesfârșită a câmpiei cu linia pierdută spre orizont.

A doua zi e înmormântat în Lugoj. Bătrânii din sate îl urmează până 'n oraș, alături de tinerii ciobani, prieteni ai lui din copilărie. Iar în Lugoj orașenii toți însoțesc cortegiul, coroanele cu panglici naționale nu se sfiesc de ofițerii unguri de la cele două cazarme de honvezi, trec și pe dinaintea gimnaziului, de unde elevul Vlad fusese alungat, și sunt așezate pe mormântul din cimitir. Moartea împăcase toate.

Și nu e de mirat acest alai neobișnuit. Or ce talent, fie cât de rudimentar, a fost un focar de lumină pretutindeni, pe unde a trecut. În marea economie a naturii, inteligența vioaie e un ferment, care lucrează cu atât mai puternic, cu cât e mai rar. Din prima copilărie, printre conscolarii din gimnaziu, micul elev avea prieteni entuziaști, care se însuflețeau de naivele manifestări ale spiritului său inventiv. El le cetea povești, le explică istorii, le alcătuiă reprezentări teatrale cu fantazia lui de copil, le făcea și desenuri, căci și pentru pictură avea talent: călătoriile lui de mai târziu sunt ilustrate cu aquarele, câteva din schițele lui colorate au fost expuse la vitrinile din București, una este astăzi în posesia doctorului Leonte.

Dar firește, prea scurtă i-a fost viața, și în scurt-timea ei prea zbuciumată, prea a fost el aruncat dintr'un cerc de viață în altul și prea a fost împiedecat de suferința fizică, pentru a ne fi lăsat o operă de trainică valoare. A încercat multe și de toate. A tradus monologul comic «Pentru ce mă 'nsor», a localizat comediile «Pe la miezul nopții», «Lacheul pedagog», «Gusturile nu se discută», «Pacienta» — lucrări juvenile fără însemnătate. Când a călătorit ca ofițer de marină (călător,

precum erà, a tradus și cele 80 de zile în jurul lumii a le lui d'Ennery și Jules Verne), și-a descris impresiile fugitive și le-a publicat în foiletonul «Dreptății» din Timișoara și în «Familia» din Oradea-Mare.

Dealtminteri descrierile nu sunt destul de caracteristice pentru niște locuri așa de mult cântate de alții. Ce erà să ne mai spue începătorul Delamarina despre Bosfor, despre coasta Crimeei, despre Venezia! Cu insuficienta sa cultură din câteva clase gimnaziale și din școalele noastre militare (la Odesa ne vorbește de Richelieu cel cu statua, dar nu știe bine cine erà și nu caută să afle, deși erà ușor de aflat), Delamarina ne interesează în toate aceste încercări numai prin activitatea fără răgaz ce o desfășură și care dovedește, că erà în el o putere impulsivă spre literatură, posibilitatea unui autor pentru mai târziu, pentru timpul maturității, pe care însă soarta nu i l-a îngăduit.

Dar alături de aceste au rămas de la Victor Vlad câteva poezii, aruncate numai așa din condei, scrise de el poate mai mult în glumă, dar totuș concepute cu instinctul sigur al omului de talent; ele îi desemnează un loc deosebit în mica noastră literatură. Sunt puținele poezii scrise de el în *dialectul lugojan*, câteva de oare care valoare în sine, toate de valoare prin faptul, că sunt în adevăr dialectale. Căci cultura artelor nu se pregătește, după cum pare la prima vedere, din sus în jos, ci din jos în sus, și precum coroana înflorită la înălțimea copacului își are rădăcinile de hrană în pătura pământului, așa arta cea mai dezvoltată își primește sucul trăinicieii din viața populară în toată naivitatea ei inconștientă; de aceea și trebuie să fie națională; iar dialectele îndeosebi sunt un izvor de întinerire pentru toată ființarea limbei literare.

Din acest punct de vedere se cuvine să ne interesăm de primul nostru poet dialectal. În paginile următoare reproducem din scrierile lui Victor Vlad câteva poezii în dialectul bănăţean sau mai specific lugojan, pentru a da cetitorilor prilejul de-a simţi importanţa relativă a noului element.

N'AM GHIŞCIT-O!

Căce (câte) stelie is pră şieri (cer),
 Tece (toate) is luşioasă,
 Căce fece (fete) — or fi muieri,
 Tece is frumoasă.
 Ca şa perăle dâן pom,
 Tece o să'mi placă,
 D'aia, batăr că mi-s om,
 Nu-mi găsăsc ortacă.

Aşa imi trec verilie
 Şi erñile iară,
 Dă vin primăverilie
 Iacă-mă şi 'nvară;
 Şi cad frunzălie din pom,
 Toamna o să treacă —
 Şi io, batăr că mi-s om,
 Nu-mi găsăsc ortacă.

Dintr'atăcea (atătea) mândre, zic,
 Una-oi fi iubit-o
 Mai mult ca p'alcele (altele) — un pic.
 Hâm! da n'am ghişcit-o.

* * *

PAMĀNTU

Doamna vrea să îşi coboare
 Dintr'un măr cracă cu floare,
 Şi ca s'o ajungă lesne,
 Cum eram baş la 'ndemână
 Taman c'o lopată 'n mână,
 Craca 'n măr să ş'o ajungă.
 I-o dădui, c' altfel, săraca,
 Cum eră s'ajungă craca?

Dar lopata pământoasă
 I-o mânjit mâna frumoasă...
 Apoi țin'ce! O fost mai gata
 Să m'arunșie 'n cap lopata,
 Pământu de pe mânășă
 Parcă o strănjea de gușă.
 I se strănje fruncea creață,
 Și 'n ocări și în sudalme
 Îmi și șcearsă două palme.

Mă! zic io, nu-i lumea șoadă:
 Când o astfel dă năroadă
 Dă pământ să grețeleșce,
 Să nu zăși: Doamne fereșce? —
 Doamnă, dă n'ar fi pământu,
 Cum ț'ar mai ajută sfântu
 Să ce (te) sburzi în bogăție,
 Lenoasă și grăsulie!
 Nu ce (te) spurcă el cu o pată,
 Dar tu... o să-l spurși odată!

* * *

CARCE (SCRISOARE) ÎN DEPARCE

Biata Binca-i plinji de milă
 Inimioara i zdrobită
 Ii topită
 Opărită,
 Fin' că, viedz, biata-i udgită,
 Moartă 'n dor după Trăilă.

Parta — opriegu ¹⁾ și brânețu
 N'o chichiesc. In colo 'n ladă
 Stau grămadă.
 Las' să șadă.
 Doamne, numa doru-l dă,
 Doru ei, Trăilă — onviețu! ²⁾

Pră la joc n'o văd fișorii.
 Dă fișori par'că i ei secie (sete)!
 Să se 'mbece (îmbete)
 Alce fiece (alte fete),

¹⁾ Parta — podoabă de cap; oprieg — catrință.

²⁾ Onvieț — honved, soldat în armata ungară.

Ea nu vrea să se arecie (arete).
D'âl dă la onvieț ei dor îi.

Parc'o iau visuri dușmañe!
Biata Binca — par'că moare.
Dar scrisoare
Veștitoare
Dă sciri prea 'mbucurătoare
Cadje taman dăn cătañe.

Ii căprar Trăilă — istețu,
S'o făcut domn mare micu
Și voinicu.
Toamna i cu —
Cum îi dzîșie — ăla — obșicu,¹⁾
Poi! Ce jioși (te joci) tu cu «onviețu?»

Iuce (iute) 'n fugă 'ncaltă — opineă,
La jădovu cu răchie,
Âl dă șcie
Cărț să scrie
Hălor duși în cătăñie,
Intr'o clipă — ajungie Binca.

Jădovu că bună samă
Ca or care om cu carce (carte)
Pintru-o carce
În deparce
Dă căscig vrea s'aibă parce (parte),
Fie batâr și d'aramă. —

Binca spune și plăceșce,
Serie jădovu ș'adună.
Să minună
Binca-a bună,
Nici prin cap nu îi cășună
Cât dă, zău să păcăleșce.

— «Serie-i multă sănătate,
«Că nis bucuroși — în pașie (pace).
«Satu tașie (tace)
«Fin'că-i plașie (place)
«Șie (ce) mai boambe grâu fașie,
«Și c'or fi 'n ăst an bucace.»

1) Obșicu. — *Abshied*, liberare din serviciul militar.

Și mai spune — câte toace (câte toate)
 Și mai are — biata fată,
 Rușanată,
 Ingrijată
 Că spunind, băniî să gată
 Și d'aficea nu să poace.

«Porșii nu mai vreau țărăță.
 «Serie c'or crescut juncañii,
 Mânc' curcañii,
 «Și fin'că mi-s gata băniî.
 «Il mai țuc (sărut) dă o groșită!»

* * *

LA SERBAREA MILENIULUI UNGURILOR

Vântu-adună nori de ploae,
 Și 'ntâmplarea întâlnisă
 Rumân cu clăbăț de oae
 C'unu d'ăla uns cu clisă 1).

Ăl cu clisa pă mustețe,
 Pă mustețe răsuscice,
 Cu pinceñi pă șijme crețe,
 Stă dă vorbă. Drașie-mi-ce! (Drace-mi-te!)

«Moi! — ișia (ziceă) el, pe subsore
 Mai frumos nu fi ñimica
 De chit mare serbătore
 Din țara lu Ion Paprica!»

(Sărbătoarea năvălirii,
 Lumea toată ca 'să șcie
 Că copiii pustuirii
 Îs p'aiși dă añi o mie).

«Hát la voi nu fi ospete?
 Véselie, búcurie?»
 Ișia ăl cu șijme crețe.
 Da rumânu: «Auzi prostie!»

«Dați-i voi cu jioc și cânturi,
 D'aia baș nu ne prea pasă:
 Voi vi's (sunteți) d'ăi aduși de vânturi,
 D'apăi noi — noi ni-s (suntem) acasă.»

1) Clisă — slănină. Uns cu clisă — Ungur.

Notabene. Într'un bun articol literar din foiletonul *Tribunei* dela 11 Mai 1896, d. E. Dăianu face următoarele reflecții asupra poeziei reproduse mai sus: «Fondul poeziilor lui Victor Vlad Delamarina e acelaș ca și forma: strict poporan. Subiectele lui sunt scene din popor, ideile sunt ideile poporului țăran... În poezia despre mileniul unguresc vedem judecata țăranului român asupra mileniului. Lui nu-i pasă de toate sărbările milenare. Nu invidiază pe Unguri, nu le strică voia, decât îi ia puțin peste picior, pentrucă prea se laudă. Nici de aceea nu se turbură, că sărbările se fac pe socoteala lui, poate pentrucă nu știe aceasta. El rămâne rece și nepăsător, căci el e *acasă*; el nu se simte venitură de acum o mie or două mii de ani. El știe, că moși de strămoșii lui aci au fost și aci e casa lui. În formă mai plastică, mai isbitoare nici că se poate exprima adevăratul patriotism al țăranului nostru, decum se exprima bănățeanul lui Delamarina: *D'aia baș nu ne prea pasă, noi ni-s acasă*. Că idea e adevărat din popor împrumutată, cred că nici nu mai trebuie dovedit. Incidental însă mi-a venit o dovadă foarte *à propos*. «Gazeta Transilvaniei» avea într'un număr din Mai 1896 următoarea notiță: «În Bistrița, când s'au ținut sluș-bele pentru tãmbălăul de la Budapesta, întrebă «un patriot maghiar pe un țăran român: Ei Rumun, de ce nu mere și voi la biserica, astăzi serbatoare? — Ce sărbătoare? — Astăzi este o mie de ani dechind venit noi Unguri aici. — Așă? «Apoi noi n'avem lipsă să ținem sărbătoare, că *noi suntem de aici*.» Țăranul din Bistrița a răspuns ca și fratele său bănățean, de sigur fără să fi auzit ceva de poezia lui Delamarina, care s'a publicat încă în 1894.»

ORATORI, RETORI ȘI LIMBUTȚI

(1902)

O anecdotă de pe vremea lui Pitt, citată de G. Cornewall Lewis în «Istoria guvernamentală a Angliei 1770—1830», vorbește de o conversație asupra calității celei mai necesare pentru un prim-ministru. E elocvența, zice unul; ba sunt cunoștințele, susține altul; ba munca și sânguința, spune al treilea; ba nu, întâmpină Pitt: este răbdarea.

Orcare din aceste păreri ar fi cea adevărată (și probabil că după împrejurări toate pot fi aplicabile, iar luate ca regulă generală nici una), partea cea interesantă a caracteristicii anecdote este faptul, că în Anglia a putut trece prin mintea unui om politic serios să facă din talentul oratoriu prima calitate a unui șef de guvern. Și ne-am adus aminte de articolul d-lui Mehedinți «Politica de vorbe» din numărul întâi al «Revistei Române», unde se zice, că «toate partidele noastre au făcut greșala de a judeca prețul omului politic în primul rând după darul de a vorbi», și ne-am adus aminte și de greșala analoagă, în urma căreia republicanii francezi dela 1848 au ales pe oratorul-poet Lamartine membru al guvernului și republicanii spanioli dela 1873 pe oratorul-istoric Emilio Castelar prezident și dictator, rămâind ca rezultat final o amară decepție dela amândoi.

Cu toate aceste pentru omul politic al unui stat constituțional darul de a vorbi este în orce

caz o însușire de mare însemnătate, și găsim de altminteri articolul d-lui Mehediuți foarte cuminte și opinia d-sale, că «dacă *vorba curge*, aceasta nu e un semn de reală valoare», cu desăvârșire întemeiată, credem totuș, că acea *curgere de vorbă* merită să fie tratată și din alt punct de vedere, d. e. în raportul ei cu obiectul discuției, abstracție făcând de «valoarea reală» a oratorului.

E un adevăr banal dacă zicem, că pentru regimul nostru parlamentar, mai ales după demonetizarea presei, vorbirea într'o adunare publică a rămas cel mai puternic mijloc de manifestare a ideilor politice; dar e poate mai puțin banal, dacă adăogăm, că asemenea vorbire poate deveni totodată literaricește un element de dezvoltare a limbei, contribuind la îmbogățirea și clarificarea înțelesului cuvintelor. În deosebi trebuie notat efectul ce un cuvânt potrivit rostit la momentul potrivit îl produce în opinia publică, înlesnindu-i priceperea situațiilor politice mai complicate, uneori chiar în contra intenției oratorului. Cine nu-și aduce aminte de *sacul cu grăunțe* al lui Manolache Kostaki ca simbol al influenței guvernului în alegeri, sau de *vicleimul cu craii dela răsărit* ai lui Kogălniceanu, pentru a semnală defilarea junilor deputați «liberali» înaintea lui Ioan Brătianu la 1884, sau de *porto-franco portofoliu* al lui Alexandru Lahovari, de *Regelē și dorobanțul* d-lui Petre Carp, de *colectivitatea* d-lui Eugeniu Stătescu. La congresul conservator din Iunie 1902 vorba d-lui Delavrancea despre *revizuirea conștiinței naționale* a scăpărat în mințile auditorului și s'a lătit în țara întreagă. Ce alt mijloc ar fi produs acelaș rezultat de iuțeală a priceperii și a răspândirii?

Credem dar, că nu e de prisos să ne ocupăm

de discursurile politice din țara noastră, fie și numai după măsura conformității lor cu o cerință neapărată a vieții publice, și o facem cu atât mai mult în urma articolului d-lui Mehedinți, cu cât judecata exprimată acolo este ea însăși semnul unui mare progres al opiniei publice.

În adevăr, dacă încercăm să ne dăm seamă de arta oratoriei la noi, așa cum s'a dezvoltat dela noua Constituție din 1866 încoace, trebuie să deosebim în manifestarea ei, și mai ales în judecata publicului asupra ei, trei faze, pe care le-am putea data cu oarecare aproximație astfel: dela 1866 la 1884, dela 1884 la 1899, și dela 1899 încoace.

Numai în limitele acestor 36 de ani sântem îndreptățiți să vorbim din propria noastră experiență. Pe oratorii imediat anteriori, pe Barbu Cătarți în Țara Românească și pe Anastasie Panu în Moldova i-am văzut, dar nu i-am auzit; necum să fi auzit pe vreunul din «mădularele», care luau parte în «obișnuita Obștească Adunare» la «tratarea și debatarea» articolelor de legi și la «întruparea» lor, cum se exprimă procesul-verbal sau «jurnalul șanțelor» pe atunci. (Vezi *Analele Parlam.* vol. XII, partea 2. pag. 11).

I.

În epoca dintâi a oratoriei parlamentare române, epocă pe care am datat-o dela Constituanta din 1866 până la Camerile revizioniste din 1884, darul vorbirii se prețuește oarecum în sine însuș, și de mari oratori trec cei ce vorbesc mai lung, mai sonor, *de omnibus rebus* și cu cea mai felurită și înflorită frazeologie. Ce e drept, și adevărații oratori și luptători parlamentari, cum au fost Mihail

Kogălniceanu și Alexandru Lahovari — Kogălniceanu orator politic în toată puterea cuvântului, Lahovari mai mult un temperament politic înzestrat cu o elocvență impulsivă — se numărau de public printre oratorii de frunte. Se numără și Manolache Kostaki, om de o cultură, care pe atunci trecea de serioasă, dar care astăzi ar părea superficială, distins ca orator prin ușurința improvizarii și mai ales prin așa numitele cuvinte de spirit.

Însă alături de ei erau citați, ascultați și prețuiți Nicolae Blaramberg, Gheorghe Brătianu și mai presus de toți d. Nicolae Ionescu, despre care răposatul ministru liberal Dimitrie Gusti în *Ritorica* sa (Iași, 1875, pag. 294), rezumând opinia lumii de atunci, scrie următoarele:

Această sirenă a cuvântului, acest orator prin excelență, e oratorul opozițiunii parlamentare, este principele elocvenței române și se numește Nicolae Ionescu.

Dacă este să supunem astăzi acea judecată asupra d-lor G. Brătianu, N. Blaramberg și N. Ionescu unei revisuiri (vorba d-lui Delavrancea) și prin chiar aceasta să cercetăm progresul realizat în opinia publică de atunci încoace, se cuvine să aducem mai întâi câteva probe de elocvență din discursurile acelor vechi celebriți și apoi să stabilim gradele în termometrul valorilor, oarecum treptele pe care judecata publicului nostru urcă și coboară oamenii săi politici; cu alte cuvinte să ne înțelegem asupra termenilor *orator*, *retor* și *limbut*.

Incepem cu d. Gheorghe Brătianu — colegii din Camerele de pe la 1870—1876 îi ziceau Giorgio, pe italienește —, unul din oratorii numiți chilometrici, cari își măsoară înșii valoarea discursului după lungime. Mic de statură, ca mulți dintre

Brătieni, îmbrăcat pururea în negru, și cu părul negru, și cu niște ochi tot negri, a căror lumină sclipea neliniștit ca flacăra bătută de vânt, Giorgio Brătianu își ținea discursurile după regulele lui Quintilian cu *exordium, narratio propositio, probatio, refutatio, peroratio*, și la glasul său puternic se adăoga o frazeologie bogată și cea mai solemnă gesticulare, parcă ar fi rostit o predică de pe amvon. Având obiceiul de a trage tabac, avea și batiste mari de mătase roșie, și când își desfășura un asemenea drapel în mijlocul discursului, era lucru știut, că de acum avea să reînceapă vorbirea cu puteri îmborsate.

De exemplu, în ședința Camerei dela 19 Ianuarie 1876 adresează ministerului Cultelor o interpelare în contra participării Episcopului Melchisedek și a Arhiereului Ghenadie la o conferință convocată în străinătate pentru împăcarea bisericilor, și o începe astfel:

D-lor, dacă m'aș fi aflat în o Cameră, care să-și fi manifestat în deosebite rânduri tendințele sale materialiste, indiferință pentru marile probleme cari agită societățile moderne, precum au agitat și societățile antice, de sigur că vocea mea nu s'ar fi ridicat astăzi dinaintea d-voastră, pentru că nu voesc niciodată să agit chestiuni ce nu pot găsi decât indiferință și ne apăsare. Dar în mai multe rânduri ați știut să arătați, că spiritele d-voastră, că aspirațiunile inimelor d-voastră, tind la acele combinațiuni înțelepte, cari — alături cu mișcarea materialistă ce vedem că începe a se manifesta în societate — caută a da un rând principal, un loc capital marilor chestiuni, cari ating sentimentele cele mai intime ale inimei omenești...

Și celelalte, și celelalte. Apoi continuă:

Dinpreună cu d-voastră, dinpreună cu țara, dinpreună cu sentimentele generațiunii prezente, precum și dinpreună cu sentimentele părinților și strămoșilor noștri, cred că și de astădată vom ști a ne arăta la înălțimea datoriei ce ne impun

și tradițiunile noastre, și mandatul nostru, și că nici de astădată nu vom lăsa societatea noastră să cază pe priporul materialismului...

Acum urmează lunga expunere a chestiei (narratio-propositio) cu Episcopul Melchisedek și apoi se face tranziția la observările în contra guvernului :

Cât pentru domnul ministru de culte, puțin îi importă d-sale, dacă religiunea noastră se slăbește ; d-sale nu îi importă chiar, dacă ea se distruge ; aceasta e chiar scopul d-sale poate, ca liber cugetător, ca darwinian și ca mason.

Pauză. Se desfășură batista roșie. Apoi cu îndoită putere :

D-v. știți, că principiile școalei, la care d. ministru aparține, fiind materialiste, d-sa tinde a înlocui spiritul religios-dogmatic cu acela al liberului examen, al moralei independente. Totul fiind materie, religiunea e indiferentă, precum și partea psihică a naturei umane. Pentru d-sa virtuțile sunt fapte materiale, tendințe particulare ale organismului. Ceeace noi numim amor de patrie, virtuți sociale, credințe religioase, toate acestea sânt chestiuni de mai mult sau mai puțin sânge în vinele noastre, de mai multe sau mai puține umori în ficatul nostru, de mai multe sau mai puține atome de fosfor în oasele noastre. Ceeace noi credem imortalitate, suflet, etc., e iluziune după d. ministru și școala la care aparține. Singurul lucru care e real și pozitiv, e moartea. Deaceea istoria umanității nu e decât o lungă procesiune de umbre care trec între zioă și noapte, pentru a cădea toate succesivamente în acel abis obscur, vag, insondabil, care se numește noian, singura atmosferă a universului.

Și așa mai departe «curgea vorba» valuri, valuri până la perorația finală, după care oratorul se așeză solemn pe bancă, plin de o vizibilă mândrie.

Despre ce vorbea ? Această eră indiferent, numai vorbă să fi fost și să se fi putut deșteptă luarea aminte a auditorului prin vibrarea sonoră a unei cuvântări după tipic — o și spune Gheorghe Bră-

tianu cu oarecare naivitate în pasagiul citat mai sus: «nu voesc niciodată să agit chestiuni ce nu pot găsi decât indiferență și nepăsare». Exactitatea sau sinceritatea discursului nu preocupau pe ciudatul deputat, precum în fapt și discursul de mai sus n'are a face cu ceva real: nici ministrul interpelat nu se ținea de școală «materialistă», nici interpelatorul nu avea vre-o grije pentru «slăbirea religiunii» sau vre-un respect pentru «sentimentele părinților și strămoșilor noștri»; puțin timp după acel discurs a și părăsit țara, s'a așezat în Italia și a trecut la catolicism.

Cu totul alta eră înfățișarea lui Nicolae Blaramberg. Înalt la trup, cu spinarea încovoiată, cu hainele prea largi ale omului prea subțire, cu părul răsfirat în puține șuvițe, cu ochii în fundul capului, cu o barbă rară care încadră neregulat o față îngălbenită, Nicolae Blaramberg în relațiile sale cu colegii din Cameră se arată mai întâi de toate de o politeță exagerată — în limbajul său franțuzit, el ar fi numit-o *obsequioasă* — și sub ea se ascundeă permanenta iritare a unei ambiții nemărginite și ura împotriva tuturilor oamenilor politici, cari se ridicaseră deasupra lui. Printr'o împărechere nefirească voiă să îmbine aparența cavalerismului medieval cu iluzia unui cationism antic, iluzie ce o produceă atitudinea sa anti-dinastică, pe atunci cu atât mai ieftină, cu cât eră mai lipsită de orce pericol pentru el. Adânca sa nemulțumire căută să și-o mângâie întru câtva cu laurii unei elocvențe distinse, și distincția o vedeă anume în două note, care au rămas caracteristice pentru discursurile sale: în adoptarea directă a idiotismelor franceze, ca și când limba curat românească n'ar fi fost destoinică să exprime con-

cepțiile oratorului, și în citarea celor mai felurite izvoare și autorități străine drept dovada unei întinse erudițiuni.

Blaramberg a fost cel din urmă reprezentant al acelor deputați, acum din fericire dispăruți, cari veneau în Cameră (ca și advocații începători la tribunale) cu numeroase volume de autori și voiau să dea cuvintelor lor o deosebită greutate prin citarea cât mai multor pasaje din diferiți scriitori străini, a căror părere însă nu proba niciodată nimic, fiindcă eră scoasă din legătură și se aplică la împrejurări nepotrivite.

Câteva exemple vor pune și pe cetitorii de astăzi în stare să și facă o idee de felul elocvenței răposatului om politic.

Pe timpul ministerului Lascar Catargi dela 1871—1876 se adusesese în desbaterile Camerei un proiect pentru modificarea legii comunale. La discuția generală ia parte și Nicolae Blaramberg (ședința dela 25 Ianuarie 1874) și, vorbind contra proiectului—Blaramberg eră totdeauna contra —, zice între altele:

Ce este comuna? Este ea o născocire? O creațiune a legiutorului? Nu, d-lor, existența comunei este anterioară Statului. *Royer Collard* zicea în 1818: «Comuna ca familia, este anterioară Statului, legea politică o găsește și nu o crează». Și un alt spirit eminent: d-l *Tocqueville*, caracterizează astfel instituțiunea comună: «În comună reșede forța popoarelor libere. Instituțiunile comunale sunt pentru libertăți ceea ce școalele primare sunt pentru știință» etc., etc. Dar mai țin la o cestiune, și aceasta ca să vă arăt, că și capetele încoronate, *în momentele lor lucide*, aprețiază libertățile comunale. *Carol Albert*, regele martir al Piemontului și părintele regelui Galantuomo, zicea în expunerea de motive a edictului dela 1847: «Libertățile comunale au fost totdeauna considerate de predecesorii noștri ca izvorul pur al spiritului național și al amorului lor».

Apoi aduce lungi citate din *Vivien, études admi-*

nistratives, t. 2, p. 15; iar ca argument final a-daogă :

D-lor, ce vă spun aci, nu este numai părerea mea. D. *Dal-loz* susține aceeaș teză la cuvântul comună, § 203, și o susține mai pe larg decât am putut-o face cu aci. *Macavel* este de aceeaș părere.

Vezi bine, dacă Dalloz și Macayel sunt de părerea d-lui Blaramberg, proiectul guvernului eră nimicit !

Când mai târziu, în o altă Cameră conservatoare, se discută darea în judecată a ministerului Ioan Brătianu, Nicolae Blaramberg ocupă tribuna cinci zile dearândul cu opintirile sale de a face pe deputați să voteze acuzarea—Blaramberg aveă totdeauna să acuze pe cineva, — dar simțind că majoritatea nu pare accesibilă la pornirile de răsbunare politică, exclamă :

În fața acestui trist și disperător spectacol, în fața acestor palinodii neiertate, mai că-mi vine să-mi întorc fața și să strig cu acel prizonier liberal : *Ramenez moi aux carrières*, întoarceți-mă în întunericul și în adâncimile pământului, dar redați-ne inimele și caracterele de altădată, readuceți-ne la timpii, când — deși sclavi sau tratați ca astfel — puteam cel puțin, însușindu-ne acel vers cunoscut al poetului italian, să exclamăm : *Siamo schiavi, si, ma schiavi ognor fremendi*, suntem sclavi, este adevărat, dar sclavi în veci vii, în veci tresărind. (Ședința Camerei dela 25 Ian. 1890).

Și acum, vrând să dovedească pentru ce este necesară darea în judecată a lui Ioan Brătianu și a altor 8 miniștri liberali, o face iarăș cu înjirarea autorităților străine. Incepe cu reproducerea unui script al împăratului Germaniei, care ocupă o coloană din Monitor; apoi vine citarea lui *Tonissen*; apoi prin cuvintele

dar iată ceva și mai explicit, și mai topic, și mai interesant în acest sens: e vorba de un memoriu coronat de Academia belgiană asupra responsabilității ministeriale, de memoriul d-lui Oswald de Kerchove de Denterghem,

introduce lungi și numeroase pasagii din acest Kerchove de Denterghem, care umple mai multe coloane din Monitorul oficial. Se înțelege dela sine că nu lipsește nici *Dalloz*, nici *Sirey*; și la sfârșit vine chiar rândul dicționarului lui *Maurice Block*.

Incurcată în marea cantitate a citatelor, dicțiunea oratorului nostru nu putea fi decât mereu întreruptă — «sacadată», cum ar fi zis el, — iar când ajunge la declamarea unor cuvinte străine, ca cele reproduse mai sus *ramenez-moi aux carrières. siamo schiavi, ma schiavi ognor fremendi*, glasul său devenea «strident».

Cât pentru franțuzismele Blarambergiane, de mult semnalate ca o anomalie literară ¹⁾, ele nu lipsesc din nici o manifestare publică a sa, fie vorbită, fie scrisă, și sânt așa de extraordinare, încât este de mirat că n'au trezit mai de timpuriu veselia publicului.

În faimosul discurs din ședința Camerei dela 30 Ianuarie 1871, în care atacă scrisoarea Princepelui Carol, numită inexact «căt-re Auerbach», și amintește Domnitorului nostru soarta împăratului Maximilian din Mexico, intransigentul deputat zice:

Cât pentru pretinsa noastră sărăcie morală, cât pentru lipsa de virtuți *civice* în raport cu alte popoare, modul cu *care ne-am tras* în curs de secole din dificultăți (*nous nous sommes tirés*) ce au *amportat* alte popoare, dovedește în destul dacă în România a fost vre-odată *dizetă* de inimi și de inteligenți. Cât pentru nevoița noastră de a *ne lăsa guvernă* (*de nous laisser gouverner*), este numai inversul, inversul singur care este adevărat.

¹⁾ Vezi vol. II, pag. 167.

Și pentru ca să nu se creadă că de la acest discurs din 1871 încoace sau cel puțin de la critica neologismelor sale în «Convorbirile literare» din a. 1881, unde i se citează exemple ca

anguementuri,
efasment momentan,
a pune la profit istoria,
a da schimbul (*donner le change*), etc.

oratorul nostru s'a îndreptat, sfârșește lungul său discurs dela 1890 pentru darea în judecată a lui I. Brătianu cu următoarea frază:

Voi rămâneă chiar și când (*quand même*) omul adevărului,
al libertății și al justiției,

Pentru acest «om al adevărului chiar și când» toate semnele caracteristice ale elocvenției sale, și erudiția citatelor, și politeța externă cu distincția franțuzismelor, și intransigența față de tron erau numai aparențe fără realitate.

Erudiția unui om, care pentru orce discuție mai însemnată aduce o mulțime de autori străini, deșteaptă din capul locului îndoiala celor cunoscători; căci este evident că cel ce împrumută prea mult dela alții, are prea puțin în sine. Dar dovada deplină în această privință a făcut-o d. George Popovici, pe atunci în Bucovina, apoi în București, care într'o «dare de seamă critică», apărută în «Convorbiri literare» dela 1 Noemvrie 1886, asupra voluminoasei cărți a lui Nicolae Blaramberg: *Essai comparé sur les institutions et les lois dela Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*. arată pas cu pas ignoranța scriitorului francez-român și înlocuește însuș nenorocita lucrare cu cea mai luminoasă deslușire a chestiei.

Și nici politeța cu franțuzismele ei nu erà mai întemeiată, căci veșnica amărăciune a nemulțumitului izbucneà uneori fără voie în cuvintele cele mai puțin delicate. Așa în discursul său din ședința Camerei dela 25 Ianuarie 1890 pentru acuzarea lui Brătianu :

Domnilor, încep a crede că am trăit prea mult, deoarece mi-a fost dat de a vedeà pe atâți tovarăși de luptă întorcându-se ca cănele din biblie la vârsătura lor,

sau în continuarea aceluiaș interminabil discurs, când zice despre unii din adversari săi :

Dacă aș fi avut un ocean în pieptul meu, tot nu mi-ar fi fost de ajuns ca să le pot scuipà în față tot disprețul meu.

În asemenea expresii se trădà adevărata fire a lui Nicolae Blaramberg.

Iar cât pentru intransigența față de Coroană, a fost destul admiterea sa într'un cabinet pe sfârșite, pentru ca în puținele zile a le funcționării în capul ministerului justiției, dela 5 la 26 Noemvrie 1891, să se declare în Cameră nepoftitul apărător al prerogativelor Regelui, pe care nimeni nule atacà, și să preschimbe vechiul antidinasticism cationian într'un nou dinasticism mai bizantin.

Însă nici Nicolae Blaramberg, nici Gheorghe Brătianu nu reprezentau quintesența artei oratorice după gustul publicului dela 1866 la 1884; adevăratul ei reprezentant erà d. Nicolae Ionescu, și aveà dreptate *Ritorica* lui Gusti să-l numească «principele elocvenței române» de atunci.

Pe d. Nicolae Ionescu nu e de trebuință să-l descriem, căci din norocire se află în mijlocul nostru și e plin de viață († 1905). Dar se impune să ne

ocupăm de discursurile sale cu atât mai mult, cu cât ele dau tinerei generații de astăzi o enigmă de deslegat. Nu doar că ar fi enigmatică favoarea, de care s'a bucurat «oratorul» din punctul de vedere al elocvenței în sine. D. Nicolae Ionescu erà înzestrat în gradul cel mai mare cu darul vorbirii: știà să vorbească și-i plăceà să vorbească. Glasul său erà din cele mai melodioase, gama întreagă a modulațiunilor îi sta la dispoziție, cuvintele curgeau din belșugul unui isvor nesfârșit, fraza erà totdeauna stilistic corectă și adeseori cu măiestrie armonizată. Cum se nășteà o discuție, omul se simțeà în elementul lui, și săltà în vorbă ca peștele în apă; aveà și curajul de a se amestecà în toate, mai ales în chestii personale, și puterea fizică de a o duce înainte fără nici o oboseală. Până aci toate sunt firești.

Unde începe enigma, este când vrei să-ți dai seama de *înțelesul* discursurilor sale, când afli că d. Nicolae Ionescu a trecut multă vreme de om politic serios și că în acea primă epocă vorba sa în parlament erà ascultată pentru interesul discuției, cu gândul de a găsi argumente valabile pentru sau contra unei idei. Cine încearcă astăzi să citească debaterile Corpurilor legiuitoare din acest punct de vedere, rămâne nu numai desamăgit, ci deadreptul uimit: nici un discurs al d-lui Nicolae Ionescu, dar absolut nici unul, nu arată vre-o consecvență a cugetării, nici unul nu cuprinde vre-un raționament admisibil, nici unul nu este menit să dovedească ceva, nimeni nu poate ști la începutul vorbirii la ce concluzie va ajunge sfârșitul, nici oratorul însuș; căci acesta este ostensibil stăpânit de cea mai caprițioasă mobilitate a impresiilor: un aplaus, o întrerupere îi abate gândul spre alte obiecte, și discursul apucat într'o direcție continuă

de regulă în direcție opusă și sfârșește rătăcit. De aci se explică și mulțimea și lungimea discursurilor lui Nicolae Ionescu: cine se joacă de-a cuvintele, e totdeauna gata să vorbească și nu vrea și nu știe să sfârșească.

Înainte însă de a căuta să ne explicăm enigma succesului, fie și trecător, trebuie să dăm cititorului o probă a acelei elocvențe, și va fi echitabil să alegem proba din discursurile ținute de d. Nicolae Ionescu cu prilejul revizuirii Constituției, deoarece d-sa trece de foarte competent în materie și are mai ales reputația de a cunoaște bine parlamentarismul englez.

Reproducem aci câteva părți din discursul rostit în ședința Camerei revizioniste dela 5 Mai 1884, relativ la fixarea numărului deputaților. «Oratorul» începe:

Domnilor, onor. reprezentant al colegiului al treilea din Craiova. . .

Trebuie să știți, că d. N. Ionescu voi să introducă în parlamentul român obiceiul englez de a nu cită deputații pe nume, ci după colegiul lor electoral. În cazul nostru, acel «onor. reprezentant al colegiului al treilea din Craiova» eră bietul domnul Ciocazan, cu care d. Ionescu intrase în luptă. Așa dar:

D-lor, onor. reprezentant al colegiului al 3-lea de Craiova. v'a propus o normă după care să dispuneți distribuția reprezentanților naționali în colegii. . . că populațiunea trebuie luată de bază pentru distribuția reprezentanților naționali. Cutez a atacă de frunte această credință populară, fiindcă astăzi nici maxima *vox populi vox Dei* nu mai este ade-vărată, nu numai pentru că nu este D-zeu pentru unii, pentru filosofii atești, dar pentru că poporul nu totdeauna se exprimă cu acea maiestate cu care *A-Tot-puternicul* prezidă la fenomenele naturei. Prin urmare vedeți, dacă această

maximă *vox populi vox Dei* se atacă, cum nu am atacă noi norma propusă de d. Ciocazan, ca în proporțiune cu numărul alegătorilor să fie și numărul reprezentanților?...

Ce haz are raționamentul din chiar primele poziții ale discursului! Numărul deputaților în raport cu al alegătorilor e o credință populară (?), însă maxima *vox populi* ne mai fiind adevărată, de vreme ce poporul nu se exprimă cu maiestătea lui Dumnezeu (!), trebuie să nu proporționăm deputații după alegători.

Inceputul promite; să vedem urmarea:

Alte principii, alte elemente trebuie să luăm de normă, ca să distribuim reprezentațiunea națională într'o țară. Trebuie ca reprezentațiunea națională a țării să fie astfel diseminată, încât ea să porceadă din organismul întreg al țării și să se formeze acea esență cugetătoare și deliberativă, care în adevăr să se poată numi reprezentațiune a unei țări (Aplause). Acum ca concluziune a aplauselor d-stră, este că, în lipsă de o bază mai raționabilă, să ne mulțumim cu ce avem astăzi, să ne mulțumim... cu județul. Județul este baza colegiilor noastre. Sunt județe care au sub raportul eclesiastic o importanță, sunt altele cari au o importanță mai mare sub raportul comercial...

Aici întrerupe d. Costescu-Comăneanu cu vorbele «altele sub raportul militar», și numai decât d. Ionescu prinde ideea, schimbă direcția vorbirii și începe următoarea tiradă militaro-istorico-patriotică:

Asemenea altele sub raportul militar. Vedeți că admit importanța județelor și sub raportul suvenirilor patriotice. Eu regret că catedrala dela Târgoviște nu se repară, căci ar merita să facem din Târgoviște un muzău al patriotismului. Eu nu sunt materialist și nu admit numai interesul material ca măsură a importanței reprezentațiunii. Înțelegeți dar, că nu voi cere dela d-stră milă și grație pentru patria mea cea mică, Moldova; să fiți siguri că nu voi imploră grația d-voastră, ca să vă cer un număr de reprezentanți cuviincios și la înălțimea importanței acestui Stat, care

a ilustrat anele patriei și a contribuit cu contingentul său la unirea României. Nu voi cere, zic, grația d-voastră, ca să dați Moldovei un număr de reprezentanți cuviincios așa cum ar merita pentru importanța ei din trecut, pentru sacrificiile făcute în prezente și pentru patriotismul ei viitor (Aplause)

Raționamentul e totdeauna uimitor: «eu nu sunt materialist, eu admit importanța județelor sub raportul suvenirilor patriotice, prin urmare *nu* voi cere să dați Moldovei un număr de deputați după importanța ei patriotică». Dar să vedem mai departe :

Eu nu voesc să anticip asupra viitorului, dar, dacă ar fi să vă fac o propunere, aceasta ar fi baza pe care v'ași propune să o adoptați, căci mi se pare că este un nou câmp încă înțelenit, nedefrișat, nespărt; așa zice: să luăm de bază interesele *economice* ale țării, să dăm țării un Parlament care să fie în raport cu interesele economice ale țării, pentru că numai interesele economice și sociale sunt cele mai permanente, sunt acele care au tradițiunile lor din trecut și o perspectivă extraordinară pentru viitor (Aplause).

Aici discursul apucă direcția opusă. Mai înainte stăruiă asupra «suvenirilor patriotice», alături de interesele «materiale», acum cere ca bază «interesele economice», pentru că *numai* interesele economice etc. etc.

Însă concluzia părăsește și această direcție, lăsând auditorul rătăcit în mijlocul drumului. Căci iată sfârșitul argumentării:

Aș putea să vă propun (baza economică), dar nu o fac, pentru că nu voi să vă aduc aici teoriile filosofilor moderni, precum a făcut-o onor raportor.

Să mai continuăm exemplele? Sunt toate la fel. Ne mărginim a cită încă un pasagiu de pe la mijlocul acestui discurs și a reproduce ca încheere caracteristicile fraze finale.

Fiindcă nu putem face o lege electorală cu totul liberală cât o dorește d. primar de București Fleva, care voește să întinză sufragiul, să întinză votul încât să dăm dreptul și femeilor ca să voteze.

Dar aici îl întrerupe d. Petre Grădișteanu: «Mai sunt și alții, nu numai d. Fleva», și d. Ionescu se acată îndată de ideea cea nouă și o învărtește astfel:

Eu, departe de a blama, arăt că trebuie să protegem pe votanți, pentru că ei nu sunt singuri; pe lângă dânșii sunt și expresiunile altor ființe, poate mai multe, afară din cercul electoral, și trebuie să ne gândim la inteligența aceea care este pe din afară, trebuie să ne uităm la mulțimea cealaltă a populațiunei, trebuie să ne uităm la partea cealaltă pe care o reprezintă mamele române, totdeauna tinere la cugetare, căci mamele române totdeauna au aceeaș iubire și aceeaș înțeleală de cugetare.

Hazul argumentării se repetă pretutindeni: de oarece mamele sunt tinere la cugetare, trebuie să protegem pe votanți!

În sfârșit oratorul își termină lungul discurs cu următoarele propoziții:

D-lor, vom discuta în parte fiecare amendament propus, și veți adopta pe care-l veți voi. (Aplause).

Aplausele însemnate în Monitor ar fi aici inexplicabile — căci fraza este din cele mai anodine, — dacă nu ne-am aduce aminte că d. Nicolae Ionescu avea glas frumos și dicțiune armonioasă. Cuvintele din urmă «veți adopta pe care-l veți voi» trebuie să fi fost rostite cu o deosebită vocalizare a sunețelor *a, e, o, i*, așa încât să fi produs în auditor un fel de încântare muzicală, fără nici o privire la înțeleș.

Vă cer scuze, d-lor, că nu v'am vorbit nici de Moldova, nici de Suceava, nici de Târgoviște, fiindcă sunt sigur că

d-stră veți aprecia vechele centruri ale populației române, și veți ști a face să fie o egalizare în reprezentatiunea națională (Aplauze).

Sfârșitul se potrivește cu tot discursul. Oratorul cere scuze că n'a vorbit de Moldova, Suceava și Târgoviște, pe când vorbise anume și de Moldova și de Suceava și de Târgoviște; și conchide la «egalizarea reprezentatiunii naționale», de care nu se pomenise decât poate în propunerea Ciocazan, pe care însă oratorul o combătea.

După exemplele citate mai sus este lucru vedelat, că dela «această sirenă a cuvântului» nu ne putem aștepta la nici o idee politică de oarecare valoare, la nici o activitate publică de oarecare folos. Din contră începem a înțelege modificarea judecății asupra celebrităților din acea epocă a oratoriei și inaugurarea unei a doua epoce, cea dela 1884 la 1889, de care ne vom ocupa în capitolul următor, căutând în acelaș timp să deslegăm și enigma, cum de niște înșirări de fraze fără noimă au putut trece atâta vreme drept discursuri parlamentare și autorul lor drept orator politic serios.

II.

Dacă exemplele de elocvență citate în capitolul precedent au produs asupra cetitorilor impresia de veselie pe care am avut-o și noi, dovada despre schimbarea judecății în privința oratoriei noastre politice este prin chiar aceasta făcută. Declamația goală a lui Giorgio Brătianu, erudiția citatelor lui Nicolae Blaramberg și confuzia ideilor d-lui Nicolae Ionescu, cari toate împreună n'au împiedecat publicul din epoca dela 1866 la 1884 să considere pe autorii lor drept celebrități parlamentare, sunt

astăzi socotite după cum merită și nu mai pot figură decât ca niște semne de rătăcire a gustului și a judecății. Pe atunci acei trei deputați au putut trece drept oratori, astăzi ei nu trec decât de retori, după definiția dicționarului «francezo-românesc» al lui Poenar, Aaron și Hill dela 1841: «retor se zice *spre rău* de acela a, căruia toată elocuența stă într'un stil prefăcut, îngâmfat și declamatoriu», de vreme ce pe orator îl definește *spre bine*: «acela, care compune și pronunță cuvinte de elocuență».

Vorba «orator», în accepțiunea ei generală, este un neologism: dicționarul academic Laurian-Maxim îl însemnează cu steluța * cuvintelor importate după 1830; dicționarul dela Buda din 1825, cu tot latinismul exagerat al etimologiilor lui, nu-l are de loc, ci are numai «ritor», introdus firește odată cu influența culturii grecești, cam pe la 1700, precum se și găsește în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir dela 1704, pe când Nicolae Costin, cu 13 ani mai în vârstă decât Cantemir, pomenind undeva de «Țițero», îl perifrizează «acela domnul voroavei râmlenești». (*Predoslovie la Cartea pentru Descălecatul dintâi*).

Cu grecescul «ritor» s'a întâmplat însă ceea ce s'a întâmplat cu slavonescul «jupân», care din înaltul său rang social de odinioară s'a coborât la cârciumarul evreu. Și ritorul, sau cu actuala pronunțare francezo-latină retorul, s'a coborât în termometrul valorilor, și din orator ce era mai înainte, a ajuns la definiția dicționarului dela 1841, apropiindu-se astfel de familiarul guraliv sau limbuteu.

Atât oratorul, cât și retorul și limbuteul au darul vorbirii; dar oratorul vorbește pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbuteul pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situații publice, afirmarea sau combaterea unei idei,

convingerea unui auditor; mobilul retorului este dorința de a trece de orator sau îngâmfarea erudiției sau încântarea de sonoritatea propriilor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca și el în vorbă or unde și or cum. Pe orator îl stăpânește scopul, pe retor deșertăciunea, pe guraliv mângârirea de limbă. De aceea oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul numai una trecătoare, limbutul nici una.

Distanța între aceste trei grade este așa de mare, încât te miri cum de a putut vreodată scăpa atenției publicului mai cult, și îndeosebi îndelungata reputație de orator politic a d-lui Nicolae Ionescu, în care din contră se arătau din capul locului toate notele clasice ale retorului *natus ab ostentatione declamatoria, non ad utilitatem, sed ad jactationem*, cum îl descrie și-l deplânge Quintilian (IV, 3), e așa de enigmatică, încât cere o îndoită explicație: întâi cum de s'a putut întâmpla, și al doilea, dacă s'a întâmplat, cum de s'a putut schimba.

S'a putut întâmpla, fiindcă majoritatea oamenilor noștri politici dintre anii 1866 și 1884 avea încă dispoziția sufletească a celor dela 48, cari în entuziasmul lor pripit confundau cugetarea cu vorba și vorba cu fapta. Pentru ca deosebirea să fie făcută, trebuie ca vorba să aibă înlesnirea manifestării dela tribuna unor adunări numeroase sau cel puțin de pe catedra unor școli superioare, de unde să fie controlată în raportul ei cu gândirea; iar priceperea raportului între gândire și lucrare presupune o întinsă împărtășire la viața politică. Când aceste condiții sociale nu sunt îndeplinite, publicul cel mare ia cuvântul drept idee și idea drept acțiune.

Așa a fost la noi în anul 1866 și în primii ani după promulgarea Constituției. Cine a cunoscut

pe răposatul Aristid Pascal, care în toată viața lui nu s'a distins nici prin judecată nici prin acțiune, înțelege valoarea Constituantei dela 1866 din faptul, că acest Aristid Pascal a fost ales raportorul ei pentru proiectul marelui «pact fundamental». Aristid Pascal raportorul unei Constituții? Când te gândești la așa ceva, te apucă medievalul *horror vacui*, și la cetirea desbaterilor Constituantei pricepi opinia lui Pitt, că răbdarea e însușirea de căpetenie a unui șef de guvern.

Pe vremea aceea, cu cât vorba era mai pompoasă, cu atât se confundă mai ușor cu ideea și părea mai aproape de fapta măreață. În anul 1866, îndată după răsturnarea lui Cuza, unul din fruntașii dela 48 putea să adreseze Capitalei următoarea proclamație (v. *Românul* dela 3 Martie 1866):

Români!

În mai puțin de 2 luni ați trăit mai mult de 2 secolii. Voi, născuți de eri la viața libertății, ați devenit învățătorii lumii civilizate. Europa, uimită de înțelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale și așteaptă tot dela voi. Nu simțiți, fraților, că Dumnezeuia furnică în toată ființa voastră?

fără ca rudele să fi cerut punerea sa sub interdicție. Și astfel când ceva mai târziu Giorgio Brătianu declamă: «umbrele cad succesivamente în acel abis obscur, vag, insondabil care se numește noian», și când Nicolae Blaramberg strigă: «voi rămâneți chiar și când omul adevărului, al libertății și al justiției», sau când d. Nicolae Ionescu cântă: «trebuie ca reprezentațiunea națională să porceadă din organismul întreg al țării și să se formeze aceea esență cugetătoare și deliberativă, care în adevăr să se poată numi reprezentațiunea unei

țări», publicul lipsit de experiență îi ia drept oratori serioși și crede că vorbele lor sunt semnele unei cugetări și premergătoarele unei acțiuni conforme.

Atâta bună credință și atâta naivitate sălășluia pe atunci în sufletul cetățeanului român și probabil și în acela al multor reprezentanți ai săi din parlament.

Dar încetul cu încetul a venit experiența unei vieți mai amplificate și mai complicate, și a venit în cele mai felurite chipuri. La numeroasele discursuri rostite în Corpurile legiuitoare s'au adăugat cele ținute în alte adunări, în întrunirile publice liber convocate; apoi a crescut suma oamenilor culti eșiți din universități și din ce în ce mai deprinși cu sistemizarea și consecvența ideilor; în sfârșit va fi contribuit pentru o mică parte și critica literară, la început ea însăși criticată, dar cu vremea cucerindu-și terenul.

Însă pentru ca în mai puțin de 20 de ani să se producă o așa schimbare în judecata publicului, a trebuit să intervie o împrejurare mai puternică, un însemnat eveniment extern, care să împreuneze oarecum micile modificări parțiale și să le dea o formă mai încheșată. Această împrejurare noi credem că a fost războiul dela 1877—78 și soarta României la congresul dela Berlin. Războiul este cea dintâi mare acțiune, care a pătruns în cugețele tuturilor și i-a făcut să simtă deodată deosebirea între vorbă și faptă, iar asprimea tractatului dela Berlin față de victorioasa noastră țară a învederat distanța ce desparte frazeologia unui partid, fie cât de liberal, de cuminenția unui patriotism mai realist.

Revizuirea Constituției din primăvara anului 1884 a fost cel din urmă prilej, în care vechea declamație a «oratorilor» dela 1866 s'a mai putut arăta

în toată fala ei; căci îndată după aceasta, — poate chiar prin aceasta, — descrește, iar în dezbaterele pentru acuzarea lui Brătianu expiră, văzându-se înlocuită cu un alt gen al elocvenței, un gen deocamdată superior numai în ceea ce privește raportul dintre vorbă și cugetare.

E caracteristic, că tocmai în toamna aceluia an cu revizuirea Constituției apare pe scena teatrului național *Scrisoarea pierdută* a d-lui Caragiale, jucată pentru prima oară la 13 Noemvrie 1884. Adică nu e caracteristic că apare, ci este caracteristic că este îndată primită cu cea mai mare faoare și își păstrează succesul pretutindeni în țară pe unde se reprezintă. Discursul lui Cațavencu la întrunirea electorală din actul al 3-lea seamănă ai-doma cu discursurile «celebrităților» din prima epocă a elocvenței noastre politice, de care se vede că publicul este acum saturat și începe să râdă.

Dar ceea ce ne îndreptățește mai cu deosebire să datăm începutul epocii a doua dela anul 1884 este ivirea unor tineri deputați eșiți din primele alegeri după revizuire ca reprezentanți ai noii generații de atunci. Aceștia sunt: d-nii C. C. Arion, C. Dissescu, Alexandru Djuvara, Take Ionescu și Alexandru Marghiloman.

Intr'o privință, adică din punctul de vedere general al oratoriei, câteși cinci se aseamănă și împreună dau nota distinctivă pentru noua fază a elocvenței române. În contrast cu vechile ilustrațiuni retorice, tinerii oratori din epoca a doua se feresc de sonoritatea goală a banalităților, de orce declamație fără înțeles, de aparența erudiției cu citatele străine; câteși cinci vorbesc numai când au ceva de spus, și vorba lor are totdeauna un scop politic precis.

Așa au și fost îndată primiți și recunoscuți de

cei ce i-au ascultat, și acest moment psihologic în evoluția opiniei publice ne-a îndemnat încă de acum 15 ani să analizăm în *România liberă* un discurs al d-lui Alexandru Djuvara (ținut în ședința Camerei dela 23 Noemvrie 1887) și să-i laudăm fără rezervă forma oratorie, combătându-i de altminteri tendința politică a apelului către Rege.

Aici, unde ne preocupă numai partea literară și întru câtva educativă, trebuie să dăm și cititorilor actuali prilejul de a constata în această privință deosebirea dintre cele două epoci ale elocvenței române, și de aceea reproducem câteva exemple tipice din discursul d-lui Djuvara, relevând mai ales, cum am făcut-o și în *România Liberă*, «acele comparații fericite cari au dat ideilor o formă plastică și le-au făcut accesibile înțelegerii tuturor». Așa când d. Djuvara se adresează către miniștrii liberali de atunci (Ioan Brătianu, Eugeniu Stătescu, Dimitrie Sturdza, etc.):

Privind majoritatea, vi se pare că țara este cu d-voastră, dar în realitate ea v'a părăsit încă de mult. Vi se întâmplă aceea ce astronomii zic că se întâmplă cu unele stele: noi le vedem deși ele sunt stinse, pentru că depărtarea lor este atât de mare, încât razele lor din urmă încă nu ne-au sosit!

Se vede de aici că d. Alexandru Djuvara trecuse în opoziție. «Liberală» nu e vorba, dar opoziție.

Așa când le zice acelorași miniștri :

Eri revoluționari, răsturnători de meșerie, și azi curtizani, dinastici de interes, n'ați știut nici odată să păstrați atitudinea verticală a omului care respectă, fiindcă știe să se respecte pe sine.

Așa când se exprimă mai energic :

Regim al forței brutale, aveți ca emblemă băta. V'ați slujit de dansa foarte adesea și i-ați încercat pe spetele cetățenilor fără milă puterea de convingere. Ați uitat însă un lucru, ați uitat o calitate, singura calitate a bătei, care reese din însuș principiul constitutiv al acestui instrument de guvernământ: ați uitat că băta are două capete.

Și când vorbește de consecvență în acțiunea politică:

D-lor, în politică ca și în fabricarea, în baterea monedelor, există o toleranță: se poate ca o monedă să varieze într'un cerc restrâns al valorii ei. Tot așa și în politică, puteți venind la guvern să atenuați oarecum punctele prea ascuțite ale teoriilor d-voastră din opoziție: dar ca să săriți dela un pol la altul, să veniți să spuneți astăzi, când sunteți la putere, contrariul de ceea ce spuneți când erați în opozițiune, aceasta întrece orice toleranță și vă atrage pe terenul moralei publice echivalentul pedepsei pe care o merită falșificatorul de monede: rigoarea legilor și disprețul public!

Așa când prevede rezultatul alegerilor viitoare, dacă s'ar face (cum s'au făcut) sub guvernul de atunci:

Aluatul electoral, plămădit prin mii de presiuni fără seamăn, va zămisli în durere o reprezentățiune informă, în care îi va fi rușine țării să se recunoască.

Așa când se ridică încontra frazeologiei și a dinasticismului colectivităților:

Protestațiunile de liberalism, frazele le vedem pretutindeni, credința nu o vedem nicăieri, și nu a putut fi drapel liberal petecul din care s'au croit livrele dinastice.

Așa când vorbește de d. Dimitrie Sturdza în-deosebi:

Eu nu citesc niciodată fără un profund desgust proza baronului de Hahn devenit consilier al Coroanei, proză a cărei flori de retorică, ajungând la treptele Tronului, îmi amintesc înflorirea buruenelor de distrugere, cari nu cresc pe scările

palatelor decât ca să despice pietrele și să anunțe ruina și desolațiunea. Căci toate puteți să le faceți, d-lor, un lucru numai nu: Nu veți putea face ca țara să uite, nu puteți să ștergeți trecutul.

Are dreptate d. Djuvara: toate se pot face, numai trecutul nu se poate șterge, și dacă am compara vre-unul din ultimile d-sale discursuri cu cel dela 1887... am trece peste marginile revistei ce binevoește a ne publică articolele de față și prin urmare trebuie să ne oprim dela orice reflecție asupra variațiilor politice ale d-lui Djuvara. Despre ultimile d-sale discursuri, din punct de vedere al valorii oratorice, vom mai vorbi de altminteri în partea a treia a acestei mici cercetări, și atunci ne vom da seamă de un nou progres al judecății, adevărat de a treia fază a elocvenței noastre parlamentare.

Pentru moment ne este mai interesant să ne întrebăm de ce n'am analizat la 1887 vre-un discurs al celorlalți patru reprezentanți ai tinerei generații de atunci? O parte a cauzelor este în legătură cu însaș atitudinea lor și merită să fie împărtășită cu atât mai mult, cu cât de atunci încoace cariera lor publică s'a ridicat până la treptele cele mai înalte a le ierarhiei statului, câteși cinci au devenit miniștri, unii mai curând, alții mai târziu, unii după merit, alții după împrejurări.

Pe d. C. C. Arion, a cărui cultură literară ne ar fi atras îndeosebi atenția, se întâmplase să nu-l auzim vorbind de loc până atunci. De d. Alexandru Marghiloman, cu toate că se distinsese în Cameră prin eleganța și claritatea cuvântărilor sale, nu se cădea să vorbim, fiindcă politicește se apropiase de «junimiști» și o lăudare a d-sale ar fi fost bănuită de parțialitate. D. Dissescu, lasă că din punct de vedere al talentului oratoriu nu eră deopotrivă cu ceilalți — chiar glasul d-sale aveă ceva

nazal-bisericesc — câștigase tocmai atunci, pe drept sau pe nedrept, oarecare notorietate în lumea politică prin anecdota că, la stăruințele liberalilor disidenți de a-l face și pe d-sa să treacă în opoziție, ar fi răspuns, «dar cine îmi garantează, că va cădea Brătianu?» și se înțelege, că un astfel de reprezentant al națiunii nu putea fi citat ca exemplu parlamentar.

Rămâneà d. Take Ionescu, incontestabil cel mai activ, cel mai isteț, cel mai semnalat din tinerii deputați ai acelei epoci. Însă imaginea d-sale nu se înfățișă în simplitatea cerută pentru un prototip de elocvență, fiindcă erà complicată cu oarecari elemente «imponderabile» ale atmosferei parlamentare ce-l încunjură. Prinul d-sale discurs, ținut în ședința Camerei dela 4 Decembrie 1884, în care afirmă că tinerii trebuie să se caracterizeze prin muncă și prin modestie, se întinsese cam mult asupra bunelor rezultate ale revizuirii liberale, asupra neputinței conservatorilor de a face vre-o reformă, asupra justiției, asupra școalelor, asupra finanțelor. A doua zi i-a răspuns Mihail Kogălniceanu (atunci a întrebuintat și compararea cu vicleimul) și l-a salutat astfel :

Am văzut pe un tânăr reprezentant al națiunii, pe d. Take Ionescu, suindu-se la această tribună și ținându-ne un discurs cu mult talent. Mă grăbesc a-i aduce omagiile mele, mai cu samă pentru profesiunea de modestie ce a făcut-o... și-i sunt recunoscător că modestia d-sale a găsit și a dat soluțiune la toate problemele ce se agită în această țară... A dat soluțiune la o mulțime de probleme pe cari nimeni până astăzi nu a putut să le deslege, dar cari de către d-sa au fost deslegate.

Mihail Kogălniceanu treceà drept bun cunoscător de oameni, și astfel ne-am ales în *România Liberă* dela 28 Noembrie 1887 numai cu discursul d-lui Alexandru Djuvara.

III.

A treia și cea din urmă fază a elocvenței politice române se poate data dela 1899 încoace. Paralel cu formarea ei merge schimbarea judecătii publicului, căci una determină întrucâtva pe cealaltă. Genul predominant al oratoriei unei epoci nu se poate introduce și menține într'un mod mai durabil decât prin simpatia auditorului. Dacă d. Nicolae Ionescu și ceilalți au vorbit în vremea lor așa de des și așa de mult, o mare parte a deputaților trebuie să fi fost de conivență cu ei, adecă trebuie să-i fi ascultat, fie cu plăcere, fie cu răbdare, dar să-i fi ascultat.

Când un fel de oratorie nu este pe placul parlamentului, nici nu se poate desvolda înăuntrul lui: majoritățile găsesc ușor mijlocul de a descuraja pe vorbitorul nesuferit. În această privință începuturile parlamentare ale d-lui G. Pallade sunt instructive; discursurile d-sale de opoziție în contra regimului lui Ioan Brătianu de pe la 1887 fiind puțin gustate de majoritatea Camerii de atunci, deputații se înțeleseră între dânsii să părăsească sala ședințelor îndată ce d. Pallade se întindea la vorbă, și astfel vânjosul opozant a fost silit să-și schimbe tonul cam suburban al manifestărilor d-sale. O dată, de două ori se poate tolera orice soi de vorbire într'un parlament; dar rădăcină nu prind decât discursurile, cari corespund cerințelor epocii și câtă vreme corespund acestor cerințe.

Impresia că judecata publicului cult asupra oratorilor noștri politici a făcut în anii din urmă un nou progres și a intrat în a treia fază a ei, se poate dobândi din mai multe simptome ale vieții publice.

Și mai întâi din faptul caracteristic că, precum unii din oratorii renumiți ai primei epoci au ajuns mai târziu să fie considerați numai ca niște retori și să vadă genul lor de elocvență înlăturat și înlocuit cu altul, tot așa unii din cei considerați ca oratori în epoca a doua încep a scădea în judecata oamenilor și devin oarecum declasați.

Se 'nțelege de la sine că adevărații oratori, cari au fost prețuiți în epocile anterioare, și-au păstrat valoarea lor și astăzi. Dar unde se simte nuanța de progres în mișcarea opiniei publice, este tocmai la diferențierea ivită în privința altora, cari astăzi nu mai întâlnesc favoarea de care se bucurase la început. Publicul de mai nainte se mulțumea cu aflarea câtorva idei și cu expresia lor nimerită ca stil literar; astăzi cere mai mult.

De exemplu d. Alexandru Djuvara, acelaș d. Djuvara, al cărui merit oratoriu pentru epoca a doua l-am relevat în articolul precedent, ne pare acum redus în aprețierea publică. Pentru ca să poată judeca și cititorii, vom citi câteva părți din ultimele d-sale discursuri.

N'ar fi drept să ne ocupăm de cel din ședința Camerei dela 21 Fevruarie 1902, fiindcă în acea zi ne spune autorul că eră «cam bolnav», și după modul cum o spune, trebuie să-l credem. Iată în adevăr începutul vorbirii:

Vă rog să *binevoiiți* a-mi da câteva minute *binevoitoarea* d-voastră ascultare, deoarece fiind cam bolnav nu pot să fiu ajutat prea mult de puterile mele fizice, ca altă dată.

Adică altădată a fost ajutat *prea mult* de puterile d-sale fizice? — Evident, începutul discursului dela 1902 nu e fericit.

Să ne mărginim dar la primul discurs rostit în noua Cameră liberală, la cel din ședința dela 29

Noemvrie 1901. Aici întâlnim mai întâi cu plăcere una din acele comparații, cu care oratorul făcuse la 1887 o așa de bună impresie literară. Vorbind acum, în 1901, de fuziunea grupărilor conservatoare Carp-Cantacuzino din Iulie 1900, zice:

Întâlnindu-se orbul cu paralyticul, a zis paralyticul orbului: «Tu ești vânjos, ai putere, poți să mergi, dar nu vezi unde să te duci; sunt paralytic, dar am și istețimea minții, am și vederea; știu unde să mă duc. Să facem împreună o tovărășie, să-mi împrumuți puterea ta de mișcare și eu îți voi împrumuta luminile mele și astfel împreună ne vom complectă vieța și vom străbate orice criză»...

D-lor, această tovărășie, în care orbul da mijloacele sale de mișcare și în care paralyticul da luminile sale, n'a fost de lungă durată.

Orbul a luat pe paralytic în spinare și a început să meargă. Dar, în scurtă vreme, s'au petrecut două fenomene: Mai întâi paralyticul s'a urecat în capul orbului.

În al doilea rând orbul a simțit repede că terenul îi fuge cu desăvârșire de sub picioare și a zis paralyticului: «Dar eu, de și sunt orb, cred că văd mai bine decât tine», și astfel s'a scuturat și a aruncat pe paralytic la pământ.

Din fericire se pusese în mișcare trenul partidului liberal și, trecând pe lângă paralytic, *onoratul nostru șef d. Sturdza* a dat poruncă să urce și pe paralytic în trenul guvernului.

Și astfel a venit (d. Carp) aci, în această Adunare, pentru ca să avem plăcerea să discutăm politică cu d-sa.

Din punctul de vedere al d-lui Al. Djuvara compararea întrebuintată e un bun mijloc de atac. Povestirea parabolei a ieșit ceva prea lungă, dar aluzia finală la cartelul electoral este foarte hazlie.

Însă acesta ne pare a fi singurul pasagiu de lăudat din tot discursul de atunci. Restul nu a fost decât decepție pentru cei mai mulți auditori.

De ce? Meritele relevate în articolul precedent ca fiind distinctive pentru oratorii epocii a doua au rămas aceleași la d. Djuvara: d-sa se ferește și acum «de sonoritatea goală a banalităților, de aparența erudiției cu citatele străine», vorba sa

urmărește și acum «un scop politic precis», în cazul de față combaterea grupării Carp-Nicu Filipescu și indirect susținerea grupării Cantacuzino-Take Ionescu.

Foarte bine. Dar de ce nu mai produce efectul dorit chiar într'o Cameră compusă aproape exclusiv din membrii partidului de care se ține și d-sa?— Fiindcă opinia publică cere astăzi mai mult dela oratorii parlamentari, și din câteva exemple negative vom înțelege în ce direcție s'au îndreptat pretențiile.

În urmărirea atacului său, d. Djuvara adaogă:

Știți, d-lor, că de obicei partidele politice, în răstimpul dela o sesiune la cealaltă, șefii partidelor politice mai ales, nu agită opinia publică în afară de Parlament.

Când cineva are puțința, ca șef de partid, să se exprime în Parlamentul țării, nu mai merge să cutreere intrunirile publice ca să-și exprime ideile și să-și desfășure programul. Un asemenea lucru nu se întâmplă decât în epocile turburate, când opoziția nu mai vrea să dea răgaz de traiu guvernului; acest lucru nu se întâmplă însă în timpuri normale...

Totuși, d-lor, acesta este fenomenul ce s'a produs: în răstimpul dela sesiunea extraordinară și până acum d. Carp, în *fruntea grupării junimiste*, a pornit dela un capăt la celalt al țării, ca să vestească tutulor că un eveniment politic de cea mai mare însemnătate se petrece.

Imprudența acestei părți a vorbirii d-lui Djuvara a trebuit să-i slăbească autoritatea de la început. Niciodată un liberal cu principii n'ar fi atacat astfel pe un conservator; căci tocmai liberalismul constituțional cere ca între țară și reprezentanții ei să fie contactul cel mai intim posibil și intrunirile publice cât mai dese. În deosebi după școala liberalismului din România, inspirată de C. A. Rossetti, intrunirile erau cerința de căpetenie a vieții politice, și vorba lui despre ducerea în mijlocul națiunii devenise un fel de *cliché* ca și *voește și*

vei putea, luminează-te și vei fi. În ultimul mare discurs dela 2 Aprilie 1884, oarecum testamentul său politic, C. A. Rosetti rostește între altele următoarele cuvinte :

Binevoească a-mi spune câte întruniri au făcut d-ilor (liberal-conservatorii sub conducerea d-lui Lascar Catargi) în acești doi ani? Eu nu am văzut nici una, și i-am provocat meru căci am voit să-i văd și în mijlocul națiunii.

Au zis numai că se duc în mijlocul națiunii, dar eu nu am văzut pe nici unul să se ducă. Imi pare rău că nu s'au dus și imi pare rău că niciunul din partidul meu nu se duce decât numai când sânt alegeri având pe prefect la braț. Mă plâng de amicii mei că nu fac întruniri publice.

Dar ceea ce a sporit încă simțimântul defavorabil al auditorului, este ușurința cu care d. Djuvara făcea unele afirmări de o manifestă inexactitate. Ce e drept, această lipsă de cunoștință de cauză n'a putut-o observa decât elita deputaților; însă desaprobarea oamenilor culți se răspândește imediat și instinctiv în majoritatea unei adunări fie și mai puțin culte, care astfel se urcă în totalitatea ei la un nivel superior fiecărui membru în parte. Pe când d. Djuvara afirmă că

de obicei partidele politice în răstimpul dela o sesiune la cealaltă, șefii partidelor politice mai ales. nu agită opinia publică în afară de Parlament,

eră știut de oameni cunoscători în ale mișcărilor politice că în Anglia, țara model pentru manifestările constituționale, se țin totdeauna numeroase întruniri publice, atât în timpul sesiunii, cât și în răstimpul dela o sesiune la alta, și că în deosebi șefii partidului liberal divizat în două grupări Rosebery și Campbell-Bannerman (precum conservatorii erau atunci divizați în cele două grupări Carp și Cantacuziuno) caută care de care să explice în

întruniri publice programul lor și motivele disensiunii.

D. Alexandru Djuvara vorbește la 29 Noemvrie 1901. Cinci zile după aceasta, 3/16 Decemvrie, Lordul Rosebery, fostul șef al partidului liberal, ține discursul său «imperialist» la întrunirea dela Chesterfield, e deabia o lună după afirmarea apodictică a d-lui Djuvara, antagonistul lui Rosebery, Campbell-Bannerman, șeful partidului liberal înjumătățit, ține și el într'o altă întrunire (30 Decemvrie/12 Ianuarie 1902) discursul răspuns la programul dezvoltat de Rosebery.

Lucrul e elementar, și afirmarea contrară a d-lui Djuvara devine aproape inexplicabilă, afară numai dacă d-sa nu vrea să se mângâie cu vorba franceză *c'est agréable d'avoir de l'esprit, on a toujours quelque bêtise à dire*.

Din acest prim exemplu negativ încep a se lămurii cerințele mai mari ce publicul de astăzi le adresează oratorilor politici: li se pretinde și autoritate în afirmările lor și mai multă competență în chestiile de care se ocupă. Cine prin discursurile sale nu inspiră încredere din acest punct de vedere, nu mai întâmpină bună-primire din partea auditorului.

Să dăm îndată un al doilea exemplu; căci tot așa de vulnerabilă este o altă afirmare din acelaș discurs al d-lui Djuvara:

«S'a zis că partidul liberal, sub conducerea d-lui Dimitrie Sturdza, și-a trădat neamul, iar unul din frunzașii grupărei, d. Marghiloman, in semn de protestare în contra acestei trădări de neam, citea în Camera deputaților faimoasa declarațiune de obstrucțiune. semnată de d. Carp și de gruparea d-sale — cel mai anarhic act politic comis vre odată în țara noastră!

Cel mai anarhic act politic din țara noastră?
Mai anarhic decât detronarea lui Cuza-Vodă de

către cei trei ofițeri, cu știrea maiorului Lecca dela garda Palatului? Mai anarhic decât proclamarea republicei dela Ploești de către fostul căpitan Candiano-Popescu, ajutat de dd. Carada, Stanian și alții? Mai anarhic decât încercarea unor conspiratori dela Mazar-Pașa de a pune pe colonelul Dabija în locul Domnitorului Carol?

Tonul afirmării d-lui Djuvara este foarte dogmatic, dar față de o asemenea nesocotire a faptelor din propria noastră istorie contimporană credința în afirmarea d-sale trebuie să fie foarte sdruncinată. Ea se nimicește cu desăvârșire, îndată ce în chestia obstrucțiunii consultăm actele parlamentare din alte țări, și poate nu este fără interes să ne oprim un moment la acest nou fenomen al parlamentarismului, presupunând că noutatea lui va justifica în ochii cetitorului o paranteză heterogenă.

Declararea de obstrucțiune arată pretutindeni, unde se întâmplă (și în zilele noastre s'a întâmplat în multe parlamente), că opoziția este hotărâtă să întrebuițeze toate mijloacele prevăzute în regulamentul debaterilor pentru a zădărnici o lucrare sau a sdruncina o situație de guvern, pe care le crede excepțional de păgubitoare intereselor obștești. Din capul locului se pare evident, că întrebuițarea unei proceduri regulamentare, puse sub controlul prezidenților de Cameră și Senat, este prin chiar firea sa diametral opusă unei acțiuni anarhice.

În contra obstrucționismului guvernele și majoritățile au totdeauna remediul gata: să modifice regulamentul debaterilor parlamentului, dacă au curajul și puterea morală de a o face. Unde motivul obstrucțiunii este un adevărat interes de cultură sau de demnitate a statului, opinia gene-

rală va fi așa de pronunțată în favoarea opoziției, încât guvernul cu toată majoritatea sa parlamentară nu va avea curajul să modifice regulamentul pentru a năbuși rezistența, nici să disolve parlamentul, ci va fi silit să se retragă; unde din contră opoziția obstructionistă nu este purtată de asentimentul țării, va fi ușor învinsă prin o modificare a regulamentului sau prin disolvare, sau prin răbdare.

Obstrucțiunea irlandeză în parlamentul englez de acum 5 ani a fost simplu înlăturată prin lărgirea autorității «Speakerului» și introducerea «cloturei»; obstrucțiunea socialiștilor și a câtorva liberali din parlamentul german în contra legii vamale (Noembrie 1902) a fost asemenea biruită prin modificarea regulamentului. Din contră în acelaș parlament (Martie 1900) clericala lege «Heinze», care voia să introducă censura polițienească în materie de artă, a trebuit să cedeze înaintea obstrucțiunii liberalilor și să-și schimbe paragrafele supărătoare, iar în Februarie 1899 ministrul Banffy a căzut dinaintea obstrucțiunii ultra-liberalilor din Pesta, cari îl acuzau de neonestitate politică; și slava Domnului, nici Anglia, nici Germania, poate nici chiar Ungaria nu sunt state anarhice!

De aici se înțelege destul de clar, pentru ce afirmarea d-lui Djuvara, cu tot tonul autoritar cu care a fost rostită, n'a avut nici o autoritate.

Dar ea n'a avut nici măcar abilitatea obișnuită, care se găsește de altminteri la oamenii politici de felul d-lui Djuvara.

Noi în revista de față facem cu desăvârșire abstracție de desbinările partidelor politice, și ne este indiferent, dacă d. Djuvara vorbește ca actual Sturdzist sau ca fost drapelist sau ca viitor

februarist. Noi examinăm numai din punct de vedere al oratoriei mijloacele întrebuintate în vorbirea d-sale și le judecăm după efectul lor asupra auditorului. Din acest punct de vedere citarea unui eveniment politic, pentru care declari responsabil pe adversar, trebuie să fie făcută cu exactitate și cel puțin cu o aparență de nepărtinire; altfel vorbirea ta se izbește de conștiința auditorului și te vatămă pe tine în loc să vatăme pe adversar.

D. Djuvara face responsabili de «faimoasa declarare de obstrucțiune» numai pe d. Carp și «gruparea d-sale». Însă toată lumea știe, că acea declarare a fost semnată și de d. Cantacuzino cu gruparea d-sale, și că discursul cu care a însoțit d. Marghiloman cetirea actului în Cameră, a fost foarte cumpănit, pe când discursul cu care l-a însoțit d. Cantacuzino în Senat, a fost foarte violent. Lumea politică mai știe, și d. Djuvara nu o poate ignora, că declararea obstrucțiunii fusese desbătută cu unii «drapeliști» amici ai d-sale și că la însăș redactarea textului, în seara de 15 Martie 1899, a luat parte și d. Emil Costinescu în numele lor.

Iacă pentrue d. Djuvara cu atacul său dela 29 Noemvrie 1901 nu a fost fericit, ci din contră s'a pus pe sine însuș într'o lumină îndoioasă față de Cameră. Asemenea nuanțe oratoriei ar fi trecut poate neobservate acum 20 de ani, ar fi trecut nepe-depsite acum 10 ani. au avut însă astăzi efectul imediat de a micșora pe autorul lor: la 1887 d. Alexandru Djuvara a putut fi un orator ascultat, la 1902 nu mai este decât tolerat.

La acest simptom al progresului judecății se mai adaogă altele, și printre ele trebuie să semnalăm

și faptul ostensibil, că idealul urmărit de oratorii politici mai tineri se deosebete așa de mult de modelele anterioare.

Precum discursurile d-lui Carp au ajuns astăzi să fie ascultate de amici și de adversari cu o atenție particulară, care le pune ca autoritate mai presus de altele, tot așa tinerii deputați caută în vorbirile lor să se distingă, pe lângă forma literară, prin cea mai documentată exactitate și prin o manifestă dorință de nepărtinire. Ei tind astfel să realizeze riguroasele condiții ale antichității romane, de care ne vorbea articolul citat al d-lui Mehedinți, adecă de a fi mai întâi *virī boni* în limitele posibile ale accepțiunii parlamentare, și apoi *dicendi periti* după cerințele literare.

Dacă studiul de față ar fi avut de obiect o expunere a întregii noastre oratorii politice așa cum s'a dezvoltat dela promulgarea Constituției încoace, el ar fi trebuit, orcât de neînsemnat este, să se ocupe de mulți alți oratori; ar fi trebuit d. ex. să se ocupe de răposatul Gheorghe Vernescu, poate și de G. Costaforu și de Vasile Boerescu, în orce caz de analiza procedării celui mai strălucit orator al României contimporane, a d-lui Barbu Delavrancea, alături poate și de două celebrități liberale în viață, de d. Nicolae Fleve «tribunul» și de d. Petre Grădișteanu «naționalistul».

Dela acesta din urmă, cu emfaza teatrală a vorbirii sale, a rămas mai renumit toastul ridicat dinaintea Regelui la un banchet din Iași (6 Iunie 1883), în care, vorbind de inima celorlalți Români absenți dela banchet, face să sclikească înaintea oaspeților «pietrele prețioase cari lipsesc încă din coroana lui Ștefan cel Mare». Cel dintâi, tribunul, totdeauna gata la vorbă, fără multă reflecție, numai

să poată amesteca violarea Constituției, decentralizarea și libertățile publice, a rămas prototipul retorului democrat, uneori popular, alteori plebeu: popular, când la întrunirea publică din 5 Noembrie 1895 în sala Băilor Eforiei, după ce devenise pentru prima oară ministru într'un cabinet liberal, exclamă:

Lanțurile ce le avem în mână cu legile conservatorilor, le aruncăm sfărâmate la picioarele d-voastră! sânteți liberi!

plebeu, când în ședința Senatului dela 7 Decembrie 1899, după ce devenise pentru a doua oară ministru, de astă dată într'un cabinet conservator, se plânge că a fost tratat ca un

cal de tramway,

Dar cercetarea de față n'a avut din capul locului menirea să se ocupe de aceste interesante amănunte, ci să arate numai evoluțiunea opiniei publice în judecarea oratorilor noștri, și prin urmare a trebuit să se oprească mai ales la acele exemple, cu ajutorul cărora se poate lămuri variațiunile judecătii; de aceea s'a și oprit așa de mult la discursul d-lui Alexandru Djuvara, care de altminteri nu ar fi meritat atâta atenție.

Din acelaș punct de vedere suntem acum datori să mai adăugăm un ultim simptom al progresului în epoca actuală, și anume siguranța cu care oamenii culți știu să tragă linia de demarcație între oratori, retori și limbuți. Căci și de acești din urmă ne-a fost dat să avem în parlament decând cu sporirea numărului deputaților și senatorilor dela 1884, și ne rămâne numai să cităm câteva exemple și despre acest grad inferior al darului vorbirii, orcât de mare ar fi distanța ce-l desparte de celelalte.

Ca model poate sluji discursul d-lui I. Brătescu din ședința Camerei dela 27 Noemvrie 1900, discurs foarte lung, precum dela sine se înțelege. Iată introducerea :

D-lor deputați, am îndrăsnit să iau cuvântul cu ocaziunea răspunsului la mesagiul Tronului în calitate mea de deputat independent al Capitalei, pentruca cu această ocaziune să vă fac cunoscut cugetările mele asupra situațiunei de azi a țării și a conducerii administrațiunei țării dela 1866 până astăzi, precum și asupra situațiunei guvernului de astăzi și cea ce trebuie să facem pentru viitor în această țară,

După un început așa plin de perspective importante, onorabilul deputat intră în oarecari considerări istorice.

D-lor, țara aceasta lăsată nouă de vitejii Domnitori ajunsă pe urmă sub specula fanarioților, a fost deșteptată ls 1821 de viteazul Tudor Vladimirescu. A venit revoluțiunea dela 1857 care a regulat organizarea țării. Divanul ad-hoc, între principiile cele mari pe care le-a emis, a fost : unirea țărilor surori.

Aici discursul este certat cu gramatica ; dar nu face nimic, fiindcă se împacă îndată cu ea în pozițiile următoare :

Căci celelalte 4 țări surori, Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea erau snb dominațiuni străine. Și eu susțin aci inaintea D-tră cu istoria în mână că Dobrogea este a noastră, este pământ românesc, și nouă ni se cuvine, nu numai pentrucă figurează în vechile hrisoave domnești, dar încă pentrucă acolo găsim urme de ale strămoșilor noștri Romani.

Urme de ale strămoșilor noștri Romani găsim și pe țărmurile Rhinului ; dar asta nu face nimic, discursul își urmează neobosit drumul spre istoria mai nouă.

Odată d. Fleva imi zice : dar nu te-am văzut, Brătescule, în cap la întrunire, sau la discursuri sau la pretențiuni. Da

am răspuns, nu m'ai văzut, fiind-că am fost din casă în casă ca să-ți aduc poporul ca să te aplaude. Am făcut servicii partidului liberal și partidului conservator și i-am servit cu credință.

În mijlocul acestor revelațiuni de politică generală, deputatul Capitalei ne face și niște des-tăinuiri mai intime :

Am avut curajul la 1884, în casă la repausatul Mavrus, să spun : confracții mei liberali de cari m'am despărțit să-mi dea voie să-i întreb, de unde fac cutare și cutare cheltueală? Eu însemnez în carnet tot ce cheltuesc și tot ce câștig, și când fac o rochie nevastei, trebuie să muncesc 7 luni ca să o plăteșc. Și atunci m'am trezit cu spargerea casei și mi-a furat și carnetele care erau însemnate cu note stenografice, și nu le-a putut servi la nimic ; mi-a furat și bijuteria rămasă de la răposata mea mamă, și m'a păgubit de câteva mii de lei drept răzbunare.

Și așa curge vorba mai departe, și în *Monitorul oficial* acest singur discurs umple 26 de coloane.

Dar bine, d. I. Brătescu este alesul Bucureștilor, este membru în comitetul clubului unei grupări politice cu aspirări de partid istoric ?

Ce are a face ? Aceasta nu contribuie întru nimic la creșterea valorii d-lui Brătescu, care consistă mai cu deosebire în naivitatea cu care vorbește pretutindeni, despre toți și despre toate.

De acelaș rang cu d. Brătescu, de și cu mai puțină *intemperantia linguae* (după Tacitus), este un alt deputat din Camera conservatoare de la 1899, d. V. T. Cancicov, care în ședința dela 13 Iunie ia pentru prima oară cuvântul ca să susție validarea propriei d-sale alegeri, pe care însă nimeni nu o contestă, în contra căreia nu se ridică nici o obiecțiune ; dar d-sa vrea să se amestece cu orce preț în vorbă, să se afirme dela început și astfel declară deputaților ocupați cu verificarea :

Pentru că D-voastră, prin operațiunea pe care o faceți, strecurați ca printr'un filtru ceea ce a eșit bun din alegerile actuale, aș voi ca alegerea mea, rezultatul cinstei ce am avut de a fi trimis în mijlocul D-voastră, să nu fie bănuită că s'ar fi strecurat prin vr'o eroare sau violare de lege.

Filtru ca filtru, dar mai multe exerciții de sintaxă în tinerețe n'ar fi stricat, căci atunci d. Cancicov ar fi scăpat poate de confuzia de a zice: «alegerea mea, rezultatul cinstei ce am avut de a fi trimis în mijlocul D-voastră», și ar fi zis vice-versa: cinstea ce am avut de a fi trimis în mijlocul D-voastră e rezultatul alegerii mele.

Tot în acea Cameră conservatoare, în ședința dela 21 Iunie 1899, se înfățișează un al 3-lea nou deputat de speța d-lor Brătescu și Cancicov, d. Aurel Eliescu din Craiova, și-și inaugurează cariera parlamentară astfel:

Domnilor, am cerut cuvântul la acest § (al adresei) și țin să declar dela început că voi votă pentru acest § cu inima deschisă, fără reticențe și fără rezerve; în acelaș timp îmi dați voe să fiu sincer un moment.

Se vede că alesul Craiovei nu este sincer de obicei: dar fiindcă în acel moment își cere voe să fie sincer, urmărim cu atât mai mare interes manifestarea sincerității d-sale:

Ne găsim în această Cameră 83 deputați noi, și fiindcă ne găsim la răspunsul la mesagiu, deci la inventarierea capitalului politic cu care am venit, eu tânăr, eu nou sosit în parlament sunt dator să motivez, etc.

Adică, deoarece este vorba de Adresa la Tron, se cuvine să se aducă în deosebi la cunoștința Regelui inventarul capitalului politic, cu care a venit d. Aurel Eliescu dela Craiova în parlament. Nouă ne pare rău că nu am găsit în vocabularul

limbei române o expresie mai politicoasă pentru a deosebi pe acești trei parlamentari de oratorii și retorii citați mai înainte; i-am numit limbuți sau guralivi, și amândouă cuvintele sunt prea familiare. Dar cum să le zicem pe românește? Limba noastră e înrudită cu frumoasa și sonoră limbă spaniolă, și acolo «cuvântul» se numește *palabra*, portugez *palavra* (vezi Diez, dict. etimol. al limbilor romanice), și, ce e drept, noi am format de aici un anume derivat, chiar cu un sufix turcesc; dar și acesta, cu tot aerul său exotic, este prea puțin politicos.

Ne pare cu atât mai rău, cu cât de altminteri se cade să păstrăm un fel de recunoștință D-lor Brătescu-Eliescu-Cancicov, cari în vremuri așa de grele ne-au făcut să petrecem cu atâta veselie.

Dar e timp să terminăm cercetarea de față și să încercăm a ne da seamă de cauzele care au produs dela 1899 încoace faza din urmă, faza maturității în judecata publicului nostru asupra oratoriei politice.

Cauzele normale ale evoluțiunii părerilor menționate la tranziția dela epoca dintâi spre cea de-a doua vor fi lucrat asemenea la tranziția dela epoca a doua spre cea de astăzi: sporirea discursurilor, experiența mai mare, creșterea numărului celor ieșiți din universități, deprinderea cu analiza critică a ideilor.

Dar la aceste trebuie să se fi adăugat și aici o puternică împrejurare externă, care să fi introdus în judecata multor oameni una și aceeași notă caracteristică: nemulțumirea cu simpla formă literară și căutarea unui fond de adevăr real, de sinceritate și de competență.

Această puternică împrejurare externă credem

că a fost calamitatea financiară și economică izbucnită în anul 1899 și nu încă deplin înlăturată în momentele de față. Secetă, recoltă rea s'au pomenit de mai multe ori în țara Românească; coincidența lor cu o situație anevoioasă a pieței financiare din Europa nu va fi fost nici ea pentru prima oară de constatat: dar gradul excepțional, la care au ajuns aceste nenorocite fenomene în decursul anului 1899, adaosul altei coincidențe din politica noastră internă: căderea unui guvern liberal compromis și instalarea unui guvern conservator insuficient — toate acestea au adus tânărul Stat suveran la marginea unui abis, unde își putea pierde onoarea și care în orice caz îi amenința demnitatea, dacă nu existența. Ușurința, cu care până atunci se putuseră contracta și în parte risipi împrumuturile statului, trecuse peste limite: deabia prin o ultimă opintire se găsește o scăpare momentană, în condiții penibile, și guvernul de atunci nu știe să împiedice cel puțin umilirea ce i-o impune un aventurier străin.

De mult se ridicaseră glasuri izolate «în contra direcției de astăzi a culturai române», și un studiu din *Convorbirile Literare* dela 1868¹⁾, violent în indignarea lui, atrăsese încă de atunci luarea aminte asupra formelor goale ale «plebei de sus», cari nu se vor mai putea plăti din zilnica muncă a «poporului de jos».

La 1899 catastrofa s'a ivit; dar s'a ivit numai și nu ne-a cotropit. Căci în cugetul tuturilor oamenilor politici ai țării noastre, dela cel mai neînsemnat ministru până la cel mai însemnat deputat, fie conservator fie liberal, s'a arătat deodată cu putere simțimântul de datorie și hotărîrea de a scăpa cu orice preț onoarea statului.

¹⁾ Vezi vol. I, pag. 143 și urm.

Toate jertfele cerute, impozite, reduceri și suprimări, au fost aduse în timpul cel mai scurt, și acum, după deabiă patru ani, o parte a vechei elasticități începe a se redobândi și o parte a vechiului credit a se restabili¹⁾.

Experiența a fost amară, și puțini oameni vor fi rămas în România, cari să nu fi suferit direct sau indirect de nepilduita criză. Dar și efectul experienței asupra cugetelor generației, în care s'a întâmplat, sperăm că va fi pentru un șir de ani din cele mai salutare. Judecata publicului s'a rectificat întru câtva; retorica politicianilor superficiali întâmpină mai multă împotrivire; cererea unei conduceri a statului din partea oamenilor competenți și încercați devine mai simțită, și toată manifestarea politică va fi de acum înainte ceva mai riguros examinată în prevederea rezultatelor practice. Viața noastră constituțională începe în sfârșit să fie serioasă; s'a deșteptat înțelegerea că îndărătul programelor și discursurilor politice se ascunde o viitoare îndreptare sau o viitoare suferință și că vorbele rostite în Corpurile legiuitoare se traduc uneori în fapte, care alcătuesc însăși istoria țării.

După această nouă măsură se judecă acum și oratoria: discursul nu mai are trecere decât în măsura competenții și autorității celui ce-l pronunță; îmbelșugatele înfloriri literare, afirmările nemotivate, necum frazele înșirate fără rost nu mai pot întâmpina vechea favoare, poate nici vechea indulgență.

Și astfel noi, publicul, am ajuns să simțim mai exact deosebirea valorilor parlamentare: ascultăm pe oratori, surâdem la retori și râdem de limbuți.

¹⁾ Inșă la 1907 a izbucnit a doua catastrofă, mișcarea țărănească, în parte din aceleași cauze, de care vorbește studiul citat mai sus.

PENTRU JUBILEUL DE 40 DE ANI AL
REVISTEI «FAMILIA»
(27 MAI 1904).

Este un fapt foarte îmbucurător, că o revistă română a ajuns la al 40-lea an al existenței sale și mai ales, că a putut trăi atâta timp în regatul ungar.

Îmi aduc aminte de vorba unui german posomorât: noroc am avut totdeauna, dar fericit n'am fost nici odată.

Românul este înzestrat cu un cuget mai senin; el poate zice despre tot trecutul său: noroc n'am avut nici odată, dar fericit m'am simțit une ori.

Că «divul» Traian ne-a adus tocmai în Dacia și ne-a lăsat într'o provincie așa de expusă, încât Aurelian cu lumea oficială au și părăsit-o după oare care timp, n'a fost mare noroc. Dar că din nomolul migrațiunii atâtor popoare, cari ne-au bântuit de atunci încoace, s'a diferențiat și s'a încheșat neamul românesc în greaua luptă pentru existență: acesta este primul moment de fericire în istoria noastră.

Că situația geografică ne-a condamnat să stăm în drumul Islamului, când acesta a voit să treacă Dunărea spre cucerirea Apusului, n'a fost tocmai noroc. Dar că Voevozii noștrii în luptele lor cu Turcii au știut să ne păstreze religia creștină și să ne ție astfel în legătură cu popoarele de progres ale Europei, e o nouă fericire în dezvoltarea noastră.

Că în secolul al 18-lea politica dinastiei Habsburg

I.

Quintus Horatius Flaccus: *Ode, Epode, Carmen Saeculare*, traducere română în versuri de Dumitru Constantin Ollănescu, vol. I al operelor complete ale lui Horațiu. (București, editura Socec, 1891).

(Articol din a. 1891).

Printre cei ce se mai ocupă la noi de literatură, este lucru știut, că d. D. C. Ollănescu traduce poeziile lui Horațiu în românește. Cele mai multe din aceste poezii au apărut în *Convorbiri literare*, și îndelungata lucrare a d-lui Ollănescu se vede că a ajuns acum la bun sfârșit: traducătorul ne prezintă într'un prim volum al operelor complete ale lui Horațiu toate Odele, Epodele și Carmenul Secular al elegantului și cu multă înțelepciune lumească înzestratului poet latin.

Totodată a apărut din volumul II într'o ediție separată «Arta poetică» (*Ad Pisones*). Volumul II va mai cuprinde Satirele, iar volumul III și cel din urmă Epistolele și un studiu asupra lui Horațiu.

Lucrarea d-lui Ollănescu este în or-ce caz foarte conștiențioasă. Înțelesul cuvintelor este urmărit și reprodus cu luare aminte, caracterul general al fiecărei poezii, epoca și împrejurările concepțiunii ei sunt totdeauna arătate, numeroase note, compilate din întreaga literatură Horațiană a străină-

tății, explică amăuntele istorice, mitologice, genealogice, etc. Literatura română se îmbogățește cu o carte, care pune și pe cititorii lipsiți de cultura clasică în stare de a cunoaște bine opera și în parte epoca lui Horațiu.

Traducerea d-lui Ollănescu este în versuri rimate, și prin aceasta dă neapărat ocazie la vechia controversă, dacă e mai bine să se reproducă poezia clasică, latină și greacă, în metrul ei antic sau e mai ușor asimilabilă timpului nostru prin ritmul și rima limbelor moderne.

Puținii cunoșcători riguroși ai clasicității și mai numeroșii imitatori (fără judecată proprie) ai celor dintâi se vor pronunța pentru forma antică lipsită de rime. Ceilalți (și după părerea noastră majoritatea) vor aprobă pe d. Ollănescu, care a preferit să facă traducerea sa mai lesne primită de gustul modern prezentând-o sub forma obișnuită a rimei.

În literatura noastră contemporană metrul antic a fost încercat de d. Bodnărescu în *Epigramele* sale scrise în hexametre, unele în distihe de un hexametrul și un pentametrul. Ca probă pentru efectul ce 'l pot produce asemenea versuri, cităm din acest autor câteva exemple :

Draga-mi e tristă, albastra'i privire în lacrimi se stinge;
Fug în grădină : viola stropită cu rouă 'i frumoasă.

*

Mii de primejdii așteaptă la drumuri când noaptea nu'i lună,
Greu opintește pe căi călăuzul ș'ades nu cunoaște
Câmpul în dreapta, pădurea din stânga, nu 'n față cărarea.
Dară, iubito, pe-a *robilor* cale vin sigur la tine

*

Draga de' ți lauzi, să n'o asameni cu mândrele stele :
Că și asar'am văzut una căzând de pe cer.

Însă încercarea d-lui Bodnărescu pare a fi fost apretiată numai în cercul restrâns al câtorva prieteni

de la «Junimea» literară din Iași, în publicul cetitor a trecut nebăgată în seamă și în poezii mai tineri n'a găsit imitatori.

O admirabilă odă «în metru antic», una singură, o avem dela Eminescu. E scrisă în strofe de patru versuri trocheo-dactilice, se 'nțelege nerimate, cu încântătoarea cadență a unui *versus adonicus* la sfârșitul fiecărei strofe:

Nu credeam să 'nvăț a muri vr'odată;
Pururi tânăr înfășurat în manta'mi,
Ochii mei înălțam la steaua
Singurătății.

Când deodată tu resăriși în cale'mi,
Suferință tu, dureros de dulce!
Până 'n fund băii voluptatea morții
Ne'ndurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Or ca Hercul înveninat de haina'i;
Focul meu a'l stinge nu pot cu toate
Apele mării.

De-al meu propriu vis mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug mă topesc în flacări...
Pot să mai re'nvii luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Piară'mi ochii turburători din cale,
Vino iar în sân, nepăsare tristă:
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă!

Dar Eminescu este unic: a cere de la traducătorul lui Horațiu să reproducă toate poeziile autorului latin în asemenea limbă și ritm, ar însemna a cere de la un traducător să zămislească în firea sa intimă toate feluritele dispoziții sufletești a le altuia și să le renască apoi, să le creeze din nou în o altă limbă — lucru imposibil dela un modern

la un antic. S'a putut face ceva analog de Schlegel pentru Shakespeare și de Gildemeister pentru Byron cu ritmele și rimele lor moderne, dar nu credem că s'ar putea face pentru un poet antic. Traducerea lui Homer în hexametrele germane ale lui Voss este înțepenită, Odele în metru antic ale lui Klopstock și a le prea corectului Platen n'au încălzit publicul german și au fost obliterate chiar de lirismul rimat al lui Heine și al lui Lenau. Ba s'a întâmplat mai mult: anume pentru Horațiu a plăcut și s'a răspândit traducerea germană a lui Günther în versuri rimate. Cei ce cunosc limba germană, vor putea judeca efectul din următoarele două strofe a le odei către Postumus ¹⁾ (II, 14):

Ach Postumus, es rinnt in schnellem Lauf
 Der Jahre Strom! Der Stirne düstre Falten
 Und jenes eisernen Geschickes Walten
 Hält kein Gebet, kein Flehen auf.

.

Wir müssen von der holden Gattin scheiden,
 Vom heimatlichen Heerd, vom theurer Flur;
 Kein Baum, den wir gepflanzt — Cypresse nur,
 Die trauernde, wird uns begleiten.

Departa de a se fi lățit metrul antic chiar în literatura germană, cu toată cultivarea intensivă a clasicității încă din evul mediu până astăzi, deveniseră din contră populare în evul mediu multe poezii latine modernizate prin adoptarea rimei. Se introduceau mai întâi cuvinte latine în poezii

¹⁾ De ce'l numește d. Ollănescu *Postumius*? Ce e drept, numele obișnuit al mult lățitei familii este Postumius. Dar în Horațiu, ca și în Ovid, se găsește și versiunea Postumus, și oda în chestie îl numește Postumus, fiindcă cuprinde în versul ei dintâi de două ori vocativul *Postume, Postume*, ceea ce arată un nominativ Postumus și nu Postumius.

populare germane cu un straniu efect de rimă, d. e. în cântecul lui Huss:

O Iohannes Huss,
Armer *Dominus*,
Seutzest ach und weh,
Armer *Domine*.

Sau în cântecul studenților germani de astăzi:

Tres faciunt collegium,
Zwei sitzen, einer geht herum, etc.

Dar apoi întregi poezii latine se făceau rimate și deveneau astfel populare. Cităm d. e. următoarele versuri dintr'un *Fastnachtlied* de la 1414, nu fiindcă sunt deosebit de frumoase, ci fiindcă ajunseseră a fi foarte răspândite:

Edit nonna, edit clerus,
Ad edendum nemo serus.
Bibit ille, bibit illa,
Bibit sevus cum ancilla,
Bibit abbas cum priore,
Bibit coquus cum factore.
Et pro Rege et pro Papa
Bibunt vinum sine aqua,
Et pro Papa et pro Rege
Bibunt omnes sine lege.
Bibunt primum et secundo,
Donec nihil sit in fundo.

Mai amintim poeziile latine rimate, care se cântă astăzi în toate corporațiile studenților germani: *Gaudeamus igitur, Dulce cum sodalibus, Mihi est propositum, etc.*

După această predilecție a gustului literar în veacul de mijloc și mai ales în marea majoritate a contemporanilor noștri, nu putem decât să aprobăm pe d. Ollănescu pentru adoptarea ritmelor și rimelor moderne în traducerea lui Horațiu. Ca dovadă de

impresia produsă prin acest fel de traducere, cităm aici oda XXI din cartea III *ad amphoram* (volumul d-lui Ollănescu, pag. 243):

UNEI AMPHORE

O tu amphoră iubită, născută 'ntr'o zi cu mine,
 Pe când Manliu Consul sta,
 De s'ascunde veselia or tristețea 'n sân la tine,
 Sau mânia de-ai purta,
 Or nebunele amoruri sau ușorul somn, coboară!
 Căci or cum ne-ar amăgi,
 În această zi ferice Massicul, scumpa'ți comoară,
 Vrednic este-a ne'ndrăgi.
 Vezi Corvinus poruncește, vin de'î toarnă-o cupă plină
 De-al tău sânge 'mbătrănit,
 Și de darul tău n'ai teamă, de și lui Socrat se'nchină,
 Că va fi nemulțumit:
 După cum se povestește chiar bătrânul Caton, care
 Fost-a om de cumpăt plin,
 Își dedea ades virtuții o focoașă 'mbărbătare
 Golind cupele cu vin!
 Tu infrângi pe nesimțite printr'o blândă siluire
 Cele mai trufașe firi,
 Tu glumind poți da pe față a 'nțelepților gândire
 Și-a lor tainice simțiri.
 Tu poți să redai speranța sufletelor răsbătute
 De dureri și de nevoi
 Și din cei fricoși poți face, când îi lași să te sărute,
 Oameni mândri și eroi!
 Iar noi vom ruga pe Bacchus și pe Venerea iubită,
 Zina dulcelei desfătări,
 Și pe gingașele Grații, răsădite de Ursită
 A fi cuib de fermecări,
 Ca izvorul tău să curgă ne'ncetat tot plin de viață
 La lumină de făclii,
 Până când va pune 'n goană Phoebus către dimineată
 Cele stele argintii!

Ne mărginim la acest singur exemplu pentru a atrage mai bine luarea aminte a cetitorilor noștri asupra publicării d-lui Ollănescu. Se vede că misiunea d-sale de ministru al României la Atena îi lasă destul timp liber pentru a continua cu toată

stăruința însemnata sa operă literară, și nu strică tinerei noastre diplomații să se distingă prin asemenea lucrări. Dacă în lumea cea mare a politiceii europene îi stă bine lui Gladstone să fie o autoritate pentru Homer, ne va fi și nouă permis în sfera cea mică, *magna si licet componere parvis*, să ne bucurăm, că un diplomat al nostru a ajuns să devie o autoritate pentru Horațiu, cel puțin la noi.

Trebue să mai adăogăm un cuvânt de laudă pentru executarea tipografică a noiei publicațiuni. Cartea se prezintă și din acest punct de vedere în modul cel mai convenabil. Coperta e ilustrată cu o reproducere heliografică a capului lui Horațiu, precum ni se pare după antica medalie contorniată (secol. V?) din Iconografia romană a lui Visconti, pl. 13, No. 2.

II.

POEZIILE D-LUI A. NAUM

(RĂSPUNS LA DISCURSUL DE RECEPȚIUNE AL D-LUI A. NAUM CETIT
ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ LA 2 APRILIE 1894, SUB PREZIDENȚA REGELUI)

Sire,

Forma discursului de recepțiune și răspunsului obligatoriu a împrumutat-o Academia noastră dela Academia Franceză (și aci trebuie să mă opresc de la orice observare asupra acestei și asupra altor împrumutări, a căror oportunitate poate fi controversată).

Odată forma primită, cer voie dela Maiestatea Ta să păzesc din obiceiurile acelui Institut francez și regula, ca răspunsul unui mai vechiu «academician» la discursul «recipiendarului» să se adreseze de-adreptul acestuia și să cuprindă, pe lângă relevarea meritelor literare sau științifice ale colegului nouales, și câteva notițe biografice asupra lui.

Te rog dar,

Domnule și iubite coleg,

să nu-mi iai în nume de rău, dacă în treacăt voi atinge viața d-tale, cu toate că-mi este cunoscută extrema rezervă, aș putea zice timiditatea, ce

te caracterizează și care face din d-ta un fel de *ἀπαξ λεγόμενον* printre scriitorii noștri contemporani.

Născut la Iași în Ianuarie 1829 (înaintat în vârstă vii în mijlocul nostru, iubite coleg!) ai avut nefericirea să pierzi amândoi părinții, pe când erai încă în copilărie. Tatăl d-tale, român macedonean de origine, a agonisit din comerciul său o mică avere, care te-a pus în stare, după terminarea învățământului secundar în Academia Mihăileană din Iași, să urmezi timp de 9 ani la școlile mai înalte din Paris. Acolo, la Facultatea de Litere și la Collège de France, ai dobândit acea cunoștință a clasicității antice și a clasicismului francez, care transpiră din toate scrierile d-tale, ca și din discursul de recepțiune ce ni l-ai rostit astăzi, care te-a îndemnat să traduci în românește «Arta poetică» de Boileau, «Filemon și Baucis» de La Fontaine și unele poezii de André Chénier, dar care nu te-a oprit să fii impresionat și de lirismul școalei romantice și să ne traduci poezii de ale lui Victor Hugo, Alfred de Musset și Lamartine, până și contestabila comedie mai modernă a foarte contestabilului François Ponsard.

Reîntors la Iași în anul 1865, ai găsit mai toată moștenirea risipită prin neîngrijirea celor ce te-au epitropisit și te-ai ales numai cu o mică vie la Copou — mângâere prea anacreontică pentru o epocă, în care mulți oameni își închipuesc cu tot dinadinsul că religiunea și poezia vor putea fi înlocuite cu economia politică.

Ai fost dar și d-ta silit să-ți asiguri traiul vieții printr'o funcțiune, și la vârsta de 39 de ani te vedem numit provizor al liceului din Iași, apoi profesor la Școala militară, și astăzi propui și literatura Franceză în Școala normală superioară alăturată pe lângă universitatea din Iași.

Profesor conștiințios și respectat, ai rămas însă mai ales impresionabil pentru poezie și din când în când ai căutat să-ți și exprimi impresiunile. Multe pagine ale «Convorbirilor Literare» cuprind lucrări de ale d-tale, fie traduceri, fie poezii proprii, și chiar în numerele din urmă ale acestei reviste se publică epopea eroi-comică «Povestea Vulpei». — Ce izvor de tinerețe este arta, chiar la vârsta de 65 de ani!

În afară de citatul poem, care nu a apărut încă întreg, lucrarea d-tale literară se rezumă în cele două volume tipărite la Iași în 1890, un volum de 425 pagini traduceri și un volum mai mic de versuri proprii.

Traducerile sunt toate din limba franceză; obiectul lor l-am arătat mai sus. Trebuie să mai adaug însă în această rubrică «Toboșerul dela Arcola» și cântul al patrulea din «Mireio» de Mistral, pentru a căror traducere juriul «Jocurilor florale» al Felibrilor din Provența, cu prilejul serbărilor «latine internaționale» dela Forcalquier și Gap, ți-a oferit în anul 1882 un condei de aur «împodobit cu briliante», cum nu uită să observe anume raportul. Alecsandri, însărcinat să-ți aducă acest dar din depărtare, l-a însoțit cu cuvintele: *pour traduire Mireille, il faut une plume d'or.*

Fără a exagera importanța întregului felibrigiu, n'am putut totuș să trec cu vederea acest eveniment extern din viața d-tale, de altminteri așa de retrasă.

Mai interesante pentru noi sunt propriile d-tale poezii. Pe volumul lor ai pus data 1878--1890. Va să zică ele au fost concepute tocmai în vremea, când mișcarea noastră literară eră însemnată prin acea originalitate, în care scriitorii noștri de frunte, pornind dela poezia poporală, s'au inspirat de viața

națională și ne-au înfățișat sub forma frumosului o realitate etnică, adevărată ceea ce este și cum simte Românul după propria sa fire. «Pastelurile» și «Ostașii» lui Alecsandri, poveștile și «Amintirile» lui Creangă, poeziile lui Eminescu — pentru a nu vorbi decât de cei încetați din viață, sunt manifestările acestei epoci de renaștere literară.

D-ta, în mijlocul unei asemenea mișcări, fiind în intime relațiuni personale cu reprezentății ei de frunte, asistând chiar la înfăptuirea succesivă a operelor caracteristice, ai rămas în poeziile d-tale credincios altui ideal, te-ai transportat în timpuri și în locuri îndepărtate. Pentru d-ta, parte antic și parte romantic, în razele luminei de astăzi tot *nox erat* (precum începi volumul d-tale de poezii); nu te trezești din *Aegri somnia*, scrii *In memoriam*, *Batil către Lidia*, *Batil către Lania*, *Spintarus către Lidia*, *Niobe*, apoi *Dona Clara*, *Don Padil*, *Dona Serafita*, mai scrii o *rugăciune* și câteva *elegii* și termini volumul cu *După o lectură din Horățiu*.

Așa cum ni se înfățișează în întregul lor aceste poezii, ele sunt între altele și un nou exemplu pentru a dovedi (dacă dovadă se mai cere) eroarea oare-cum elementară a celor ce pretind, că autorul este esențial determinat în opera de artă prin mijlocul social contemporan. În concepțiunile artistice nu ai fost atins întru nimic de atmosfera noastră contemporană; din vechia Heladă, din Roma antică, din Spania cavalerescă, din fabula medievală se inspiră poezia d-tale.

Atena! mândra culme! lăcaș al frumuseții!
 învățătoarea mamă, leagăn al libertății,
 al Greciei odor!

Cetate fără seamăn! Pe pragul tău odată
 uitată sta mulțimea, din lume adunată,
 la glasul-ți știitor!

Aici domni cuvântul cu dulce armonie,

și marea elocvență, și marea poezie,
și artele divine;
știința, înțelepciunea, idea nemuririi,
înalta cugetare, nobleța omenirii,
sunt daruri dela tine!

Și acum reînviezi «antica sărbătoare a Greciei
unite», Panatenea cea mare:

Vin șiruri de copile cu văl și albe haine,
purtând în mâni patere și vasele de taine,
metece servitoare;
vin mândre canefore, alese și menite
să aducă pe-a lor brațe panerele umbrite
Zeitei dormitoare!

Lampadodromii sprinteni cu facele lucioase,
gimnastii și atleții cu brațele vânjoase
și cestii lucitori:
Se 'ncepe mândra luptă, Atena e 'n serbare,
împart judecătorii cununii nemuritoare
la cei biruitori!

Făcliele aprinse cutreeră în fugă
și trec din mână 'n mână cu imnele de rugă,
ce vesel auziam!
Imaginea vieței! simbolul nemuririi,
a sufletului pară în sânul omenirii
trecând din neam în neam!

.....

La dreapta se înalță în marea depărtată
Scheletul unui templu pe-o stâncă fulgerată,
o dorică ruină;
e Sunium! Aice... Platon odinioară
cu farmecul gândirii a scris întâia oară
cereasca sa doctrină.

Și-a învățat pe lume să creadă, să spereze,
și omul după moarte tot încă să vieze;
un suflet el i-a dat,
pe care 'n timpul nostru nemernica știință
și cruda îndoială și trista necredință
în veci l-a sfărâmat!

Și tot așa încântă pe poet cu farmecul său melancolic «Italia străbună și Latium antic» :

De-aici porniau odată, pe căi nestrăbătute,
spre cele patru unghiuri a lumii cunoscute,
cu vulturii în cap
și fasce consulare, cohortele ne 'nvinse ;
acvilele romane cu aripele 'ntinse
sub soare abia încap !

Dela Britanul aspru, de lume despărțit,
și până la Persanul și Scitul necioplit
și negrul African
a Romei domnitoare se 'rtinde 'mpărăția !
Cu toți simțesc atunci puterea și tăria
călcâiului Roman !

Însă nu e monocord poetul nostru ; uneori, deși nu adese, își aduce aminte, că în poezia veche există și un Anacreon și un Ovidiu (ce e drept, fără a merge cu gândul până la realismul cinic al lui Aristofan, necum al fragmentarului Herondas) și că în tradițiunea medievală sunt multe urme de veselie robustă. Dar sfiicios precum este, mai ales aici își distanțiază tema în timp și în spațiu, își îmbracă amorul în vestminte antice sau îl transportă în Spania, și nu-și permite veselia decât în fabula de animale.

Am citat titlul poeziilor *Batil către Lania, Spintarus către Lidia*. Cităm acum din *Dona Clara*, poate cea mai cunoscută din poeziile noului nostru coleg, câteva strofe :

Sub veranda elegantă de mătase vișinie,
ondulată de suflarea zefirului zburător,
stă la umbră, gânditoare, pe un jalt de iasomie,
Dona Clara, și îngână o romanță de amor.

N'a zâmbit pe lume încă o guriță mai frumoasă,
nici văzutu-s'a vr'odată un picior mai mititel,
și Murillo de-ar mai face pe madona cea faimoasă,
negreșit pe Dona Clara ar luă-o de model !

Dona Clara dela Jaën, o minune andaluză:
 ai săi umeri sunt de fildeș, sânul ei curat de crin.
 Dar ce are de e tristă, și pe rumena ei buză
 veșnic stă mahnirea neagră, veșnic zboară un suspin?...

«Dona Clara, zic vecinii, tot mahnită acum este...
 de când bravul Don Fernando a plecat la oaste eri;
 ce blestem mai sunt pe lume și războaiele aceste...
 câți viteji nu pier în ele și câți nobili cavaleri!»

Și-a luat cu el pe pagiul Don Paëz din Alcantara...
 De când a plecat la oaste Don Fernando soțul său,
 câte lacrimi noaptea 'n taină, întristata Dona Clara
 a vărsat pe-a ei dantele... știe numai Dumnezeu!

.....

Dar ce tropot se aude pe paveaua sunătoare?
 Pe-o cavălă din Murcia despre porțile de Fez
 ca un fulger zboară 'n spațiu, aducând cu el scrisoare....
 pentru Dona Clara, sigur, pagiul tânăr Don Paëz.

Madrilenele aleargă la balcoane, la ostrețe:
 «Don Paëz din Alcantara! ești, fete, să-l privim!
 ca o trestie-al lui mijloc, bucle blonde și mustețe,
 a lui pintenii sunt de aur, parcă e un heruvim!»

Pagiul intră, se închină cu genunchiul la pământ,
 numai ochii săi se mișcă... ce au însă amândoi?
 Dona Clara 'nmărmurită nu rostește un cuvânt,
 Don Paëz îi dă scrisoarea și pornește înapoi.

Ce se întâmplă acum, nu vă așteptați să v'o
 spue rezervatul nostru poet cu naivitatea antică.
 Aici devine mai ales medieval mistic și ne învăluie
 toată istoria în razele tremurătoare ale lunei:

Dar ce umbră se strecoară sub veranda vișinie?...
 A săltat ceva în aer?... A zburat ceva de vânt?
 Noaptea ochiul te înșală... poate-o stafie să fie...
 licurici, fantome, trestii, or un pinten de argint...

O! e luna, luna brează
 curioasă,
 și cumătră... cu-a ei rază
 imitează
 chiar în nopțile senine
 pe or-cine!

Cu-a ei gene argintii,
 luna brează
 imitează
 bucle crețe
 și mustețe,
 trestii, pinteni aurii!

Curioasă
 se așează
 luna brează
 cu-a ei raze
 indiscrete
 pe părete;
 se coboară
 pe covoare,
 și străbate prin zebrele,
 și cu 'ncetul se lățește,
 de colanuri se lipește
 și prin colțuri se ascunde,
 or și unde,
 și se 'ndeasă prin perdele,
 sub alcovuri se așterne
 pe sub perne!...

Ochiul său cel argintiu
 se încurcă prin dantele,
 sparge gratiile grele,
 când e colo, când e ico,
 duh sburdalnic, licurice,
 parc'ar fi un argint viu!

A! e luna, luna brează,
 curioasă
 și cumătră... cu-a ei rază
 imitează
 chiar în nopțile senine
 pe or cine!

Pentru a completa această mică schiță prin ultima trăsătură, termin citările cu *prologul* din epopea eroi-comică «Povestea vulpei». La vârsta de 63 ani începe poetul să o scrie, și o scrie în alt ton de cât poeziile anterioare. Din valurile lumii se află acum cu desăvârșire retras în portul liniștit al unei vieți fără pretențiuni și simțindu-se

În siguranță, îndrăznește să lase mai liber sborul
unei vesele satire:

Când Adam, de-a sa soție ca tot omul înșelat,
Din opritul pom să guste nu s'ar fi alunecat,
El și azi fără de grije, fericit și'n abundență,
N'ar fi cunoscut pe lume lupta pentru existență!
Oare-așa a fost să fie?... Ce-i lipseă în Paradis?!—
Din locașul acel falnic azi căzut ca dintr'un vis,
Viața lui e o tortură! Spini și măracini în cale,
Ia priviți-l cum trăește prin sudoarea frunții sale!

Spun legendele antice că a lui Adam cădere
După mulți ani de osândă n'a fost făr' de mângăere,
Că făcându-i-se milă într'o zi lui Dumnezeu
De întâia sa făptură, chemă pe îngerul său
Și luă cu a sa mână din pădurile cerești
Un toiag de acele care, dacă apele lovești,
Es din ele prin minune mii de viețuitoare,
Omului pentru viață blânde și mult priitoare.

Cum luă Adam toiagul, repede pe țarm sosește
Și mai repede pe mare cu toiagul sfânt lovește,
O minune!... ese-o oaie!... oaie gata de-a fătă,
Bietul om de bucurie, a început a și cânta!
O să am de-acuma cașuri, lapte bun și proaspăt unt,
Buturi de berbece fripte, lână moale 'n loc de prunt!
Tot ce-i bun pe lângă casă, toate și cu prisosință...
Iarăș bine-cuvintează Domnul a mea locuință.
Astfel zice. Eva însă, veșnic cum o știți țâfnoasă,
Ii aruncă o privire de dispreț și... mâniaasă,
Nu-i răspunde, dar s'aruncă... iea toiagul și lovește;
Marea limpede se schimbă, un val negru se ivește,
O minune!... Un lup ese de sub valurile sure,
Repede înșfacă oaia și cu ea fuge 'n pădure.
Eva se infuriază!... Omul plânge și suspină!
«Dați-mi oaia!... strigă jalnic!... Dați-mi oaia mea cea plină!
Nime-aice nu-mi ajută!... Dați-mi oaia înapoi!...
Peste un an cel mult, de sigur, turmă-aș fi avut de oi!...
Ce-ați lăsat să-mi iee oaia!...»—Iea toiagul și lovește,
Marea se înseninează unda repede sosește:
O minune!... un câne ese de sub valurile sure,
Câne sdravăn, mândru, harnic și aleargă 'n spre pădure,
Câne păzitor de casă, câne păzitor de oi,
Mușcă lupul, scapă oaia și-o aduce înapoi.
Oaia la Adam aleargă, el o ia și o sărută—

Doamna Eva lângă apă tot pufnește și strănută,
 Nu se lasă, ia toiagul, mai lovește mănioasă ;
 Un stol negru de lăcuste sbor pe marea sgomotoasă !...
 Dar Adam iar bate apa !... de sub norii trecători
 Es trimișii primăverei, cocostărcii călători.

De atunci avem pe lume tot ce-i bun și tot ce-i rău,
 Inșă răul e mai mare—știe numai Dumnezeu !
 Ce-a eșit de sub toiagul lui Adam, e bun și blând,
 Ce-a eșit de sub al Evei, numai spaimă insuflând.

In sfârșit, văzând minunea, căci minunea e vădită,
 Falnica străbuna noastră inciudată, umilită,
 Blestemând toiagul sacru, blestemând atâta muncă,
 Rupe in bucăți toiagul și în mare il aruncă !
 Atunci se văzû pe ape o imensă rânjitură !
 Ce e bestia aceasta ?—Este-o nouă creatură !
 Ea nu fuge, ci din contră, sfficioasă și spășită,
 Ochiul tainic, coada strânsă și spinarea coplesită,
 Timidă și nepătrunsă, labele pe piept crucite,
 Ea pășește, se închină și cu buze ipocrite
 «Dumnezeu A-tot-puternic să vă bine-cuvinteze !
 Nobila voastră prăsilă pe pământ să o păstreze !»
 Zice ea, «in ceruri pace, și 'ntre voi bună voire,
 — Iadul râde—«sunt venită pentru-a voastră fericire !
 «De-acum ura să lipsească și urgia dintre frați.»
 — Cine-i bestia aceasta ?—E vulpoiu ! Salutați !
 Adam crede și se pleacă, ca sub pomul cel oprit,
 Inc'odată pică jertfa spiritului ipocrit.
 Eva 'mbrățișează vulpea și zâmbind cu viclenie,
 Zice 'n taină mulțumită : «Tot pe-a mea a fost să fie?»

Iubite Coleg,

Am căutat să scot la iveală deosebitele fețe
 ale operei d-tale poetice, și dacă întru aceasta
 am adus mai multe și mai lungi citate decât este
 obiceiul, am făcut-o pentru a preciză mai bine
 caracterul d-tale literar înaintea acelor auditori,
 cari nu au avut timpul să se ocupe de întreaga
 noastră mișcare literară și căroră le vei fi rămas
 prea puțin cunoscut.

Căci opera d-tale nu este din acele, ce se

impun atențiunii tuturilor. D-ta, care însuși știi să prețuești fără rezervă sinceritatea, ești și prea pătruns de acel spirit al societății «Junimea», din care făceai parte și care, în deosebire de cele ce s'au zis asupra-i, se distingea tocmai prin cea mai aspră critică a lucrărilor membrilor săi, pentru a nu-mi recunoaște dreptul și chiar datoria de a judeca valoarea relativă a poeziilor d-tale, abstracțiune făcând de or ce colegialitate academică și de or ce prietenie. Nici Academia, nici vre-o altă instituțiune publică a unui popor, nu poate autoriza lingușirile banale, și strictul adevăr exprimat în formă cuviincioasă, dar exprimat după întreaga și bine chibzuita convingere, trebuie să ne călăuzească pe toți și întru toate.

Da, opera d-tale nu este din acele ce se impun atențiunii obștești. Cadrul arhaic al multor poezii ale d-tale, felul rafinat de religiozitate și de melancolie al mai tuturilor, se adresează la un gen restrâns de cetitori, abat poezia dela calea cea mare a emoțiunii generale și etern omenești, o duc pe poteca unor predilecțiuni prea individuale, și chiar cei ce te urmează cu plăcere pe acest drum, se opresc uneori mirați de cotiturile lui.

Și totuș lucrarea d-tale, întreaga atmosferă din care trăește, poartă semnul unei înălțimi, de care se cuvine să ne dăm seama mai ales în vremea de astăzi. Este înălțimea, la care te-a ridicat și la care ridică și pe cititorii d-tale, acea curată aspirare ideală, ce pururea te-a însuflețit.

Nicăeri și nici odată nu ai făcut operă tendențioasă, nu ai vânat scopuri practice în afară de menirea artei, nici nu ți-ai înjosit lira în urmărirea intereselor materiale. Acea *auri sacra fames*, care începe să bântue pe unii autori din tânăra

generațiune, nu te-a atins. Ai fost totdeauna deasupra cetei de scriitori, care de-abia țin condeil cu o mână și pe cealaltă o și întind spre câștig, care cred că numai cestiunile de capital și de salariu pot să miște omenirea și care, sub cuvânt de proletariat intelectual, vor să facă și arta proletară și cerșetoare. Ai rămas nemolipsit de această vremelnică rătăcire a unor spirite, ai rămas în toată activitatea d-tale literară un *idealist*.

Pentru dumneata, ca și pentru noi, arta are în sine înșasă toată valoarea ei; precum este creată din entuziasm impersonal, așa trebuie să și deștepte o emoțiune desinteresată; întru aceasta stă înalta ei moralitate. Frumoasele cuvinte, păstrate în ruinele unui templu roman din regiunile Cartaginei, arta adevărată le poate adresa tutulor celor ce se apropie de ea și sunt în stare să o priceapă: *bonus intra, melior exi!*

Și fiind-că *ideală* este și menirea Academiei Române, fii cu această însușire principală a d-tale bine venit în mijlocul nostru, pentru ca să întărim cu toții împreună o credință, fără de care nu este de închipuit viitorul unei națiuni de cultură.

III.

POEZIILE D-LUI OCTAVIAN GOGA

(RAPORT CEDIT ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ, PENTRU ACORDAREA UNUI
PREMIU. 1906)

Poeziile d-lui Octavian Goga au avut darul să deștepte o deosebită luare aminte a publicului român. Mai toate ziarele și revistele noastre le-au consacrat dări de samă amănunțite, și unele din ele văd în apariția noului volum «evenimentul literar» al anului din urmă.

Efectul produs asupra marelui număr de cetitori credem că provine mai întâi din forma frumoasă, în care autorul a știut să exprime cuprinsul «patriotic» al multora din versurile sale. În adevăr emoțiunile ce le simte și ce ni le transmite tânărul poet sunt izvorâte din viața națională a acelei părți a României, în care s'a născut și în mijlocul căreia a trăit, din viața Românilor Transilvăneni în faza ei de astăzi, caracterizată prin lupta împotriva tendințelor de asuprire etnică predominantă în Statul lor.

Ce e drept, patriotismul, ca element de acțiune politică, nu este materie de artă, ori câte abateri s'au comis și se mai comit în contra unei reguli așa de simple. Mai ales cei ce n'au destul talent

literar caută să-și acopere lipsa prin provocarea unor dispoziții sufletești, foarte importante în alte priviri, dar nu în cele estetice.

Cu toate acestea patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțimânt adevărat și adânc, și întru cât este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie.

Și în asemenea împrejurări excepționale ne pare a se afla autorul nostru, când într'o parte a poeziilor sale reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa.

La noi sunt codrii verzi de brad
 Și câmpuri de mătăasă;
 La noi atâția fluturi sunt
 Și-atâta jale 'n casă;
 Priveghitori din alte țeri
 Vin doina să ne-asculte;
 La noi sunt cântece și flori
 Și lacrimi multe, multe.

Pe boltă sus e mai aprins
 La noi bătrânul soare,
 De când pe plaiurile noastre
 Nu pentru noi răsare ...
 La noi de jale povestesc
 A codrilor desigur,
 Și jale duce Murășul
 Și duc tustrele Crișuri.

Așa ne spun cele dintâi strofe ale poeziei «Noi», iar în «Oltul» se personifică amintirea trecutului și răsbunarea viitorului, tot cu prilejul unei ape curgătoare, care atrage cu atât mai tare pe poet, cu cât valurile ei se duc spre țărmurile binecuvântate ale României libere.

De mult, în vremi mai mari la suflet,
 Erai și tu haiduc, moșnege,

Când Domni vicleni jurau pe spadă
Să sfarme sfânta noastră lege :
Tu, frate plânsetelor noastre
Și răsvrătirii noastre frate,
Urlai țăriilor amarul
Mâniei tale 'nfricoșate.

Slăvite fărmituri a vremii,
De mult v'am îngropat văleatul...
Neputincios pari și tu astăzi —
Te-a 'nceins cu lanțuri Împăratul.
Ca unda ta strivită, gemem
Și noi, tovarășii tăi buni.
Dar de ne-om prăpădi cu toții,
Tu, Oltule, să ne răsbuni !

Să verși, păgân, potop de apă
Pe șesul holdelor de aur ;
Să piară glia care poartă
Înstrăinatul nost tezaur ;
Țărâna trupurilor noastre
S'o scurmi de unde ne 'ngropară
Și să-ți aduni apele toate,
— Să ne mutăm în altă țară !

Dar unde se vede arta scriitorului, nu este în patriotismul simțit, ci în manifestarea lui măntănută în dreapta măsură a frumosului. D. e. strofa citată mai sus nu întrebuițează vorbe exagerate «în contra tiranilor barbari», ci zice numai:

Neputincios pari și tu astăzi —
Te-a 'nceins cu lanțuri Împăratul,

și cu cât expresia e mai măsurată, cu atât impresia e mai adâncă. Vechiul adevăr: prin strigăte violente se risipește emoțiunea și dispăre, prin vorba stăpânită se păstrează și crește.

Și, poate, cea mai frumoasă strofă a mult admiratei poezii este aceea, în care o priveliște descrisă ne încântă în afară de nota specială a patriotismului :

La sânul tău vin, în amurguri,
 Sfloase fetele fecioare,
 Și dimineața vin neveste
 Cu șorțul prins în cingătoare,
 Și vin păstori cu gluga albă,
 Din fluier povestindu-și dorul —
 Și câte cântece și lacrimi
 Nu duce valul, călătorul...

Numeam mai sus «exceptionale» împrejurările, în cari patriotismul a devenit unul din izvoarele poeziei d-lui Goga și-l inspiră în modul cel mai firesc. Dovada stă în aducerea și descrierea unor figuri obișnuite din viața poporului, cari însă câștigă deodată — pe lângă valoarea și menirea lor normală — o însemnătate, am putea zice o iluminare și strălucire extraordinară, ce nu se poate explica decât din aprinderea luptei întru apărarea patrimoniului național.

Românul din Regatul maghiar vede în preotul său nu numai un propovăduitor al religiei, ci mai ales un apostol al naționalității; în învățătorul și în învățătoarea sa («sfielnica, bălăia dăscăliță») pe strejarii, cari îi păstrează comoara limbii și a istoriei românești ca o armă de apărare; în plugarul, cu tăria și hărnicia lui, în deosebire de târgovețul părtaș al unei administrații dușmane, o garanție a existenței sale etnice; în lăutarul și cântărețul dela sat, în opoziție cu cel înstrăinat din oraș, pe omul ce-i însuflețește și-i răspândește cântecele naționale.

Pe când la noi, în Regatul român, nici preotul, nici învățătorul nu au misiunea specială de a apăra neamul în contra vreunei stăpâniri vrăjmașe, nici între plugar și târgoveț, între cântărețul dela sat și cel dela oraș nu există contrast în privința dezvoltării naționale; și nici lăutarul nu mai este păstrătorul exclusiv al cântecelor populare.

Și acum înțelegem și simțim împreună cu poetul,
când zice :

CÂNTĂREȚILOR DELA ORAȘ.

Voi n'aveți flori, nici cântece, nici fluturi,
Căci soarele în țara voastră moare.
Voi în deșert cerșiți pe-a voastră strună
Din cerul sfânt o rază să coboare.
E frig la voi și moartă-i strălucirea
Cetăților cu turnul de aramă,
Bieți cântăreți cu aripile frânte :
În alte zări cuvântul meu vă chiamă...

Să piară umbra zidurilor negre
Ce întunecă cântarea noastră sfântă.
Curatul chip al farmecelor firii
Să scânteie când glasul nost' cuvântă,
Căci Dumnezeu neamurilor toate
Subt strălucirea mândrei bolți albastre,
În codrii verzi și 'n negrele ogoare
A semănat nădejdea vieții noastre...

Mai accesibilă gustului obștesc va fi — în înțelesul celor arătate în rândurile precedente — înfățișarea preotului și a plugarului ca figuri patriotice.

Apostol îl și numește poetul pe bătrânul popă,
care «de cârjă sprijinit răsare la portiță».

Moșneag albit de zile negre,
Așa îl pomenise satul,
Pe pieptărelul lui de lână
Purtând un ban dela 'mpăratul.
— Domol în mijloc se așează,
Și sprijinind încet toiagul,
Clipind din genele cărunte,
Începe-a povesti moșneagul...

Intreg norodul ia aminte
Și-ascultă jalnica poveste,
Și fusul se oprește 'n mâna
Înduișatelor neveste,

Moşnegii toţi fărămă lacrimi
 Cu genele tremurătoare,
 Aprinşi feciorii strâng prăseaua
 Cuţitului din cingătoare.

Din cetăţuia strălucirii
 Coboară razele de lună
 Şi pe argintul cărunteţei
 Din aur impletesc cunună.
 — Cuvine-se hirotonirea
 Cu harul ceriurilor ţie,
 Drept vestitorule apostol
 Al unei vremi ce va să vie,

Şi în poezia «Plugarii» ne zice :

La voi aleargă totdeauna
 Truditu-mi suflet să se 'nchine,
 Voi singuri străjuiţi altarul
 Nădejdi mele de mai bine.

.....
 Când doarme plugul pe rotile,
 În pacea seşilor de toamnă,
 La voi coboară Cosinzeana,
 A visurilor noastre Doamnă.
 Vin erai cu argintate coifuri
 Şi 'n aur zănele bălae —
 Atata strălucire 'ncepe
 În bordeiaşul vost de paie.

.....
 Fraţi buni ai frunzelor din eodru,
 Copii ai mândrei bolţi albastre,
 Sfinţiţi cu lacrimi şi sudoare
 Tărâna plaiurilor noastre!
 Din casa voastră, unde 'n umbră
 Plâng doinele şi râde hora,
 Va străluci odată vremii
 Norocul nost al tuturor.

Şi aşă de firesc şi de puternic este aici simţimântul poetului, încât el înalţă şi nobilitează figuri şi expresii, cari în alte împrejurări s'ar împotrivi la orice încercare de poezie în limba românească. Un lăutar poate fi poetic dela sine, şi ce simpatie

duioasă deșteaptă «Barbu lăutarul», în cântecelul lui Alecsandri !

Dar un lăutar țigan cu numele Nicolae, în prescurtare Laie — care-ți aduce aminte de țigan de laie — și încă un lăutar țigan Laie, căruia îi lipsește un ochiu : o asemenea figură cu asemenea însușiri și cu asemenea metehne ar părea imposibilă într'o poezie sentimentală. Și totuș, ascultați cum știe să ne povestească autorul :

LA GROAPA LUI LAIE.

Am venit să-ți spun o vorbă,
Azi când pleci în țeri mai bune,
Niculae, Laie Chioru,
Cântăreț din patru strune.

Du-l cu tine meșteșugul
Care ne 'ntărea soboru,
Meștere a nouă sate,
Lăutar, Laie Chioru !

Unde nori-și țin popasul,
In lăcaș de mărgărint,
Șade Domnul cu Sâmpetru
La o masă de argint.

Tu să-ți pleci ușor genunchii
Și ușor să-ți pleci grumazul
Și pe umerii vioarei
Tu să-ți lași domol obrazul,

Și să cânti un cântec, Laie,
Cum se cântă 'n sat la noi,
Când se tânguie ciobanul
După turma lui de oi.

Povestî-va atunci struna
Inălțimilor albastre
Vremea lungă câtă jale
Seris-a 'n sufletele noastre.

S'ar întunecă pământul,
C'ar veni, veni, Țigane,
Toate stelele s'asculțe
Glasul strunei năzdrăvane.

Blând zâmbire-ar Milostivul,
Iar din geana lui de-argint
Lacrămi-ar cădeă 'n adâncul
Norilor de mărgărint.

Ni s'ar stinge-atunci necazul
Ce de mult ne petreceă :
Intre stelele de păză
Am aveă și noi o steă !

Când suntem mișcați de puterea unui limbajiu poetic, care e în stare să dea cetățenia literară și unor nume proprii așa de familiare ; când mai cetim strofe ca acestea :

Domol purcede glas de schije
Dela clopotnița din deal,
Să povestească lumii jalea
Instrăinatului Ardeal,

sau :

Și câtor cântece la joc
Țineam cu glasul meu ison,
De câte ori am spus povestea
Lui Alisandru Machidon !

Și, ca un cântec, cum s'a stins
Frumoasa mea copilărie
Și dragostea de două veri
Cu fata popii Irimie,

ne aducem aminte de farmecul poeziilor lui Eminescu, în care pentru întâia oară s'a ivit această particularitate ca un criteriu de măestrie limbistică.

Am citat atâtea exemple din volumul, de care ne ocupăm, pentru a lămuri, precât ne este cu

putință, cele zise despre elementul «patriotic» al multora din poeziile d-lui Goga, despre simțimântul, de care sunt purtate, și despre forma, în care sunt plăsmuite.

Ceeace ne întărește impresia, că în tânărul autor avem un poet dintre cei chemați și aleși, este și alt șir de poezii, care n'au a face cu patriotismul, ci sunt din veșnicul tezaur al emoțiunilor omenești, poeziile de veselie, de amor, de întristare intimă.

Puținele exemple ce le mai adăogăm pentru a întregi caracterizarea noului scriitor, le începem cu unul din «cântecele» sale.

Măi crășmare Niculae,
Ce mai zici de lumea asta ?
Dumnezeu să-ți ție vinu
Și norocu și nevasta !

Cum mai umblă târgurile ?
Ți-i cam acru vinul, vere,
Dar ți-e harnică nevasta !
Arz-o focul de muiere !

Bea și tu cu mine astăzi,
Că eu beau să-mi stâmpăr doru.
Par'că-i alta lumea, vere,
Când ne zice Laie Chioru.

Laie Chioru — bată-l Domnu ! —
El nu vede toate cele ;
Din lăută două știe :
Una-i dor și una-i jele.

Când de dor ne zice Laie,
Tremură cupa pe masă ;
Când de jele cântă Laie,
Sboară cupa pe fereastă.

Și-aș aprinde-atuncea satu,
Să-l văd pară vâlvătae...
Ochii vineți foc să-i arză.
Măi crășmare Niculae.

Dacă am adus ca exemplu și această poezie, este anume pentru veselia ei sburdalnică, exprimată în forma cea mai potrivită și ca vorbă și ca ritm și ca licență de rime («masă» — «fereastă», «cele» — «jele», terminate însă cu biruitoarea împerechere «vâlvătae» — «Niculae»). Firește că asemenea versuri, având puterea sugestivă a cântecelor noastre populare cu minunata «frunză-verde», din care saltă adeseori aceeași voie bună și îndrăzneală, nu sunt pe placul celor deprinși cu unele *mievrierii* moderne, și aici cuvântul franțuzit este poate singur la locul lui, nici al celor stăpâniți de paradigmele clasicismului străin învățat la școală. Dar poezia noastră n'are a face cu efeminarea scrierilor decadente, precum n'are a face cu vreo tradiție de regule înțepenite; ea este deadreptul izvorită din cântecele populare, și având aici o accentuare de cuvinte mult mai variată decât o are d. e. limba franceză cu perpetua întonare a silabei din urmă, a devenit mai pronunțată în ritmul ei și mai liberă în rimele ei. Așa este și așa trebuie să rămâie, păstrându-și aerul de sănătate și de vigoare și ferindu-se de parada cu un exotism neadaptabil.

Nota populară este cu atât mai bine venită în poeziile d-lui Goga, cu cât autorul se arată dealt-minteri înzestrat cu acea cultură generală mai înaltă, care distingează și pe Eminescu și a cărei lipsă se simte din îngustimea de vederi și din prematura lăncezire a unora din poezii cei mai lăudați ai literaturii noastre actuale.

Ca să mai dăm un exemplu de poezie glumeață, reproducem pe cea mai scurtă, cu următoarele două strofe ușoare:

Lună, lună, stea vicleană,
 Neam de fire de vădană,
 De ce dorurile mele
 Spusu-le-ai la stele ?

Stelele sus călătoare,
 Fete mari clevetitoare,
 Mi-au spus vântului oftatul
 Și mă știe satul.

Le-am citat și pe acestea, mai ales fiindcă vin delă un poet transilvănean și-l deosebesc de unii din compatrioții săi, al căror stil este adeseori greoiu și pedant.

Un ultim exemplu, și am terminat multele, poate prea multele citații.

TOAMNA.

Vâl de brumă arginție
 Smălțuitu-mi-a grădina,
 Firelor de tămâiță
 Li se uscă rădăcina.

Peste creștet de dumbravă
 Norii suri își poartă plumbul,
 Cu podoaba sdrențuită
 Tremură pe câmp porumbul,

Și cum delă miază-noapte
 Vine vântul fără milă,
 De pe vârful șurei noastre
 Smulge 'n sbor câte-o șindilă.

De vifornița păgână
 Se 'ndoesc nucii, bătrânii,
 Plânge-un puiu de ciocârlie
 Sus pe cumpăna fântânii.

Îl ascult și simt subt gene
 Cum o lacrimă-mi invie:
 — Ni s'aseamănă povestea,
 Puiu golaș de ciocârlie.

Pe când la poeziile vesele autorul lasă expresiilor frâul mai liber, la cele triste, ca și la cele patriotice, este mai cumpătat în manifestare. Căci de nota tristeței și de nota patriotismului s'a cam abuzat în literatura noastră. Cei ce râvnesc la muze, cred că trebuie să pară numai decât melancolici și desamăgiți, și privind veselia ca ceva inferior, vor să arate cu orce preț suferințe sentimentale și dureri patriotice. De aici multă simulare și declamație. În aceste împrejurări exuberanța d-lui Goga la veselie este o reacțiune salutară, iar înfrânarea la tristețe un merit deosebit: credinciosul, în sfiala lui, se teme de profanarea celor sfinte.

Dacă din testamentul lui Năsturel-Herescu, în puterea căruia suntem chemați a da astăzi premiul pe anul 1906, se constată că răposatul întru fericire fondator aveà mai cu samă «în vedere scrieri «de pură literatură română, în proză și în versuri, precum poeme, drame și comedii serioase — «mai ales subiecte naționale — și orce alte opere de înaltă literatură»: atunci Academia Română în cazul de față nu-și poate îndeplini mai bine datoria de a executa voința testatorului și misiunea de a încuraja literatura română decât acordând pentru acest an premiul Năsturel-Herescu volumului de poezii al d-lui Octavian Goga.

Februarie, 1906.

IV.

POVESTIRILE D-LUI M. SADOVEANU

(RAPORT CETIT ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ, PENTRU ACORDAREA UNUI
PREMIU. 1906)

Schițele d-lui Mihail Sadoveanu, atât cele relative la războiul dela 1877, cât și cele publicate sub titlul: *Povestiri*, *Dureri înnăbușite* și *Crâșma lui Moș Precu*, sunt creațiuni de o puternică originalitate, inspirate de intuiția exactă a unor tipuri felurite, luate de pe toate treptele societății noastre, mai ales dintre țărani și micii târgoveți, și exprimate într'o formă perfect adaptată mijlocului social descris.

Mărginind darea de samă la cele 15 nuvele cuprinse în volumul *Povestiri*, vom face o scurtă analiză a unora din ele, încercându-ne să scoatem la iveală însușirile literare, cari ne-au părut mai caracteristice pentru autorul nostru.

În cele 9 pagini întitulate «Ionică», povestitorul este «feciorul vechilului din Liteni», care începe așa:

«Umblasem o zi întreagă, în ajunul Sfântului Vasile, ca să găsesc un iepure pentru anul nou; o zi întreagă pe dealuri spulberate de viscol, prin văi, în care vânturile grămădiseră troiene, pe

marginea pâraelor înghețate, prin zăvoaie pustii. Colindasem zadarnic, fără câne. Rareori, călcând ceasuri pe urme, mă apropiam de vre-un culcuș, dar sălbătăciunea mă simțea de departe, izbucnea și se întindea ca o săgeată pe omătul albăstruii, în salturi repezi, cu urechile pe spate. Sara se lăsă repede și mă apucă în pustietatea de zăpadă, flămând și trudit, — așa de trudit, încât de abia îmi mișcam picioarele.»

Deodată se mai aud și urletele depărtate ale unui lup. Tânărul vânător o ia înspăimântat la goană, dar în curând se trezește în locuri cunoscute, lângă podul Siretului, care «scârțâie jalnic din încheieturi» sub izbirile viforului. Pe celălalt term e coliba podarului, în care intră acum vânătorul, primit, ospătat și adăpostit de bătrânul podar cu nevasta, și pe când fiul vechilului din Liteni, fericit că a scăpat de primejdie și de trudă, ațipește la căldura sobei, moșneagul și baba își aduc aminte de propriul și unicul lor fiu Ionică, pe care «l-a înghițit pământul» de multă vreme, și simt în mijlocul singurătății, în care i-au apucat bătrânețele, o duioasă mulțumire că-și mai petrec și ei odată noaptea anului nou cu un oaspe în colibă, care le amintește pe fiul dispărut.

— «Cum îl chiamă? șopti baba. Uite, moșnege, samănă cu Ionică al nostru.

— «Nu știi, răspunse moșneagul, parcă eu pot să-mi aduc aminte de toate celea?»

— «Poate îl chiamă Ionică, zise baba pe gânduri. Tot așa eră și al nostru, voinic și înalt; dar parcă eră mai frumos.

«Moșneagul dădu din cap și nu răspunse; baba oftă.»

Apoi între moșnegi mai continuă domol vorba despre Ionică al lor, până când adorm și ei. Iar

vânătorul își sfârșește povestirea a doua zi : «Târziu, m'am deșteptat însetat, cu capul greu. Moșnegii dormeau alături, pe patul larg ; o lumină slabă cădea de pe geam pe obrajii lor galbeni. Dormeau așa de liniștiți și de nemișcați, parcă erau morți. Începui să mă gândesc la petrecerea de acasă și, nu știu cum, nu-mi părea rău că am petrecut Sfântul Vasile în bordeiul strâmt. Apoi, uitându-mă la fețele palide, mă gândeam la viața singuratică a bătrânilor și la feciorul de mult îngropat în pământul rece, pe când viforul, afară, trecea prin zăvoaie cu vuet de valuri.»

Într'altă noveletă, *Năluca*, ne surprinde mai întâi trăsătura de humor, pe care o întâlnim și în alte povești ale d-lui Sadoveanu, d. e. în *Cozma Răcoare*, sobru întrebuintată și cu atât mai sigură de efectul ei. Mătușa Zamfira își așteaptă moșneagul la vatra cu foc ; e noapte târziu, afară suflă vântul, și bărbatul, dealtminteri blând la suflet, deși bețiv, tot nu mai sosește. Baba, trezită de hârâitul unui ceasornic vechiu, care bate ceasurile neregulat, își amintește întâmplările ei din tinerețe cu un iuncăr, ai cărui pinteni îi mai zângănesc și acum prin cap. Dar lucrurile s'au petrecut cu vre-o 50 de ani în urmă. Astăzi baba s'a deprins de mult cu moșneagul ei, ține la el, și când în noaptea aceea îi sosește în sfârșit acasă, în starea lui obișnuită, ea se simte împăcată cu soarta și «ronțăe» în tihnă năutul, pe care bărbatul a avut prevederea să i-l aducă. Din liniștea care se așează în «odăița cea strâmtă», se desface pentru cetitor impresia că pentru astfel de oameni astfel de viață eră dela început predestinată, că este ca o normă socială ca așa să fi fost și așa să rămâie, și deodată bătrâna pereche devine tipul a mii de alte figuri asemănă-

toare, menite să ducă acelaș traiu în acelaș cadru îngust și tocmai în îngustimea lui suportabil.

În câteva rânduri dela sfârșit autorul rezumă situația și-i dă un farmec de poezie prin amintirea timpului veșnic trecător:

— «Ce-ai mai făcut tu, Zamfiră, mormăi încet bătrânul de lângă sobă, parcă ar fi sosit cine știe din ce călătorie. Pe urmă ațipi și începui să sforăie.

«Bătrâna mai zvârli un lemn pe foc, se așeză iar lângă vatră și începui să ronțăească cu greutate din darul moșneagului.

«Icoane din trecut veneau iar, dar iuncărul acuma tot se depărtă într'o lumină tristă de toamnă, ochii negri se stingeau și mustățile nu mai erau așa de răsucite. Câtă vreme a trecut de atunci!

«Bătrânul dormea horăind lângă sobă și nasul părea mai roș, de-asupra mustății albe.

— «Bine că a venit sănătos! murmură bătrâna.

«Ceasornicul începui iar a hârâi: hârr! — Apoi prinse a bate cu zgomot de fierării vechi.

«Una, două, trei, patru, cinci, șase... murmură baba; ho-ho! destul! Dar ceasornicul, zuruind și sfârâind, bătui de douăsprezece ori. Ho-ho! șopti bătrâna, prea te grăbești...

«Ceasornicul începui iar, liniștit, tic-tac, rar; iar mătușa Zamfira căzui pe gânduri, cu ochii țintă în flacăările focului.»

În *Regretul* — cuvânt neologist, potrivit cu povestitorul Luca Stroescu, din gura căruia îl auzim — se întrevede printre vorbele rostite la un chef între bărbați o întregă criză sufletească, în urma căreia înțelegem, cum de lui Luca Stroescu i-a fost «viața prăpădită»; pe când în *Moarta*, unde se descrie întâlnirea între un bărbat văduv «chihaiia Neculai» și boierul proprietar, care fusese iubit cu patimă de răposata nevastă a chihaii, o situație

riscată ni se înfățișează cu niște nuanțe de stil așa de fin întrebuintate, încât nici seducătorul nu apare prea odios, nici bărbatul nu devine ridicol, ci amândoi parcă se înalță și scapă învăluiti în amintirea unei tragice pasiuni.

Nu mai analizăm povestirea *Cozma Răcoare* cu picantul ei deznodământ dramatic. Acest mic giuvaer al literaturii novelistice este astăzi prea cunoscut de cetitorii români și începe să fie cunoscut și de cei germani, în urma publicării unei bune traduceri în răspândita revistă: *Deutsche Rundschau*.

Răsunetul ce l-au deșteptat astfel scrierile d-lui Sadoveanu la toți cei ce știu să prețuească o lucrare de artă literară, se explică fără greutate. Am menționat dela început originalitatea autorului, originalitate puternică atât în concepțiunea cât și în fecunditatea ei, intuiția lui exactă și adaptarea formelor de exprimare la feluritele împrejurări. Stilul d-lui Sadoveanu este de mare sobrietate, cuvântul nimerit deșteaptă în cetitor totdeauna imaginea plastică văzută de autor. De aceea și impresia de frumusețe deosebită ce ne rămâne mai ales dela descrierile naturei. Ascultați d.e. pe aceasta (pagina 88): «Într'un târziu porniră spre lunca mestecenilor. Soarele eră pe la toacă. Cum mergeau pe cărarea umedă, lumina le fugea printre ramuri strălucitoare, aurie. În umbrele tainice, petele de lumină se ștergeau. Păiușul nalt și galben sună înfiorat de pași, iarba înflorită tremură; coșaii sfârâiau uscat în verdeață, suflări ușoare treceau, și desișurile de frunze se mișcau fășiind.»

Inconștienta onomatopée a rândurilor din urmă îndeplinește prin sonorile auzite efectul imaginilor văzute.

Stilul nu este pretutindeni așa de îngrijit; pe ici, pe colo se observă oarecare inadvertență în

repetarea aceluiaș cuvânt. Mica eroare va fi ușor de îndreptat, îndată ce d. Sadoveanu își va îngădui mai mult răgaz pentru revizuirea celor scrise.

La un asemenea autor se înțelege dela sine, că oamenii vorbesc în limbajul lor firesc, fiecare după caracterul său deosebit; și dacă produc pe alocurea impresia unei mari adâncimi sufletești, nu este prin exagerarea declamatorie a frazei, ci din contră prin simplitatea cuvintelor, cari sunt uneori familiare, din când în când dialectale, dar totdeauna întrebuintate cu o justă gradare a nuanțelor — mijlocul cel mai propriu pentru deșteptarea emoțiunii artistice.

Însă meritul cel mare al nuvelilor și schițelor d-lui Sadoveanu ne pare a fi alegerea momentului psihologic, în care culminează mai toate. Este pururea un eveniment sufletesc hotărîtor, care formează obiectul povestirii și în jurul căruia se grupează și se cumpănesc celelalte amănunte, fie că evenimentul este o criză violentă, fie că este amintirea mai temperată a unei turburări, fie că este stabilirea unei liniștiri finale. Desnodământul nu e nici odată silit, ci apare ca un rezultat neapărat, oarecum ca o lege a naturii, și tocmai prin această înălțare impersonală povestirile d-lui Sadoveanu își îndeplinesc misiunea morală, care—în afară de orice intenție a autorului — reiese ca un accesoriu din toate operele de artă adevărată.

Incheind aici puținele noastre observări asupra volumului d-lui Sadoveanu, se înțelege dela sine, că noi conchidem la premiarea lui și exprimăm totodată autorului recunoștință pentru mulțumirea ce ne-a cauzat-o cetirea scrierilor sale. Căci aceste scrieri devin cu atât mai însemnate, cu cât sunt manifestarea unui talent curat românesc. Precât știm, autorul și-a făcut studiile de liceu în Iași și

a intrat îndată în cariera administrativă, în care lucrează și acum la București, fără să fi trecut granița și fără să fi fost înrâurit de contactul imediat al unei culturi occidentale superioare.

Și fiindcă astfel d. Sadoveanu s'a arătat stăpân pe un talent original, izvorât din fondul propriu al țerii în care s'a născut, îi dorim de acum înainte întinderea cunoștințelor prin studii superioare și înmulțirea senzațiunilor prin contactul cu o civilizație mai înaintată, pentru ca să-și lărgască sfera concepțiunilor și să fie scutit de monotonia, în care pot cădeà cele mai viguroase talente, dacă rămân reduse la un orizont prea mărginit.

Martie 1906.

V.

NUVELELE D-LUI I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI

(RAPORT CĒTIT ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ, PENTRU ACORDAREA UNUI
PREMIU. 1907)

Culegerea de «Nuvele și schițe», cu care d-l Brătescu-Voinesti se înfățișează din nou înaintea Academiei Române, este pe de o parte reproducerea vechilor scrieri, cuprinse în ediția «Minervei» din anul 1903, care fusese prezentată atunci la un premiu academic fără a-l dobândi, iar pe de alta o «preînnoire esențială» a acestei ediții prin adaosul unei lungi nuvele, al cărei titlu *In lumea dreptății* a dat numele întregii colecții, și a altor schițe de oare care însemnătate.

În aceste condiții cartea îndeplinește cerințele formale ale art. 5 din «Regulamentul pentru premii» de la 8 Martie 1906.

Dacă una din misiunile Secției literare, mai ales acum după reforma regulamentului menționat, este de a îngriji ca premiile academice să servească la răsplătirea și încurajarea adevăratelor valori literare, atunci secția noastră are, față de scrierile d-lui Brătescu-Voinesti, o datorie de îndeplinit. Căci aceste scrieri fac parte din cea mai bună literatură română contemporană și au fost astfel

prețuite de comisia premiilor, aleasă de Academie acum 4 ani.

Raportorul special de atunci, d-l D. Ollănescu, zice despre ele: «Aceste—zece nuvele—sunt pline de adevăr, de observațiuni fine, de sentimente oneste și duioase, de o înălțătoare pornire sufletească», iar raportorul general, d-l I. Bogdan, adaugă observarea făcută în decursul discuțiilor, că «meritul deosebit al d-lui Brătescu-Voinești este de a fi întrupat într'o formă artistică desăvârșită câteva tipuri interesante ale generației de la 1850» și rezumă părerea comisiei prin cuvintele: «d-l Brătescu-Voinești este unul din cei mai buni scriitori ai noștri». (Vezi *Analele* pe 1903—1904, pag. 378).

Acum avem din nou prilejul să ne însușim judecata ce delegații noștri o formulase încă din anul 1904.

În ceea ce privește în deosebi cele șapte nuvele și schițe, trebuie să mărturisim, că nu toate ne par la înălțimea celor vechi. De exemplu, cea dintâi, *In lumea dreptății*, pentru care o revistă din Iași nu are destule cuvinte de laudă, văzând în ea «zguduitoarea tragedie» a «proletarului intelectual român», nouă ne face din contră impresia unei momentane slăbiri a autorului.

Tocmai persoanele, cari ar trebui să deștepte simpatia cetitorului, și-o înstrăinează printr'o simili-cultură de pretenție occidentală (Andrei Rîzescu și Elena cântă *Mondschein-Sonate* de Beethoven; Rîzescu citește la tribunal pe Spencer și pe Nietzsche, Elena aruncă avocatului Peneș vorba de *amoral*), și toată expunerea are defectul de a fi ostensibil tendențioasă; iar unde începe tendința, încetează arta.

Însă pe lângă această nuvelă se află, printre

cele din nou adăose, și unele schițe, în cari apare tot talentul și mai ales toată măiestria stilistică a d-lui Brătescu-Voinești. Povestirea *Puiu*, figura și vorbirea lui *Conu Alecu* dovedesc o neîntrecută destoinicie de a înfățișa felul cugetării și exprimării clasei noastre mijlocii în partea ei cea mai vrednică.

Pentru graiul cuminte și adeseori glumeț al țăranului moldovean Creangă este recunoscut ca model. Alături de el, Caragiale a ridicat la valoare literară vorbirea tipică a inculților și semi-culților din orașe cu ridicolul lor, precum și expresiile de spaimă și de cruzime a celor dela sat («Năpasta», «Făclia de Paști»). D-l Brătescu-Voinești se apropie de ei prin înfățișarea firească a tot ce a rămas mai sănătos, după ameteala atâtor inovații pripite, în pătura de mijloc a societății noastre.

Icoanele acestei vieți, în deosebi provinciale, sunt descrise cu o căldură de stil, care câștigă dela început inimile cetitorilor și le lasă impresia unei binefaceri sufletești — cu atâta iubire și cu o așa respectuoasă decență a căutat autorul să priceapă generația, care dispăre din mijlocul nostru, și să ne-o înfățișeze în forma nepieritoare a artei.

Acest merit al d-lui Brătescu-Voinești este așa de excepțional în starea literaturii române de astăzi, încât va contribui să unească sufragiile noastre întru premiarea operei sale literare.

Martie 1907.

INDICE ALFABETIC
LA CELE TREI VOLUME «CRITICE».

INDICE ALFABETIC LA CELE TREI VOLUME «CRITICE»

Cifrele romane arată volumul, cele arabe pagina.

- A, sonul și litera, II, 17, 102.
ă, sonul și litera, II, 39, 49—52, 73 și urm., 145—146, 156.
Aaron, v. Aron Florian.
Abbazia, III, 174.
Academia Română, mai înainte «Societatea academică română»,
I, prefața, 123—124, 130, 152, 154, 170, 188, 191 nota,
195—197, 231; II, 7, 8, 134—158, 162, III, 34 nota, 38,
39, 243 și urm. V. și Dicționarul academic.
Accentele în scriere, II, 52—56, 147—150, 155.
ae, sonul și literele, II, 18—20.
Acelaș — cuvânt rău întrebuințat, I, 81, 82.
Adam Klissi, monumentul de la —, III, 37.
Adevăr, progresul lui, II, 245 și urm.
Adunarea națională, ziar inspirat de V. A. Urechia, I, 124—126,
128—129, 236, 238, 268.
Aforisme, II, 279 și urm.
Ager publicus, II, 205, 206, 215—222.
ai, sonul și literele, II, 18, 19.
Aimé-Martin, III, 127.
Aларcon, III, 19.
Albina, ziar din Pesta, I, 76 și urm., 146, 204.
Albina lui Asachi, I, 208, nota.
Alecsandri Vasile, I, 4, 13, 19, 23, 36, 48, 65 și urm., 105,
119 nota, 123, 133, 160—162, 207, 216, 217, 231, 280;
II, 55 nota, 135, 145, 152, 183; III, 10, 15, 62, 64 și
urm., 96—98, 106, 139, 147, 245, 261.

- Alesiu Viciu, II, 78 nota.
 Alexandrescu Grigorie, I, 4, 15, 23, 121, 123.
 Alexandrescu Vasile v. Urechia.
 Alexandri v. Alecsandri.
 Alexandru cel bun, II, 225.
 Alexi Teohar, III, 8.
 Alfabetul II, 60 și urm.
 Allan Georg III, 8.
 Allgemeine Zeitung din Augsburg, III, 31, 34.
 Altruism, III, 85, 86.
 Amalii, poem, I, 237, 260.
 Ammianus Marcellinus, I, 237, 249, 250—255.
 Anacreon, III, 248.
 Analogia, I, 212—213, 219.
 Antemie, II, 207.
 Antipa Gr., III, 40.
 Antonescu Teohar, III, 38.
 Apex, II, 53.
 Appianus Alexandrinus, II, 41, 219.
 Aquilius, II, 212.
 Archivul filologic din Blaj, I, 76, 131, 135, 196, 217; II, 6.
 Arheologia română, III, 38.
 Aricescu C. D. I, 24, 54, 133, 169; III, 62.
 Arion C. C. III, 207, 210.
 Aristofan, III, 248.
 Aristophanes Bysantius descopere accentele II, 52, 53.
 Aristoteles, I, 258; III, 77.
 Armonia, ziar, I, 179.
 Aron cel cumplit, II, 225.
 Aron (Aaron) Florian, I, 199; III, 203.
 Asachi Gheorghe, I, 133, 208, nota, 222.
 Ascanio, v. Ollănescu.
 Attila, eroarea lui V. A. Urechia relativă la —, I, 237,
 249—254.
 Auerbach, III, 12, 14, 194.
 August, II, 203, 338.
 Augustsohn, pseudonimul lui W. de Kotzebue, III, 138.
 Aulus Gellius, II, 16, 30, 31, 208, 213.
 Aurelian, II, 205, 206.
 Aus der Moldau, de Kotzebue, III, 8, 15 și urm., 138.
 Ausland, revista, III, 31.

- B, sonul și litera, II, 17, 102.
Babeș Vincențiu, I, 134, 190 nota, 202, 204.
Bagdad, II, 108.
Bagdat Toma, III, 53, 54.
Bălcescu Nicolae, III, 24.
Balzac, III, 145.
Banffy, III, 219.
Barac, II, 122.
Barbu lăutarul, I, 44, 231; III, 261.
Baret J., III, 26, 27.
Barițiu Gheorghe, I, 145, 197—8, 200—203, 208, 222; II, 135, 139, 146, 152, 162.
Barnuțiu Simeon, I, prefața, 130, 137, 145, 283; II, școala lui și «dereptulu publicu», 187 și urm.
Baronzi A., I, 124, 133.
Bârseanu, III, 62.
Becker Nicolaus, III, 99—100.
Beethoven, I, 241; II, 250; III, 50, 276.
Berlin, tractatul dela —, III, 232.
Berliner Fremdenblat, III, 12.
Beția de cuvinte, I, 227—241.
Bianu Ioan, II, 153, 155, 157; III, 38.
Bibescu, Prințul Gheorghe Dimitrie, III, 104.
Binele public, ziar, III, 30.
Bion, II, 248.
Bismarck, I, 128; II, 260.
Blaremburg Nicolae, II, 167; III, 191 și urm.
Blätter für liter. Unterhaltung, III, 12.
Block Maurice, III, 194.
Blumenbach, II, 275.
Bob, v. Fabian.
Bodnărescu Samson, I, 4, 167—9, 271; III, 147, 236.
Boekh, II, 21 nota.
Boerescu Vasile, III, 221.
Bogdan Ioan, III, 37, 38, 63, 276.
Boileau, III, 244.
Bolintineanu D., I, 4, 6 și urm., 123, 133, 160, 216; III, 9, 10, 97, 98.
Boliac Cesar, I, 49, 169, 203, III, 25, 30.
Bopp, I, 196, 211 nota.
Bossuet, I, 256, 257.
Bota M., I, 174.
Bouillet, I, 266.

- Brandia, III, 40.
 Brătescu Ioan, III, 223 și urm.
 Brătescu-Voinești, I. Al., I, 4, 216; III, 171, 275 și urm.
 Brătianu Dimitrie, I, 128; III, 205.
 » «Giorgio», III, 188 și urm.
 » Ioan, III, 186, 193, 208, 212.
 Brehm, I, 227.
 Bret Harte, III, 19.
 Brociner M., III, 8.
 Brugsch, II, 67, 126.
 Buckle, II, 247.
 Buiucliu Gr. M., III, 147.
 Burada Teodor, III, 62.
 Burghele Nicolae, III, 147.
 Burla, I, 186 și urm., 209 nota; III, 147.
 Burla, doamna, v. Cugler-Poni.
 Byron, III, 238.

 C, ch, K, qu, sonuri și litere, II, 33 și urm., 86, 102, 142, 143.
 Cabanis, I, 228, 234.
 Caligula, II, 238.
 Camoëns, I, 10.
 Campbell-Bannerman, III, 216, 217.
 Cancicov, III, 224, 225.
 Candiano Popescu, III, 218.
 Cantacuzino G. Gr., III, 215, 216, 220.
 Cantacuzino I. A., III, 139.
 Cantemir Dim., III, 203.
 Cantù, I, 236, 263, 265.
 Capito, II, 116.
 Carada Eug., III, 218.
 Caragiale, Ioan Luca, I, 216 nota; III, 43 și urm., 147, 207, 277.
 Caragiani Ion, II, 135; III, 147.
 Cârlova, III, 97.
 Carmen-Sylva (Regina Elisabeta), III, 8, 9.
 Carol I, III, 194, 218.
 Carol Albert, regele Piemontului, III, 192.
 Carp P. P., I, 11 nota, 172, 191, 193; III, 147, 186, 215, 216,
 217, 220, 221.
 Cassiodor, I, 251.
 Castelar Emilio, III, 185.
 Catargi Barbu, III, 187.
 Catargi Lascar, III, 192, 216.

- Catilina, II, 221, 238.
 Catullus, II, 31, 33.
 Cavour, I, 129.
 Cerchez G., prefect, III, 132.
 Cerchez Ioan, III, 55, 62.
 Cerchez «Miluță», generalul, III, 147.
 Cercul îngust al conștiinței, II, 119, 264 și urm.
 Cerna Panait (Stanciov), I, 4.
 Cernătescu Petru, III, 24.
 Cesar, I, 282; II, 203, 238.
 Champollion, II, 66 și 67 nota, 126.
 Charles le fainéant, II, 225.
 Chénier André, III, 244.
 Cherubini, vocab. Milan, 47 nota.
 Chibici-Răvneanu Al., III, 147.
 Christian N., I, 174.
 Cicero, I, 236, 264; II, 19, 20, 25, 219, 222; III, 203.
 Cichindeal, v. Țichindeal.
 Cihac, II, 6, 44, 173; III, 33, 35.
 Cimabue, I, 126, 239, 246, 268—9.
 Ciocazan, III, 198.
 Cipariu Timotei, I, 76, 104, 105, 123—4, 130, 137, 138, 139, 196—7, 208; II, 7, 24, 28 nota, 49 nota, 50 nota, 76 nota, 79, 104—5, 137, 141; III, 32.
 Circa Irimie, I, 200; II, 24—5.
 Claudius, II, 238.
 Codreanu M., I, 4.
 Cogălniceanu, v. Kogălniceanu.
 Columella, II, 195.
 Columna lui Traian, revistă, I, 197, 200; II, 85.
 Comediile d-lui Caragiale, III, 43 și urm.
 Comines, I, 238, 262.
 Comițiile centuriate, curiate, tribute, II, 209—212.
 Comparațiunea în poezie, I, 16 și urm.
 Comte Aug, III, 85.
 Conachi, I, 229, 231, 249; III, 15.
 Concordia, ziar, I, 76.
 Constantin M., II, 190, 191, 207, 233.
 Conta Vasilie, III, 147.
 Contemporanul, revistă, III, 81, 82.
 Contra școalei Barnuțiu. II, 187 și urm.
 Contraziceri, III, 73 și urm.

- Convorbiri literare, adeseori citate în cele 3 vol., în deosebi I, pref., 4, 129, 203; II, 161; III, 62, etc.
- Corne (Korné) Mihail D., I, 4, 33, 45; III, 147.
- Corneille, I, 27 nota, 60; III, 52.
- Cornelius Nepos, I, 236, 264.
- Cornelius, pictorul, I, 267.
- Cornewall Lewis G., III, 185.
- Corssen, II, 16 nota, 37 nota, 46 nota, 53 nota.
- Coşbuc Gheorghe, I, 4, 216; III, 173.
- Cosmopolitism, pretins, I, 200—203, 280, 283; II, 162.
- Costaforu G., III, 221.
- Costescu-Comăneanu, III, 199.
- Costin Miron, I, 236, 262—7.
- Costin Nicolae, III, 203.
- Costinescu Emil, III, 220.
- Creangă Ioan, II, 162; III, 19, 147, 277.
- Creţeanu Gheorghe, I, 4; III, 15.
- Critica îndreptăţită. I, prefăţa, 62, 119, 129—131, 137—141, 222, 223, 277—279, 285; III, 63, 95.
- Critici şi poeţi, III, 61 şi urm.
- Cuale, II, 120.
- Cugler Matilda (astăzi d-na Poni, fostă d-na Burla), I, 4, 169, 180, 181; III, 61.
- Culianu Nicolae, III, 147.
- Cunoaşterea omului, II, 260 şi urm.
- Cunţan Maria, I, 4; III, 173 nota.
- Curierul de ambe sexe, revistă, I, 208 nota.
- Curierul din Iaşi, ziar, I, 204.
- Cuvântul-numai organ de comunicare în poezie, I, 5, 6; III, 50.
- Cuvânt abstract şi concret în poezie, I, 7—11; în proză I, 93—95.
- Cuvânt şi noţiune, I, 88—91, 93—95, 210, 211, 228; II, 68, 71, 117—125, 176—7, 180—181.
- Cuza A. C., I, 4; III, 147.
- Cuza-Vodă Alexandru Ioan I, III, 37, 217.
- D, sonul şi litera, II, 17.
- đ, v. z.
- Dabiija colonel, III, 218.
- Dăianu E., III, 181.
- Dalloz, III, 193.
- Dante, I, 124.

- Darwin, I, 227, 262, 271.
 Decandolle, II, 260.
 Delacroix, I, 267.
 Delamarina, v. Vlad.
 Delavrancea Barbu (Ștefănescu), III, 62, 64 și urm., 186, 221.
 Densușianu Aron, I, 130, 132—4; III, 95 și urm.
 Densușianu Ovid, II, 155, 158; III, 39—40.
 Dereptulu publicu al Românilor, de Simion Barnuțiu, II, 187
 și urm.
 Descartes, I, 238—9, 263, 266—8.
 Deutsche Rundschau, revistă, III, 271.
 Dickens, III, 19.
 Dicționarul academic (și glosarul), I, 104, 196—7, 211; II,
 162, 166, 171—2, 175; III, 32, 34 nota, 38—40, 203.
 Dicționarul botanic al d-lui Z. Panțu, III, 40.
 Dicționarul dela Buda, v. lexicon.
 Dicționarul francezo-românesc de Poenar, Aaron și Hill, III, 203.
 Dicționarul grotesc de Alexandri, I, 217.
 Dicționarul lui Hasdeu, III, 34 nota.
 Dictionnaire d'étymologie daco-romane, v. Cihac.
 Diefenbach Lorenz, II, 170; III, 14.
 Diez, I, 151, 196; II, 44, 47 nota, 51, 98, 100, 170; III, 226.
 Diminutivele în poezie, I, 47 și urm.
 Diodorus Siculus, II, 66.
 Diomedes, II, 16.
 Direcția nouă, I, prefața, 159 și urm., 281—4; II, 161—2;
 III, 61, 62.
 Direcția veche, I, 145, și urm., 169—180, 186—190, 194—207.
 Dissescu C., III, 207, 210, 211.
 Djuvara Al., III, 207—210, 213—220.
 Dobrin Dr., III, 166.
 Dobrogeanu v. Gherea.
 Doederlein L., I, 136.
 Domitian, II, 205.
 Donatus, II, 16.
 Donici fabulistul, I, 4.
 Dositei, I, 230, 246.
 Dow Gerard, III, 55, 56.
 Drăgescu I. C., I, 172—4, 179.
 Drogli d-na A., III, 131.
 Ducancel, III, 48.
 Dunca Constanța, I, 172.
 Duplicarea literelor, II, 143.

- E, sonul și litera, II, 18—20.
 ea, diftong, II, 9, 53—56, 147—151, 155.
 Ebers, II, 126.
 Economia politică de Strat, I, 191, 193.
 Egoismul și impresia artistică, I, 27; II, 246; III, 51, 84—86
 Eichhoff F. W. II, 101.
 Eliad v. Heliade.
 Eliescu Aurel, III, 225.
 Eminens de la meno, 136.
 ✓ Eminescu Mihail, I, 4, 162—165, 216, 270, 280; II, 162,
 168, III, 9—11, 18, 111 și urm., 147, 237, 261, 264.
 Eminovici Gheorghe, III, 132.
 Engel, III, 25.
 Ennius, II, 21.
 Epitete ornante, I, 12.
 Epoca, ziar, III, 64.
 Esarcu Constantin, III, 27, 29.
 Eristica, III, 77.
 Ermip, I, 258.
 Estetica, I, 46, 61; III, 19—22, 87—91.
 Etimologismul, I, 150—151, 196, 208,—211, 216—7; 356—
 397; II, 17, 24, 88 nota, 103, 125.
 Eulenspiegel Till, II, 121—122.
Europa, revista, III, 12.
 Eutrop, I, 150.
 Experiența în psihologie, II, 259 și urm.
- F, sonul și litera, II, 26—29.
 Fabian (Bob) Vasile, I, 126—128.
 Familia, revista, I, 76, 83 și urm., 131, 146—7, 170, 179,
 189, 192; II, 326; III, 231.
 Farago Elena, I, 4.
 Feder, lexiconul lui, III, 26.
 Federațiunea, ziar, I, 76 și urm., 131, 133, 146, 200, 204,
 217; III, 107.
 Fénelon I, 271.
 Feuillet Octave, III, 22.
 Filipescu Nicu, III, 215.
 Filologia română, III, 32—40.
 Flaubert, III, 145.
 Flecțiune gramaticală, II, 69—73, 87—96, 110—111.
 Fleury, I, 256—7.
 Fleva Nic., III, 221, 222, 223.

- Florescu Al. G., autor dramatic, III, 46 nota.
 Florian Aaron, I, 199; III, 203.
 Foaie pentru minte, inimă și literatură, I, 126.
 Foaia Societății din Cernăuți, I, 76 și urm.; II, 8, 105
 nota, 169.
 Fonetismul, I, 196; II, 25, 57 și urm.
 Frațiunea liberă și independentă, II, 188.
 Francez, cuvântul, I, 111.
 Franțuzisme, II, 167, 169.
 Franzos Karl Emil, III, 8.
 Frazologia înșelătoare, I, prefață, 117—129, 179, 284—5.
 Froissart, I, 238, 261—2.
 Frumosul în deosebire de adevăr, I, 5, 7.
 Fuchs, I, 151, 213.
 Fundescu, I. C., I, 106.
- G, sonul și litera, II, 17, 45, 81, 87, 144.
 Gaius, II, 208, 213 nota, 214.
 Gane Nicolae, I, 208; II, 162; III, 11, 13, 14, 18, 62,
 145, 147.
 Garibaldi, I, 128.
 Garivay, I, 238, 261.
 Gaster, III, 32.
 Gautier Th., I, 57.
 Gazeta Transilvaniei, I, 76 și urm., 123, 208 nota; II, 172.
Gegenwart, revista, III, 14.
 Geiger, II, 125.
 Gellius, v. Aulus G.
 Geografia română, III, 40.
 Geologia română, III, 40.
 Georges, lexiconul lui, I, 136.
 Germanisme, I, 76—96, 202, 283; II, 161, 169.
 Ghenadie Arhiereul, III, 189.
 Gheorghiu Alex., II, 187, 196.
 Gherea I. C. (Dobrogeanu), III, 81 și urm.
 Gherghel Agapia, III, 132.
 Ghica Pantazi, I, 234—5, 245—6, 272—4.
 Gibbon, I, 255; II, 191, 207.
 Giers, III, 137.
 Glidemeister, III, 238.
 Giotto, I, 126, 269.
 Giurescu N. D., III, 131—3.
 Gladstone III, 241.

- Globus*, revista, III, 31.
 Glosarul, vezi Dicționarul Academic.
 Goethe, I, 16, 27 nota, 41, 45, 47, 57, 60, 125, 183, 215, 238, 267; II, 250; III, 19, 52, 65.
 Goeze, I, 167.
 Goga Octavian, I, 4; III, 173 nota, 255 și urm.
 Gorecki, III, 26.
 Gracchii, II, 202, 206, 216, 218 și urm.
 Grădișteanu Petre, I, 171—2, 177, 245, 247, 270—284; II, 162; III, 221.
 Grafton Duca de, I, 167.
 Gréard O., III, 90 nota.
 Grimm Iacob, I, 261.
 Granby Lord, I, 167.
 Grotefend, II, 37.
 Gubernatis, III, 34.
 Günther, III, 238.
 Guști Dimitrie, III, 188.
 H, sonul și litera, II, 30—33, 84.
 Haeckel, I, 271.
 Hahn v., II, 61 nota, 101.
 Haner, III, 26.
 Hasdeu Bogd.-Petr., I, 169, 193, 216; II, 78 nota, 135, 140, 152—3, 162; III, 28—39, 62, 95 nota.
 Heiné, I, 16, 33, 34, 36, 39, 40, 181, 268; II, 166; III, 65, 100, 147, 238.
 Helfert, III, 31.
 Heliade Rădulescu Ioan, I, 60, 137, 165, 219; II, 35, 137, 166.
 Hemsterhuis, I, 33.
 Heraclit, III, 88.
 Herder, I, 264; III, 16.
 Herondas III, 248.
 Heyse Paul, III, 19.
 Hieroglifele, II, 64—71, nota 126 și urm.
 Hildebrand, cântul lui, I, 261.
 Hill, III, 203.
 Hodoș Iosif, I, 190 nota.
 Hodoș Nerva, III, 38.
 Homer, I, 12, 14, 67, 282; III, 238, 241.
 Horațiu, I, 14, 51, 124; II, 107; III, 62, 235 și urm.
 Horia, I, 128.
 Hortensius Qu., II, 213 nota.

- Hugo Victor, I, 11, 17, 177, 268; II, 250; III, 65, 67, 68, 244.
 Humboldt Al. de, II, 64.
 Humboldt Wilhelm de, II, 65 nota, 96, 108 nota.
 Hume, I, 255.
 Hurmuzachi Eudoxie, III, 29, 38.
 Huss, III, 239.

- I, sonul și litera, II, 17, 20 și urm., 53.
 i scurt, II, 147, 156.
 î, sonul și litera, II, 49—52, 73—78, 145—6, 157.
 Ianov Ioan, III, 147.
 Ianovici Vasilie, I, 121.
 Iarnik, III, 62.
 Ibsen, III, 21.
 Ideea platonice, III, 87, 88.
 Idiotisme, I, 87 și urm.
Illustrirte Welt, revista, III, 11.
 Impersonal, II, 246, 250; III, 51—56, 82—91.
 Individualitate (personalitate) v. impersonal.
 Ingres, II, 267.
 În lături! III, 63, 95 și urm.
 Ioanid H., I, 134.
 Ionescu Nicolee, III, 24, 37, 188, 190 și urm.
 Ionescu Tache, III, 207, 211, 215.
 Iorga N., III, 37.
 Iosif St. O. I, 4.
 Istoriografia română, III, 23 și urm.
 Istrati, I, 133, 134.
 Iulian, I, 150.
 Iunius, Scrisorile lui, I, 167.
 Iurașcu Vasile, III, 132.
 Iurașcu Fevronia, III, 132.

- j, sonul și litera, II, 20—26, 53, 144.
 Joinville, I, 238, 361—2.
 Joppecourt, III, 26.
Journal de Bucarest, I, 235.
 «Junimea» societate literară, I, 3, 119 nota, 201—203, 245, 279—284; II, 5; III, 75, 108, 143 și urm.

- k. sonul și litera, vezi c.
 Kant, III, 118.

- Kaulbach, I, 267.
 Keith, Dr. III, 164.
 Kerchove de Denterghem, III, 194.
 Kerner Justinus, I 42.
 Khirchhoff, II, 37 nota.
 Kirileanu G. Teodorescu, III, 113 nota.
 Klopstock, I, 7; III, 238.
 Klotz, I, 167.
 Kogălniceanu Enache, I, 112.
 Kogălniceanu Mihail, III, 24, 143 186, 188, 211.
 Kopainig Iosef, III, 53.
 Korné, vezi Corne.
 Kostachi Manolache, III, 186, 188.
 Kotzebue, August de, III, 137, 138.
 Kotzebue, Wilhelm de, III, 8, 9, 15—19, 137—140.
 Kremnitz, d-na Mite, III, 8—13,
 Küssner, Dr. III, 140.

 L, sonul și litera, II, 17.
 Lachmann, I, 261.
 Laelius Felix, III, 213 nota.
 Lafontaine, I, 10; III, 244.
 Lahovari Alexandru, III, 76, 186, 188.
 Lamartine, I, 268; III, 185, 244.
 Lambrior Alexandru, I, 191—2, 200, 208, 220; II, 162; III,
 32, 61, 62, 147.
 Laskar Vioresku, roman de Kotzebue, III, 8, 17-20, 138-140.
 Lateșu Teod., II, 187, 195—6.
 Laurian A. T., I, 24, 104, 105, 150, 200, 208, 211, 218,
 222, 283; II, 138, 162, 166, 170—5; III, 32.
 Laurian Dim. A., I, 239—241, 246, 247, 275—6.
 Lazar Gheorghe, I, 208.
 Lecca, maior III, 218.
 Lecky, II, 247.
 Leibniz, I, 238—9, 263, 266—7.
 Lenau, I, 58, 181, 268; III, 100, 238.
 Leon Impăr., II, 207.
 Leonardo da Vinci, I, 7.
 Leonte, Dr., III, 175.
 Leopardi, III, 10, 65, 67, 68, 118.
 Lepsius, II, 67 nota, 101 nota, 126.
 Lepturariul lui Pumnul, I, 119—123, 126, 130.

- Lessing, I, 42, 167, 215; III, 65.
 Lewis v. Cornewall.
Lex și plebiscitum, II, 208—213.
 Lexiconul dela Buda, I, 150, 151; II, 49 nota, 75, 100, 104, 146, 170; III, 203.
 Lexiconul lui Feder, III, 26.
 Licinius Stolo, II, 218.
 Liebig, II, 260.
 Limba (vezi și *cuvânt, neologism*) un product instinctiv, I, 103—5, 208—220; II, 178.
 Limba română în jurnalele din Austria, I, 75 și urm., 146; II, 116, 161.
 Limba izolătoare, aglutinată, fleționară, II, 111 și urm.
 Limbistica română, III, 32 și urm.
 Limbut și orator, III, 183 și urm.
 Lindau Paul, III, 12.
 Literatura română și străinătatea, III, 7—40.
 Littré, I, 211 nota.
 Loliée, F., III, 90 nota.
 Lucan, I, 251.
 Ludovic XIV, II, 225.
 Luther, I, 215.
 Lyell, II, 260.

 M, sonul și litera. II, 17.
 M duplicat, II, 143.
 Macavel, III, 193.
 Macedonski, III, 62.
Magazin für die Literatur des Auslandes, III, 13.
Magdeburgische Zeitung, III, 11.
 Maior Petru, I, 135, 128—9, 150; II, 75, 146, 170; III, 24.
 Majorități în literatură și în politică, I, 141; III, 78—81.
 Malgouverné, III, 143.
 Mammiani, II, 191.
 Mandrea Nicolae, III, 147.
 Manu Gheorghe, III, 76.
 Marcellus, II, 116.
 Marcu Evangelistul, II, 35.
 Marcellinus, vezi Ammianus.
 Marcu Ioane, II, 172.
 Marghiloman Al., III, 207, 210, 217, 220.
 Marian Fl., III, 38.
 Marian G., I, 240, 247, 274.

- Mariana, I, 238, 261.
 Marienescu, I, 102.
 Marin Alexe, I, 199.
 Marius, II, 203, 237.
 Marius Victorinus, II, 16.
 Marsillac Ulysse de, I, 235.
 Massimu I. C., I, 200, 211; II, 136—8, 162, 166, 171, 175.
 Maupertuis, II, 248.
 Maxim, vezi Massimu.
 Maximilian Împăratul Mexicului, III, 194.
 Megalomania, I, 118—129, 236.
 Mehedinți S., III, 40, 62 nota, 185—187, 221.
 Melchisedek Episcopul II, 165; III, 189.
 Melic I. M., III, 147.
 Meran, III, 174.
 Meyer Gustav, III, 34.
 Micle Veronica, I, 4.
 Miclescu Ioan, autor dramatic, III, 46 nota.
 Miclosich, I, 151; II, 170.
 Mihalyi P., I, 190 nota.
 Millot, I, 255.
 Minerva, I, prefață, 191 nota.
 Miron Costin, v, Costin.
 Miron Pompilie, III, 147.
 Misail, I, 127, 200, 203.
 Misir Petru, III, 147.
 Mistral, III, 245.
 Mocioni Al., I, 190 nota.
 Moldovan I. M., I, 135—6.
 Molière, I, 211, 215, 239; III, 52.
 Mommsen, II, 209 nota, 220 nota.
 Momuleanul Paris, I, 134.
 Moncada, I, 238, 261.
Montags-Revue, Literarische Beilage, III, 10.
 Montfaucon, Palaeographia graeca, II, 85.
 Morales, I, 238, 261.
 Moritz Karl Philipp, II, 249.
 Moruzi, Prințul Alexandru, I, 230, 246.
 Mozart, I, 241, 248; II, 249.
 Mrazec L., III, 40.
 Müller Max, I, 151, 196, 197, 211 nota; II, 92, 108 nota, 174.
 Muntaner, I, 238, 261.
 Munteanu Gavriil, II, 136, 171 nota.

- Mureșanu Andrei, I, 10, 13, 35, 124, 133; III, 97—107.
 » Iacob, I, 134, 208.
 Murgoci, G. M., III, 40.
 Murillo, III, 55.
 Mussafia A., II, 51, 54, 55, 81.
 Musset, I, 182; II, 167; III, 99, 244.
- N, sonul și litera, II, 17.
 N duplicat, II, 143.
 Nabuchodonosor, II, 108.
 Nasalul, II, 75.
 Năsturel-Herescu, III, 266.
 Naum, I, 4; III, 62, 147, 171, 243 și urm.
 Negruzzi Constantin, I, 123, 134, 177, 219; II, 162; III, 15.
 Negruzzi Iacob, I, 4, 118, 208; II, 153, 162, 163; III, 9—
 18, 46, 62, 147, 171.
 Negruzzi Leon, III, 143 și urm.
 Neologisme, I, 217—220, 233, 279, 281; II, 161 și urm.
 Nero, II, 205, 238.
Neue freie Presse, III, 11.
Neue preussische Zeitung, III, 11.
Neue rumänische Skizzen, III, 8, 11—14.
 Newton, II, 248.
 Nibelungen, I, 260—261.
 Nicola Pisanul, I, 126.
 Nicoleanu Nic., I, 4, 163.
 Nietzsche III, 276.
 Nisard, I, 267—8.
 Nonnius, I, 251.
Nord und Süd, revista, III, 12.
 Noțiune, v. cuvânt și noțiune.
 Numele proprii în poezie, I, 54—5; III, 125—127, 262.
- O, sonul și litera, II, 17, 147.
 oa diftong, II, 53—56, 147—50, 155.
 Observări polemice, I, 117 și urm.
 Obstrucționismul, III, 218—220.
 Ocampo, I, 238, 261.
 Odobescu Alexandru, I, 191—3, 208, 216, 281; II, 135;
 III, 11, 25, 31.
 oe, sonul și literele, II, 18—20.
 Oeconomu Ciru, I, 176—7.
 Ollănescu Dimitrie (Ascanio), I, 4; III, 235 și urm., 276.

- Onciul D., III, 37, 38, 63.
Onițiu Virgil, III, 173.
Orători, retori și limbuteți, III, 183 și urm.
Orășanu, I, 133.
Orescu Alexandru, I, 199.
Ortografia, v. rapoarte și scrierea.
Ortolan, III, 196.
Osimandias, II, 66.
Ovid, I, 127—8, 195; III, 248.

P, sonul și litera, II, 17.
Paicu Pavel, III, 147.
Pallade G., III, 212.
Panțu Zach. C. III, 49.
Panu Anastasie, III, 187.
Panu Gheorghe, I, 191, 193; III, 61, 147.
Papiu Ilarianu, III, 26—29.
Paris, vezi Momuleanu.
Pascal Aristid, III, 206.
Pascali, I, 85.
Păsigrafie, II, 127.
Pastelurile lui Alecsandri, I, 161—2, 280; III, 61.
Pătărlăgeanu, I, 170—1, 179.
Pelimon, I, 133, 233.
Personal., vezi impersonal.
Personalități. I, 117, 131—6, 145, 245—6; III, 33.
Personificarea, I, 14—16.
Pestalozzi, I, 195.
Petrașcu N. III, 164.
Petrescu Dimitrie, I, 199.
Petric B., I, 175—6, 179.
Petrino Dimitrie, I, 183—5.
Petru cel M., II, 225.
Ph, sonul și literele, II, 26—29, 142.
Philippide Al., II, 155; III, 38—40, 147.
Picot Em., II, 7.
Pilția, II, 78 nota.
Pilat, II, 247.
Pitt, III, 185, 205.
Platen, III, 238.
Platon (vezi și idea platonică), II, 245, 264; III, 87, 118, 247.
Plautus, II, 34.

- Plebeul, ziar, I, 179.
Plebiscitum și *lex*, II, 208—213.
 Plevna, III, 232.
 Plinius *hist. nat.*, II, 213 nota.
 Plinius jun., II, 205.
 Plutarch, II, 35, 36.
 Poe Edgar, I, 40 nota.
 Poenar P., III, 203.
 Poezia dialectală, III, 176.
 Poezia populară română, I, 50, 52, 65—71, 193; III, 46; 122, 176.
 Poezia română, cercetare critică, I, 3 și urm., 133—4.
 Poeti și critici, III, 61 și urm.
 Pogor Vasilie, I, 57, 132; III, 139, 147.
 Polybius, I, 236, 264; II, 41, 107.
 Pompeius, II, 238.
 Pompeius gramaticul, II, 46.
 Pomponius, II, 213 nota.
 Pompilie Miron, III, 62, 147.
 Poni, doamna, vezi Cugler.
 Ponsard François, III, 244.
 Pop Vasilie, I, 121.
 Popescu I., II, 167, 169, 178, 265.
 Popfiu Iustin, I, 118 nota, 124, 134, 172.
 Poporul, ziar, I, 179.
 Popovici G. din Bucovina, III, 195.
 Popovici G. protopresbiter, III, 167.
 Popovici I., poetul Bănățean, III, 151—157, 172.
 Postumus, III, 238.
 Pradon, II, 249.
 Prahova, ziar, I, 201.
 Pralea Ioan, I, 119—121, 130.
 Priscianus, II, 16, 28, 36.
 Priscus, I, 249, 250.
 Progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare, II, 245—256.
 Psihologia, II, 259 și urm.
 Pumnul Arune, I, 119 și urm., 137, 138, 219; II, 42, 47 nota, 48 nota, 50 nota, 54, 57 și urm., 76, 78, 81, 91, 99—101, 148.
 Pușcariu Sextil, III, 39, 40.

- Qu*, sonul și literele, vezi *c*.
Quaternio terminorum, la Barnuțiu, II, 225.
 Quinet Edgar, I, 258, 259.
 Quintescu N., II, 136, 145, 146, 152, 153, 154.
 Quintilian, II, 16 și urm., 57, 60, 141; III, 189, 204.

 R, sonul și litera, II, 17.
 Rabelais, I, 211.
 Racine, I, 60, 271; II, 249; III, 52.
 Radu cel M., II, 225.
 Rădulescu Dr. C., III, 174.
 Rădulescu Pogoneanu, III, 40.
 Rafael, III, 55.
 Rapoarte academice despre ortografie, II, 135 și urm.
 Rășcanu P., III, 37.
 Raumer, II, 46 nota.
 Rawlinson, II, 108.
 Raynal, I, 255, 257.
 Raynouard, I, 151; II, 170.
 Remy, III, 12.
 Renan, II, 174.
 Retor și orator, III, 183 și urm.
 Reuter Fritz, III, 19.
 Revista contemporană, I, 131 nota, 176, 200, 229—285; II, 162.
 Revista literară și științifică, II, 162.
 Revista română, I, 191; II, 171 nota; III, 185.
Revue linguistique, II, 7.
 Rhea Silvia, I, 239, 275—6.
 Richardson, III, 22.
 Ritschl, II, 16 nota.
Rivista internazionale, III, 11.
 Robeau T., I, 4.
 Robertson, I, 255.
 Rollin, I, 256—8.
 Roman Alexandru, I, 202.
Romania, revista, II, 6, 85, 93; III, 32.
 România liberă, ziar, II, 168.
 România jună din Viena, III, 172.
 Romanul poporan, III, 19—22.
 Românul, ziar, I, 128, 204, 245.
 Roseberry Lord, III, 216, 217.
 Rosetti C. A., III, 28, 78—80, 215, 216.
 Rosetti Teodor, I, 191, 193; III, 61, 147.

- Rosetta, piatra dela, II, 66.
 Rosny Léon de, II, 92.
 Rotteck, I, 238, 263, 266—7.
 Royer Collard, III, 192.
 Rudow, d-na, v. Suciú Lucreția.
 Rumân și român, I, 135, 214.
Rumänische Dichtungen, Gesellschaft, Kulturbilder, Skizzen, Volkspoesie, III, 8, 15, 16.
- S, sonul și litera, II, 17, 143.
 S duplicat, II, 143.
 Ș și șt, sonurile și literele, II, 47 nota, 49, 52, 73—4, 79—102, 144, 156.
 Sadoveanu M., I, 216; III, 267 și urm.
 Sallust, I, 250—1, 282; II, 238.
 Sand George, III, 19,
 Sand, studentul german, III, 137.
 Satira romană, I, 191.
 Sauvageot, museul din Paris, I, 209.
 Sbiera Ion, II, 6, 105, 137.
 Sc și șt, II, 144, 156.
 Scavinschi Daniil, I, 122.
 Scaurus Terentius, II, 41.
 Scepticismul de combătut, I, prefață: 141—142.
 Schelitti Nicolae, I, 34, 45, 56; III, 147.
 Schiller, I, 10, 55, III, 21.
 Schlegel A. W., III, 298.
 Schleicher A., II, 108 nota.
 Schneckenburger Max, III, 99, 100.
 Schneider K. L., II, 16 nota.
 Schoolcraft, II, 65 nota.
 Schopenhauer, II, 250; III, 87, 116, 118.
 Schuchard Hugo, II, 6, 16 nota, 46, 47, 85, 93—96; III, 34.
 Schuller, II, 170.
 Scipio P., II, 222.
 Scriban Neofit, I, 121.
 Scribe, I, 27 nota.
 Scrierea și ortografia limbei române, I, 135, 195, 198, 202, 209; II, 13—132; 134—151; 152—158.
 Scurtescu, II, 239, 275—6.
 Secolul, ziar, I, 179.
 Sedila, II, 97—101.
 Săptămâna, ziar, I, 146.

- Săulescu Gheorghe, I, 121, 130.
Șerbănescu Teodor, I, 4, 169, 181—2; II, 162; III, 9, 10, 18, 61, 147.
Shakespeare, I, 11, 14, 52 nota, 60; III, 52—54, 65, 66, 88, 238.
Serviu Tului, II, 208, 209.
Siegfried, I, 259, 260.
Sihleanu Alexandru, I, 4.
Silepsă, I, 256.
Șincai, I, prefață, 135, 138, 150, 222; III, 24.
Sinograme, II, 73.
Sion Gheorghe, I, 124, 133, 165, 229—233, 247, 249; III, 15.
Slrey, III, 194.
Slavici Ioan, I, 193; II, 162; III, 11—14, 18—21, 31, 46, 62, 172, 339.
Societatea Academică română, vezi Academia română.
Sofisme, III, 77.
Sofocle, I, 14.
Spalding, II, 27.
Spencer Herbert, II, 265, III, 276.
Spinoza, III, 90.
Spurius Carvilius, II, 36.
Spurius Cassius, II, 215, 218.
Șt și sc, II, 144, 156.
Staël M-me de, I, 27.
Stamati Ion, preotul, III, 132.
Stanciov, v. Cerna.
Stănescu E. B., I, 174.
Stanian, III, 218.
Stătescu Eugeniu, III, 186, 208.
Stefan cel M., II, 225.
Stefănescu Barbu, vezi Delavrancea.
Steinthal, II, 65 nota, 126.
Știința în deosebire de artă, I, 5, 27—30.
Stimmen der Völker, de Herder, III, 16.
St. Petersburger Zeitung, III, 11.
Strat Ioan, I, 191—193.
Sturdza Dimitrie, III, 25, 34 nota, 208, 209, 214, 217.
Sturdza Grigorie «Beizadè», I, 166.
Suciu Lucreția, d-na Rudow, I, 4; III, 172.
Suciu Petre, I, 212; II, 187.
Suhopan, I, 121 nota.
Sulla, II, 203, 237.

Suțu M., III, 25.

Sylla, v. Sulla.

Sylva, vezi Carmen.

T, sonul și litera, II, 29, 46—48.

Ț, sonul și litera, II, 46—48, 74, 79—102.

Tacitus, I, 167, 236, 251, 264.

Tacu Dimitrie, II, 89, 187. 195.

Tâmpea L., III, 167.

Tardini Fanni, III, 112.

Tasu V., III, 147.

Tăutu, I, 124, 130, 165, 169. 222.

Teatrul național, I, 152, 189 și nota, 192, 239—40.

Tell Christian, I, 199.

Telegraful român, ziar, I, 76 și urm., 146, 179, 204; II, 139, 147, 150, 172.

Teodorescu G. Dem., III, 62.

Tentamen criticum, I, 150—151; II, 170; III, 32.

Teodosiu, II, 190.

Teofan, II, 207.

Terentius Scaurus, II, 41.

Th, sonul și literele. II, 29, 142.

Thalia, I, 190—191 nota.

Thamus, II, 245.

Thierry, I, 238, 252, 263, 266, 267.

Thorius, II, 219.

Tiberius, I, 167; II, 116, 203, 238.

Țichindeal, I, 118, 165.

Till Eulenspiegel, II, 121, 122.

Timpul, ziar, II, 168; III, 112, 115, 116.

Titus Livius, I, 239, 275.

Tocilescu Grig. G., III, 30, 37, 62.

Tocqueville, III, 192.

Tonissen, III, 193.

Traian I, 149; II, 190, 205—206; III, 231.

Traian. revista, I, 127, 131, 132.

Transacțiuni literare, revista, I, 220.

Transilvania, revista, I, 76 și urm., 118 nota, 131, 145—7, 155, 197, 217; II, 79.

Tribuna, ziar, I, 191 nota; III, 172.

Trompeta Carpaților, ziar, I, 131, 200, 204.

Tucidide, I, 282.

Turgeneff, III, 14, 19.

- Türr, I, 172.
 Tzigara-Samurcaș Al., III, 38.
 U, sonul și litera, II, 17, 21, 22.
 U scurt sau mut, II, 8, 146.
 Uă, II, 147.
 Uhland, I, 58.
 Ulpian, II, 214.
 Ulfilas, II, 46 nota.
 Uniunea liberală, ziar, I, 200, 204.
 Ureche Vornicul, I, 264.
 Urechia Vasilie Alexandrescu, I, 125—6, 236—9, 245—6
 248 și urm.; III, 24, 37.
 V, sonul și litera, II, 17.
 Văcărescu Ioan, I, 15, 101, 125, 133, 238.
 Văcăreștii, poeții, I, 191.
 Valerius Flaccus, I, 264.
 Vârgolici Stefan I, 208, 220, 281; III, 147.
 Varro, I, 251; II, 16, 20.
 Vasici, I, 134.
 Vellius Long., II, 19, 33, 34.
 Velovan St., III, 152.
 Verancius, III, 39.
 Vernescu G., III, 221.
 Viciu Alexiu, II, 78 nota.
 Vico, I, 238, 263, 266—7.
 Victorinus Marius, II, 16.
 Villani, I, 238, 261.
 Villehardouin, I, 238, 261.
 Virgilius Maro, I, 282; II, 19, 23.
 Visanti Andrei, III, 24, 37.
 Visconti, III, 241.
 Vivien III, 192.
 Vlad, Victor (Delamarina), III, 171—181.
 Vlăhuță Alexandru, I, 4; III, 62, 64 și urm., 164, 171.
 Voconius, II, 212.
 Voința națională, ziar, III, 73 și urm.
 Volenti Nic., I, 4; III, 147.
 Volero Publius, II, 211.
Völkerkunde Osteuropa's, III, 14.
 Voltaire, I, 41, 214, 215, 237, 246, 255—258, 260, 266;
 II, 166, 248; III, 65.

Voss, III, 238.

Vossische Zeitung, II, 249; III, 12.

Vulcan Iosif, I, 170, 177, 190 nota, 202; III, 231.

Wagner Rudolf, II, 275.

Weber, I, 241.

Wied, casa printărie, III, 9.

Wieland, I, 215.

Wiener Allgemeine Zeitung, III, 12.

Wörishofen, III, 174.

Wundt, II, 265.

X, sonul și litera, II, 37, 143.

Xenopol A. D., I, 132, 191, 202, 283; III, 24, 37, 61, 75, 147.

Xenopol N., III, 75.

Y, sonul și litera, II, 21—25, 27, 142.

Z și Ț, sonul și literele, II, 17, 143, 144, 156.

Zalomit Ioan (nu G.), I, 199.

Zamfirescu Duiliu. I, 4, 261 nota; III, 62, 171.

Zappa, I, 191 nota.

Zarate, I, 255—7.

Zola, III, 90, 145.

Zoologia română, III, 40.

Zurita, I, 238, 261.

TABLA DE MATERII A VOLUMULUI III

	Pag.
Literatura română și străinătatea (1882)	7
I. DESPRE POEZIILE ROMÂNE ÎN TRADUCEREA D-NELOR CARMEN SYLVA ȘI MITE KREMnitz.	
Despre novelele române traduse de d-na Kremnitz . . .	11
Poezia populară română, trad. de Kotzebue	15
«Schite din Moldova» și «Lascăr Viorescu» de Kotzebue	17
Teoria romanului poporan.	19
II. LITERATURA ȘTIINȚIFICĂ, ISTORIA ROMÂNĂ.	
Filologia română	32
Notă dela 1908	37
X Comediile d-lui Caragiale (1885)	43
Moralitatea în artă	49
Înălțarea impersonală	51
Poeți și critici (1886)	61
Individualitatea poetului	65
Însemnătatea lui Alecsandri	68
Contraziceri? (1892).	73
Imitarea	75
Sofisma amplificării	77
Proton pseudos.	81
Idea Platonică	87
Impersonalitatea și individualitatea poetului	89

În lături! (1886)	93
Criticarea lui Alecsandri	96
Despre Andrei Mureșanu	99
× Eminescu și poeziile lui (1889)	109
Notiță biografică	112
Persoana	113
Cultura	118
Forma populară	122
Cuvinte familiare	123
Rime nouă	124
Nume proprii	125
Cugetări	127
Nota asupra zilei și locului nașterii	131
Întru amintirea lui Kotzebue (1887)	137
Leon Negruzzi și Junimea (1890)	141
Notiță biografică	143
Societatea «Junimea» din Iași	146
Ioan Popovici-Bănățeanul (1895)	149
Primele poezii	152
Novela din viața meseriașilor	156
Alte poezii	159
Scrisori	163
Ultimele versuri	166
În memoria poetului dialectal Victor Vlad (Delamarina) (1898)	169
Poezii din Transilvania și Banat	172
Notiță biografică despre V. Vlad	174
Poezii în dialectul Lugojan	177
Nota d-lui E. Daian	181
Oratori, retori și limbuți (1902)	183
Insemnătatea oratoriei politice	186
George Brătianu	188
Nicolae Blaramberg	191
Franțuzismele lui	195
Nicolae Ionescu	196
Deosebirea între orator, retor și limbut	203
Schimbarea opiniei publice	206
Al. Djuvara	207—210
C. Disescu și Take Ionescu	207, 210—11
Iarăș Al. Djuvara	213 și urm.
Obstrucționismul	218
Petre Grădișteanu și Nicolae Fleva	221
I. Brătescu, V. T. Cancicov și Aurel Eliescu	223
Cauzele schimbării opiniei publice	226

Pentru jubileul revistei «Familia (1904)	231
Recensiuni literare și rapoarte academice	233
I. Traducerea odelor lui Horațiu, de D. C. Ollănescu (1891).	235
II. Poeziile d-lui Naum (1894)	243
III. Poeziile d-lui Octavian Goga (1906)	255
IV. Povestirile d-lui Mihail Sadoveanu (1906)	267
V. Nuvelele d-lui I. A. Brătescu-Voinești (1907).	275
Indice nominal și real	279

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALA UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017